

T.C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

## BATI TÜRKÇESİNDE ANLAM DEĞİŞMELERİ

93798

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Engin SELÇUK**

**Enstitü Ana bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı**  
**Enstitü Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı**

**Tez Danışmanı : Doç. Dr. Zikri TURAN**

**TEMMUZ 2000**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU**  
**DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

T.C.  
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BATI TÜRKÇESİNDE ANLAM DEĞİŞMELERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Engin SELÇUK**

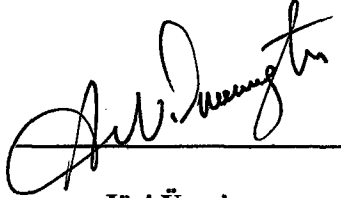
**Enstitü Ana bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı**  
**Enstitü Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı**

Bu tez ~~28.1.2000~~ tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.



Jüri Başkanı

Doç. Dr. Zeki Teran



Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Vahit İnançlı



Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Cevdet Şenel

## ÖNSÖZ

19. asırda “anlam” üzerine yapılan çalışmalarla bir ilim dalı olarak doğan anlambilim yeni sayılabilecek bir saha olmasına rağmen, dilbilimin üzerinde en çok durulan alt dallarından biri haline gelmiştir. Anlambilim çalışmalarında ise tüm dünyada en çok üzerinde durulan konu anlam değişimleridir. Bu saha herhangi bir kelimenin mânâsında meydana gelen daralma, genişleme, kayma ve çok yönlü değişimler gibi anlam değişimlerini inceler.

20. yüzyılın başlarında anlambilimi ile tanışan Türkiye’de, bu saha 1990’lı yıllardan sonra daha çok ilgi görmeye başlamıştır.

Biraz da tez süresine bağlı olarak Batı Türkçesi ile sınırlandırılan bu çalışmanın, aynı zamanda, bütün Türkçe’deki anlam değişimlerini konu edinen daha büyük bir çalışmaya başlangıç teşkil edebilecek kadar da muhtevalı olduğunu söyleyebiliriz.

Türkçe Sözlük, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, Gagavuz Türkçesi Sözlüğü ve Türkmen Türkçesi sözlüklerinde bulunan yaklaşık iki yüz bin kelimenin taranması neticesinde, değişime uğrayan kelime sayısının on bin civarında olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sayının Batı Türkçesinin bütün şivelerinde ortak olarak yaşayan 250 kelime ile sınırlandırılması, çalışmamızın amaçları bakımından uygun görülmüştür. Ayrıca kelimelerin seçiminde, Türkçe’nin ilk dönemlerinden beri kullanılıyor olmaları dikkate alınmıştır.

Çalışma sırasında karşılaştığım zorlukların başında Eski Türkçe dönemine ait sözlüklerin çok az olması ve bu sözlüklerin dar kapsamlı olması gelir. İkinci güçlük ise ülkemizde yapılan anlambilimi çalışmalarının sınırlı olması, henüz Türkçe’nin anlam özelliklerinin her yönüyle ortaya konulmamış olmasıdır.

Çalışma boyunca yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Zikri TURAN’a, Anlambilimi ile tanışmama ve onu sevmeme vesile olan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. M. Mehdi ERGÜZEL’e ve hayat yolunda her zaman yanımda olan maddi ve manevi desteklerini bir an olsun benden eksik etmeyen eşim, arkadaşım, can yoldaşıma da en içten dileklerimi sunar, teşekkürü bir borç bilirim.

# İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ .....	VI
Taranan Eserlerin Kısaltmaları: .....	VI
Diğer Kısaltmalar: .....	VI
TABLolar LİSTESİ.....	VII
ÖZET .....	IX
SUMMARY.....	X
1. GİRİŞ .....	1
1.1 Anlam ve Anlambilim .....	1
1.2 Türkiye’de Anlambilim ve Yapılan Çalışmalar.....	3
1.3 Anlam Değişmeleri’nin Mahiyeti ve Türleri .....	4
1.3.1 Anlam daralması .....	5
1.3.2 Anlam genişlemesi.....	6
1.3.3 Anlam kayması .....	8
1.3.4 Çok yönlü değişmeler .....	9
2. BATI TÜRKÇESİNDE ANLAM DEĞİŞMELERİ.....	10
2.1 Anlam Değişmelerinin Sınıflandırılması .....	11
2.1.1 Anlam daralmasına uğrayanlar .....	12
2.1.1.1 Birinci dereceden anlam daralmasına uğrayanlar .....	12
2.1.1.2 İkinci dereceden anlam daralmasına uğrayanlar.....	12
2.1.2 Anlam genişlemesine uğrayanlar .....	13
2.1.2.1 Birinci dereceden anlam genişlemesine uğrayanlar.....	13
2.1.2.2 İkinci dereceden anlam genişlemesine uğrayanlar .....	13
2.1.3 Anlam kaymasına uğrayanlar .....	18
2.1.3.1 Birinci dereceden anlam kaymasına uğrayanlar .....	18
2.1.3.2 İkinci dereceden anlam kaymasına uğrayanlar .....	18
2.1.4 Çok yönlü değişmeler .....	19
2.1.4.1 Birinci dereceden çok yönlü değişmeler.....	19
2.1.4.2 İkinci dereceden çok yönlü değişmeler .....	21
2.1.5 Çeşitli sebeplerden dolayı incelemeye dahil edilmeyen kelimeler .....	21
2.1.5.1 Herhangi bir anlam değişmesine uğramayanlar.....	22
2.1.5.2 Mânâlarında ihtilaf olanlar.....	25
2.2 İncelenen Kelime Kadrosu ve Mânâları .....	29
2.2.1 a ile başlayan kelimeler.....	29
2.2.2 b ile başlayan kelimeler .....	51
2.2.3 ç ile başlayan kelimeler.....	78
2.2.4 d ile başlayan kelimeler .....	82
2.2.5 e ile başlayan kelimeler.....	102

2.2.6 g ile başlayan kelimeler .....	108
2.2.7 i ile başlayan kelimeler .....	114
2.2.8 k ile başlayan kelimeler .....	119
2.2.9 o ile başlayan kelimeler .....	143
2.2.10 ö ile başlayan kelimeler .....	148
2.2.11 s ile başlayan kelimeler .....	151
2.2.12 t ile başlayan kelimeler .....	159
2.2.13 u ile başlayan kelimeler .....	169
2.2.14 ü ile başlayan kelimeler .....	172
2.2.15 v ile başlayan kelimeler .....	174
2.2.16 y ile başlayan kelimeler .....	175
<b>3. SONUÇ ve ÖNERİLER .....</b>	<b>192</b>
<b>KAYNAKLAR .....</b>	<b>195</b>
<b>İNDEKS .....</b>	<b>197</b>
1. İncelenen Kelimeler İndeksi .....	197
2. Terimler İndeksi .....	199
<b>ÖZGEÇMİŞ .....</b>	<b>200</b>

## KISALTMALAR LİSTESİ

### Taranan Eserlerin Kısaltmaları:

- A.K.E. : Azerbaycan Klassik Edebiyyatında İşledilen Ereb ve Fars Sözleri Lügeti
- A.L.T.K. : Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler
- A.T.S. : Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü
- B.G.T.Y.D.F. : Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fül
- D.L.T.D. : Divan-ı Lugat'it Türk Dizini
- E.T.G. : Eski Türkçenin Grameri
- E.T.Y. : Eski Türk Yazıtları
- G.T.G. : Gagavuz Türkçesi Grameri
- G.T.S. : Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü
- K.T.L.S. : Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
- O.A. : Orhun Abideleri
- Ö.B.T.A. : Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri
- T.D.E.S. : Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü
- T.S. : Türkçe Sözlük
- T.T.S. : Türkmençe-Türkçe Sözlük

## **Diğer Kısaltmalar:**

a.g.e.	: adı geçen eser
A.T.	: Azerbaycan Türkçesi
anat.	: anatomi
Ar.	: Arapça
ark.	: arkaik
ask.	: askeri
bkz.	: bakınız
bot.	: botanik
c.	: cilt
coğr.	: coğrafya
çev.	: çeviren
den.	: denizcilik
E.T.	: Eski Türkçe
ed.	: edebiyat
esk.	: eskiden
etnog.	: etnografya
Far.	: Farsça
folk.	: folklor
G.T.	: Gagavuz Türkçesi
gr.	: gramer
hlk.	: halk dilinde
klas.	: klasik
kon.	: konuşma
mah.	: mahalli
mat.	: matematik
mec.	: mecaz
mus.	: musiki
müz.	: müzik
öz.	: özel
Rus.	: Rusça
s.	: sayfa
sp.	: spor
T.T.	: Türkiye Türkçesi
tar.	: tarihi
TDK	: Türk Dil Kurumu
ter.	: terim
Tkm. T.	: Türkmen Türkçesi
ünl.	: ünlem
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
yay.	: yayınları
zf.	: zarf
zool.	: zooloji

## TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1.1.1 Birinci dereceden anlam daralmasına uğrayan kelimeler .....	12
Tablo 2.1.1.2 İkinci dereceden anlam daralmasına uğrayan kelimeler .....	13
Tablo 2.1.2.2 İkinci dereceden anlam genişlemesine uğrayan kelimeler .....	13
Tablo 2.1.3.1 Birinci dereceden anlam kaymasına uğrayan kelimeler .....	18
Tablo 2.1.3.2 İkinci dereceden anlam kaymasına uğrayan kelimeler .....	19
Tablo 2.1.4.1.1 Birinci dereceden anlam kaymasına uğradıktan sonra genişleyen kelimeler	20
Tablo 2.1.4.1.2 İkinci dereceden anlam kaymasına uğradıktan sonra genişleyen kelimeler	20
Tablo 2.1.4.1.3 Anlam daralmasına uğradıktan sonra kaymaya uğrayan kelimeler.....	21
Tablo 2.1.4.2 İkinci dereceden çok yönlü değişmeye uğrayan kelimeler.....	21
Tablo 2.1.5.1 Herhangi bir anlam değişmesine uğramayan kelimeler.....	22
Tablo 2.1.5.2 Eski kaynaklar arasında ihtilaf bulunan kelimeler .....	25
Tablo 2.1.5.3 Eski kaynaklarla D.L.T.D. arasında ihtilaf bulunan kelimeler .....	27



## ÖZET

**Anahtar Kelimeler:** Anlam, Anlambilim, Anlambilgisi, Anlam Olayları/Anlam Değişmeleri (Anlam Daralması, Anlam Genişlemesi, Anlam Kayması), Batı Türkçesi (Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Türkmenistan Türkçesi).

Bu tez Batı Türkçesindeki anlam değişmelerini tespit etmek ve bu şiveler arasındaki ilişkilerde yanlış anlaşılmalara sebep olabilecek eşsesli/eşadlı fakat farklı mânâlı kelimelere dikkat çekmek için hazırlanmıştır.

Anlambilgisi çalışmalarında bugün en fazla üzerinde durulan konu anlam değişmeleridir. Herhangi bir kelimenin mânâsında eski şekline göre bir daralma, genişleme veya kayma meydana gelmişse bu anlam değişmeleri sahasına girer ve bu değişmelere anlam değişmeleri adı verilir.

Artzamanlı anlambilim tekniğiyle gerçekleştirilen çalışmada, Türkçe Sözlük, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, Gagavuz Türkçesi Sözlüğü ve Türkmen Türkçesi sözlüklerinde bulunan yaklaşık iki yüz bin kelime taranmıştır. Değişime uğrayan kelimelerin tahminlerin çok çok üzerinde olması nedeniyle 250 örnek seçilmiş ve çalışma bu kelimeler doğrultusunda sürdürülmüştür.

## SUMMARY

The key words : Meaning, semantics, semantic knowledge, meaning events/semantic changes(semantic restriction, semantic extension, semantic change), West Turkish(Turkey Turkish, Azerbaijan Turkish, Gagavuz Turkish, Turkmenistan Turkish).

This thesis is prepared to determine the meaning changings in West Turkish and to pay attention to the homophone but different meaning words those might be understood mistaken in connection between these dialectics.

Today the subject that is worked in semantic knowledge works more than others is semantic changings. If there is any stenosis, wideness or slide in meaning of a word according to the old form this is subject of semantic changing and this changing is called semantic changings.

In this work realized with diachronic semantic knowledge technique about 200 000 words in Turkey Turkish dictionary, Azerbaijan Turkish dictionary, Gagavuz Turkish dictionary, Turkmenistan Turkish dictionary are looked over. 250 samples are chosen because of the words changed are so much and this work has been continued in direction of these words.

# 1. GİRİŞ

## 1.1 Anlam ve Anlambilim

Anlam'ın bugüne kadar bir çok tanımı yapılmıştır. Bunlardan bir kaç tanesi şu şekilde sıralanabilir:

“Dilde birer gösterge niteliğiyle yer alan insanın dünya bilgisine dayalı bir takım belirleyicileri bulunan sözcüklerin belli bir bağlam ve belli bir konu içinde ilettikleri kavram.”(Aksan, 1999)

“Bir insanın kelime aracıyla açığa vurduğu veya bir başka kimseye naklettiği ve aynı dil birliğinden kimselerin zihninde birbirine eş veya yakın olarak beliren bir kavram-düşünce-duygu birleşimi.”(Aksan, 1965)

“Bir sözden, bir davranış ya da olgudan anlaşılan şey; bunların kişiye hatırlattığı düşünce ya da nesne.” (Aşıkoğlu, 1997)

“Sözcüklerin veya davranışların zihinde uyandırdığı izlenim.” (Hatiboğlu, 1972)

“Sözcüklerin anlamları yoktur, kullanımları vardır.” (Guiraud, 1975)

“Madem ki kelime denen ses birleşiminin kavramla sıkı sıkıya bağlı olduğu kabul ediliyor, o halde kelimenin anlamından söz etmek, onun yansıttığı kavramları teker teker, anlam olarak düşünmek yanlış bir şey olmaz.” (Aksan, 1987)

“Sözcüğün anlamı onun dil içindeki kullanımıdır.” (Wittgenstein, 1953)

Bu tanımların sayısının daha yüzlerce olduğu düşünülünce insan zihnine şöyle bir soru gelebilir: Neden bu kadar çok ve çeşitli tarif vardır? Bu tariflerde niye bir birlik sağlanamamıştır?

Bu sorunun cevabı anlambilimin yeni bir saha olmasında, her gün yeni fikirlerin ve bunların ilgilendiği kavramların ortaya çıkmasında gizlidir. Bugün anlambilim üç ana dalda (genel anlambilim, mantıksal/felsefi anlambilim, dilbilimsel anlambilim) incelenmektedir. Her bir dal kendi içerisinde yine birçok alt dallara ayrılmaktadır. Bilginler uzmanlık alanlarına göre anlamı, dil, ruh, vücut, iletişim, zihin, dilbilim vs. gibi yönlerden incelemekte ve bu bakış açılarına göre tarifler getirmektedirler. (bkz. Toğrol, 1967 - Nıda,1973 - Guiraud, 1975 - Bayrav, 1975 - Barthes, 1979 – Vardar-Rıfat, 1980 – Vardar, 1982 – Başkan, 1988 – Aksan, 1995 – Aksan, 1999)

Bu eserde incelenen konu Dilbilimsel Anlambilimin alt kollarından biri olan gelişmeli anlambilim sahasına girdiği için “anlam”ı bu sahaya göre tarif etmek daha yerinde olur. Buna göre anlam; *Bir dili konuşan insanların zihninde; kelimenin sözlükte karşılanan şekliyle ortak veya birbirine çok yakın kavramlar oluşturmasıdır* şeklinde tanımlanabilir.

Dilbilim sahasında yazılan ilk eserler, yapılan araştırmalar, milattan önceki 6-7. yüzyıllara dayanmasına rağmen bu çalışmalar doğrudan doğruya anlam konusunu esas alan çalışmalar değildir.<sup>1</sup>

Anlambilimin bir ilim dalı olarak incelenmeye başlanması oldukça yenidir. Alman dilcisi K.Reisig 1826-27 yıllarında “Latin Dilbilimi Üzerine Dersler” konulu çalışmasını hazırlarken Latince *semasia* “anlam” kökünden türettiği *semasiologie* “anlambilimi” adlı terimi ortaya atmış ve böylece anlambilimini bir ilim dalı olarak tarihe kaydetmiştir. Reisig’den sonra bu konuda çalışan Fransız bilgini Bréal anlambilimin bir dilbilim dalı olarak kökleşmesini temin etmiştir. 20.yüzyıla kadar

<sup>1</sup> Panini, Bhatta, Platon, Sokrates, Aristoteles, Epikuros (Aksan, 1995), Herakleitos, Demokritos, Protagoras, Yaska (Aksan, 1987), gibi bilginler eserlerinde dilbilimin çeşitli sahalarına ışık tutmuşlar, bu arada bugünkü anlambilimin bazı konularına da değinmişlerdir. Ama bu eserleri anlambilimin temeli saymak doğru değildir.

anlambilim, sözcük anlamı esas alınarak çalışmalar yapılmakta, göstergeler (Guiraud 1975, çev. B. Vardar), bağımsız olarak ele alınmaktadır. Saussure ile birlikte sözdizimi anlayışı yerleşmiş, sözcüklerin mânâ yapıları cümle içerisinde incelenmeye başlanmıştır.(Aksan, 1971)

Saussure'den sonra özellikle son 50-60 yıl içerisinde popüler hale gelen anlambilimin dallanıp budaklanmasında; Korzybski, Ullmann, Greimas, Grünberg, Zajaczkowski, dolaylı da olsa Bloomfield, Trier, Lyons, Guiraud, Chomsky, Katz-Fodor, vd. gibi belli başlı bilginlerin önemli rolleri olmuştur.

## 1.2 Türkiye'deki Anlambilimi Çalışmaları

Türkiye'de anlambilimin bir ilim dalı olarak kabul edilmesi ve bu konuda çalışmalara başlanması 20.yüzyılın başlarına rastlar. Şemsettin Sami'nin "Lisan" adlı kitapçığının bir bölümünde dilbilimin bazı konularından bahsetmesi, Türkiye'de dilbilim üzerine yapılan ilk çalışma olarak anılır.<sup>2</sup> (Aksan, 1987)

Şemsettin Sami'den sonra, S.Ali Dilemre, Necip Üçok, Ragıp Özdem, Özcan Başkan, Agop Dilaçar, Berke Vardar, Doğan Aksan, Ö. Asım Aksoy, Hüseyin Sesli gibi belli başlı bazı dilciler de dilbilim üzerine eserler vermişlerdir.

Anlambilim çalışmaları ise, çok daha yenidir. Bu konuda derli toplu olarak ortaya konan ilk eser; Doğan Aksan'ın 1971 yılında yayımladığı Anlambilim ve Türk Anlambilimidir. Bu eser bir nevi tercüme özelliği taşımasına rağmen, ortaya konan anlambilim kaidelerini Türkçe'ye uygulama gayret ve cesaretini göstermesi yönüyle takdire şayandır. (bkz. Aksan, 1971). Anlambilim konusunda; M.Ali Ağakay, Hasan Eren, Doğan Aksan, Ö.Asım, Aksoy, Agop Dilaçar, Nesrin Arıklı – T. Tunçdoğan – Berke Vardar, Özcan Başkan, T.Nejat Gencan, Vecihe Hatipoğlu, A.Fehmi Karamanlioğlu, Nevin Selen, Hüseyin Sesli, Beğlan Toğrol, vd. gibi bazı dilciler de eserler vermişlerdir. Bu eserlerden birçoğu Türkçe'nin anlam özelliklerine ve Türk

<sup>2</sup> Bu değerlendirmede; anlambilimin bir ilim dalı olarak kabul edilmesi, sürekli ve disiplinli çalışmaların başlaması esas alınmaktadır. Şayet bu konulara ilk defa değinenleri (Kaşgarlı Mahmud, Mütercim Asım, Ali Şir Nevâyi) esas alacak olursak; ortaya çıkan tablo bizdeki anlambilim çalışmalarının Avrupa ve Amerika'dakilerden çok daha eski olduğudur.

anlambilimine yer vermemiş dünyadaki gelişmeleri ve yazılan eserleri Türkçe'ye aktarmakla yetinmiştir. Bunun sebeplerinden birisi de anlambilimin dünyada yeni bir alan olması, halen üzerinde ittifak edilmeyen birçok yönünün bulunmasıdır.

### 1.3 Anlam Değişmeleri'nin Mahiyeti ve Türleri

Dilin tarihi seyri içinde kelimelerin mânâlarında çeşitli değişme ve gelişmeler görülür. Bu hadiseler anlam değişmeleri adı verilir. Anlambilim çalışmalarında da en çok üzerinde durulan olayların başında anlam değişmeleri gelmektedir. (bkz. Aksan, 1965)

Gelişmeli/tarihi anlambilim artzamanlı yöntemle(Saussure, 1978) incelenir. Kelimelerin en eski şeklinden başlayarak bugüne kadar yaşadığı anlam hadiseleri ele alınır.

Anlam değişmeleri, mantık açısından sınıflandırma esas alındığında üç bölümde incelenir:

- a-Anlam daralması,
- b-Anlam genişlemesi,
- c-Anlam kayması / anlam değişmesi / başka anlama geçiş. (Aksan, 1995 – Hatiboğlu, 1972)

Doğan Aksan, Anlambilim ve Türk Anlambilimi adlı eserinde deyim aktarması, ad aktarması gibi durumları da anlam olaylarından sayar.(bkz. Aksan, 1971-1978-1987) Halbuki aktarmalar durgun anlambilimin konusudur. Aktarmalar ile değişmeler arasında bir sebep sonuç ilişkisi vardır. Ama bu ilişkide sınırı iyi tespit etmek, sebeplerle sonuçları karıştırmamak gerekir. Aynı yazar bir başka eserinde(Aksan, 1995); anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesinin de anlam değişmelerinden sayılabileceğini ifade eder. Fakat böyle bir sınıflandırma psikolojik sınıflandırmaya girer. Halbuki aynı eserde, yapılan sınıflandırmanın, mantık açısından yapıldığını söyler. Böyle bir sınıflandırma kabul edilmiş bile olsa iyileşme veya kötüleşme ancak genişleme, daralma veya kaymanın içinde bir alt gurup olabilir. Genelleşme (Aksan, 1987 - 1995) denilen tür de ancak anlam genişlemesinin bir çeşidi sayılabilir. Anılan bu kategoriler zaten, yukarıda sayılan üç bölümden birine girmekte yeni bir değişme türü göstermemektedir.

### 1.3.1 Anlam daralması

“Geniş kavramları olan bir sözcüğün, bu kavramlar içinden tek bir anlama bağlanabilmesi: *Mal* geniş anlamda bütün mallar, dar anlamda (hayvan, davar), *yemiş* (geniş anlamda bütün yemişler, dar anlamda incir), salatalık (geniş anlamda salata yapılabilen her türlü sebze, dar anlamda hıyar) örneklerinde olduğu gibi.” (Hatiboğlu, 1972)

“Kelimenin eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi, ilk şekline göre anlamında bir daralma görülmesidir.” (Aksan, 1987)

Yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü üzere anlamda bir daralma söz konusudur. Fakat Hatiboğlu'nun verdiği örneklerde daralma değil tam tersine bir genişleme vardır. Çünkü kelime ilk anlamını yitirmediği halde ikinci bir anlam kazanmıştır. Kazanılan bu ikinci anlamın ilk anlama göre daha dar olması Hatiboğlu'nu böyle bir yanılsamaya itmiştir. Mantığa göre yapılan bir sınıflandırmada esas alınan temel, mantık olduğuna göre; bir anlamı olan bir kelimenin ikinci bir anlam daha kazanarak iki anlamlı hale gelmesi sayısal olarak da bir genişlemenin olduğunu göstermektedir. Şayet bu örneklerdeki kelimelerin mânâsına umum olarak değil de sadece kazanılan ikinci anlamları nazarı dikkate alınarak bakılırsa ancak bu ikinci anlamın kendi içerisinde daralmasından bahsedilebilir. Yoksa kelime anlamında daralma vardır gibi bir genelleme yapılamaz.

Anlam daralmasının içine giren diğer bir konu da çok anlamlıların bazı anlamlarını yitirerek az anlamlı hale gelmesidir. Bugün bazı ilim adamları çok anlamlı kelimeleri, anlam değişmelerinin dışındaymış gibi kabul ederler. Halbuki bu durgun anlambilim ile gelişmeli anlambilim sahalarının sınırlarının birbirine karıştırılmasından ileri gelmektedir. Kelime çok anlamlı da olsa tek anlamlı da olsa tarihi seyir içinde anlam yönüyle herhangi bir anlam olayı yaşamışsa, bu, anlam değişmeleri konusuna girer ve bu sahada ele alınır. Anlam değişmelerinin neticesinde ortaya çıkan kelime ancak çok anlamlı hale geldiğinde durgun anlambilim ortaya çıkar ve bu neticeleri değerlendirir.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra anlam daralmasını; *kelimenin başlangıçta ifade ettiği/karşılıdığı nesne veya mefhumun eski mânâsının kullanımdan kalkması*

*neticesinde yeni çıkan mânânın eskisinin ancak bir bölümünü veya türünü anlatır hale gelmesi, yahut da çok anlamlı bir kelimenin anlamlarından bir ya da bir kaçını yitirerek artık onları karşılayamaz duruma gelmesidir, şeklinde tanımlamak daha yerinde olur.*

Bu tarife göre anlam daralmalarını;

-Birinci dereceden anlam daralması,

-İkinci dereceden anlam daralması,

gibi iki grupta incelemek gerekir.

### *1. Birinci Dereceden Anlam Daralması*

Kelimenin başlangıçta ifade ettiği/karşıladığı nesne veya mefhumun eski mânâsının kullanımdan kalkması neticesinde, yeni çıkan anlamın eskisinin ancak bir bölümünü veya türünü anlatır hale gelmesine, birinci dereceden anlam daralması denir. Buna gerçek anlam daralması da denebilir.

### *2. İkinci Dereceden Anlam Daralması*

Çok anlamlı bir kelimenin anlamlarından birini ya da bir kaçını yitirerek artık onları karşılayamaz duruma gelmesine, ikinci dereceden anlam daralması denir.

### **1.3.2 Anlam genişlemesi**

Bu olayda daralmanın tam zıddı bir durum söz konusudur:

“Dar bir anlamda kullanılan bazı sözcüklerdeki anlamın zamanla, ilgili kavramlara yayılması; Terkos (bir göl adından anlam genişlemesi ile musluk suyu anlamının doğması), baş (kafa anlamından anlam genişlemesiyle her meslek ve kuruluştaki üst aşama anlamının doğması), ödül (güreşi kazananlara verilen armağan anlamından bütün armağanlarda kullanılması gibi) vb.” (Hatiboğlu, 1972)

“Bir varlığın bir türünü ya da bir bölümünü anlatan, kullanılış alanları dar olan şeyleri gösteren kelimelerin zamanla o varlığın bütünü, bütün türlerini birden anlatır duruma gelmesi, daha geniş alanlarda kullanılan şeyleri yansıtması.” (Aksan, 1987)

Genelleşme (Aksan, 1987 - Aksan, 1995) denilen tür de birinci dereceden anlam genişlemeleri içine girer. Bize göre anlam genişlemelerinin tanımı, şöyle olmalıdır:



*Önceleri bir nesne veya durumun ancak bir bölümünü karşılayabilen bir kelimenin zamanla o nesne veya durumun tamamını karşılayabilir bir duruma gelmesi yahut da ister tek anlamlı isterse çok anlamlı bir kelimenin bir ya da birkaç yeni anlam kazanması hadisesidir.*

Çok anlamlı kelimelerin yeni bir anlam daha kazanmaları da anlam genişlemeleri içine girer.<sup>3</sup> Bu genişlemeleri ikinci dereceden genişlemeler olarak nitelendirmek, hem yerinde hem de sistematik bir tespit olur. Buna göre anlam genişlemeleri;

-Birinci dereceden anlam genişlemesi,

-İkinci dereceden anlam genişlemesi

şeklinde iki grupta ele alınmalıdır.

### *1. Birinci Dereceden Anlam Genişlemesi*

Bir nesne veya vakanın bir kısmını/türünü/çeşidini vs. gösteren bir kelimenin zaman içerisinde o nesne veya vakanın öncesine göre daha çok kısmını/türünü/çeşidini göstermesi olayıdır. Bu çeşit değişmeye gerçek anlam genişlemesi de denebilir.

Türkçe'nin anlam özellikleri açısından incelenmesinin henüz yetersiz olmasından doğan bir takım sıkıntılar vardır. Bu sıkıntılardan bir tanesi de anlam değişimleri bakımından Türk anlambiliminin terminolojisinin yetersizliğidir. Bu yetersizlik dünyadaki farklı dillerin incelenmesi neticesinde ortaya konulan ve genel olarak üç grupta toplanan anlam değişimleri terimlerinin, olduğu gibi Türkçe'ye aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Aktarılan ıstılahların(terimlerin) isabetle tercih edilip edilmediği de ayrı bir inceleme konusudur. Sonuç olarak, bu ıstılahlar incelenen dillerdeki anlam değişimlerini karşılamak için yeterli olabilir fakat Türkçe'deki anlam değişimlerini karşılamak için yeterli değildir.

<sup>3</sup> (Aksan, 1987)'de Çok anlamlı bir kelimenin anlamlarından bir ya da birkaçının kaybolup ya da bir kaçının yaşamaya devam etmesinin de daralma sayılabileceğini söyler. Ama aynı tespitte genişlemelere yer vermez. Daralmalar için söz konusu olan şey genişlemeler için de söz konusu olmalıdır. O yüzden çok anlamlı veya tek anlamlı bir kelimenin bir ya da birkaç mânâ daha kazanması da genişlemeler bahsine girer.

Batı Türkçesi'ndeki anlam değişmelerinin incelenmesi sırasında ortaya çıkan anlam olayları mümkün mertebe en uygun ıstılahlarla karşılanmaya çalışılmış olmasına rağmen, bu tezin Türkçe'deki anlam değişmeleri üzerinde yapılan ilk çalışmalardan biri ve yapılan guruplandırmaların bir teklif olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Türkçe'nin anlam özelliklerini, anlam değişmelerini esas alan ileriki çalışmalarda, çıkan neticelere göre; bu guruplandırmaların sayısının daha da artacağı tahmin edilmektedir.

## *2. İkinci dereceden anlam genişlemesi*

Tek mânâlı veya çok mânâlı bir kelimenin zamanla yeni bir mânâ daha kazanarak daha fazla mânâyı karşılar duruma gelmesine ikinci dereceden anlam genişlemesi adı verilir. Bunlara ikinci dereceden anlam genişlemesi denilmesinin sebebi doğrudan doğruya kelimenin gösterdiği mânâdaki bir genişlemeden ziyade karşıladığı mânâ sayısında bir artmanın olması, eskisine göre daha çok kavramı karşılar duruma gelmesidir.

### **1.3.3 Anlam kayması**

Anlam değişmesi veya başka anlama geçiş olarak da tarif edilen bu hadiseler, anlam değişmelerinin asıl konusudur da denebilir. Diğer anlam değişmelerinde kelimelerin ilk mânâları bir şekilde yaşarken, bu değişmelerde ilk mânâ tamamen değişmiş, artık yepyeni, farklı bir mânâyı ifade etmeye başlamıştır. E.T. deki "tütün" kelimesi "duman" mânâsında kullanılırken zamanla anlam kaymasına uğrayarak bugün farklı anlamları (bitki adı, bu bitkinin yapraklarının kurutulup kıyılması neticesinde elde edilen sigara hammaddesi) karşılamaya başlamıştır.

Bazı yazarlar bu olaya anlam değişmesi adını verirler. Fakat böyle bir isimlendirme anlam değişmelerinin genelini hatırlattığı için çoğu zaman karıştırılmaktadır. Bu çalışmada böyle bir karışıklığa mahal vermemek için anlam kayması tabiri kullanılacaktır.

Bu değişme de değişmenin türüne göre iki bölüme ayrılmaktadır:

### *1. Birinci Dereceden Anlam Kayması*

Bir kelimenin eskiden ifade ettiği mânâyı bırakarak artık yepyeni, farklı bir mânâyı karşılar duruma gelmesidir. Bölüm 1.3.3’de verilen “tütün” kelimesinde görülen anlam değişmesi bu guruba girmektedir.

### *2. İkinci Dereceden Anlam Kayması*

Birden fazla anlamı olan bir kelimenin anlamlarından en az bir tanesinin eski halini muhafaza etmesi şartıyla diğer bir veya birden fazla anlamının öncekine göre başka, yepyeni bir kavramı karşılar hale gelmesidir. E.T.’deki biltiz-; **bildirmek, belli etmek; öğretmek** anlamlarına gelmektedir. Halbuki bugün G.T.’nde bildirmek, bilgi vermek, haber vermek mânâları yaşarken, öğretmek mânâsı, **ün kazanmak** mânâsına kaymıştır. İşte bu tür değişmeler bu bölüm başlığı altında incelenecektir.

#### **1.3.4 Çok yönlü değişmeler**

Bazı kelimeler iki veya daha fazla anlam değişmesi özelliğini bir arada gösterirler. Bu değişmeler zamanla olabileceği gibi tarihi, siyasi vs. gibi sebeplerden dolayı aynı anda da olabilir.

Bu çalışmada birden fazla anlam değişmesi gösteren kelimeler çok yönlü değişmeler olarak tarif edilecek ve bu başlık altında incelenecektir. Çok yönlü değişmeler de kendi arasında iki gurupta ele alınmaktadır. (bkz. Bölüm 2.1.4)

## 2. BATI TÜRKÇESİNDE ANLAM DEĞİŞMELERİ

“8. yüzyıldan hatta birkaç küçük metinle 7. yüzyıldan itibaren, yazılı metinlerden takip edebildiğimiz Türkçe ise 13. asra kadar tek bir yazı dili olarak geldi. Köktürk, Uygur ve Karahanlıları içine alan bu döneme Eski Türkçe adı verilir. Eski Türkçe döneminde hangi boya mensup olursa olsun bütün Türkler aynı yazı dilini kullanmışlardır.”(Ercilasun, 1993: 27)

“13. yüzyılda Azerbaycan ve Anadolu’da Oğuz ağzına dayanan ikinci bir edebi dil doğdu. Bunun tarihi, coğrafi, siyasi sebepleri yanında lengüistik sebepleri de vardır.... İkinci yazı dili edebi bir dil olarak doğmuş ve bu yazı diline çok sonraları Türkoloji çalışmalarında kolaylık sağlaması için “Batı Türkçesi” adı verilmiştir..... Bugüne gelinceye kadar bu iki yazı dili bir çok değişiklik yaşamış hele 20. asırda özellikle İlminsky adlı Rus müsteşrikinin çabalarıyla neredeyse 30 parçaya bölünmüştür.” (Ercilasun, 1993)

Her şeye rağmen söz dizimini daha doğrusu dilbilgisi kanunlarını bütünüyle muhafaza eden Türk dilinde değişiklikler, daha çok kelime seviyesinde meydana gelmiştir. Sözvarlıklarında meydana gelen farklılığın sebebi ise uzun müddet hakim yönetim ve dilin baskısı(üst tabaka dili) etkisinde bulunmaları neticesinde özellikle bilim ve teknikle ilgili terim ve tabirlerin ister istemez sözvarlıklarına dahil olmasıdır. Bugün Anadolu Türkleri ile başka yerlerde yaşayan Türklerin birbirlerini tam olarak anlayabilmelerinin önündeki en büyük engel, bu şartlarda birbirlerinden bağımsız olarak gelişmiş değişikliklerdir.

Bütün Türk dünyasında eski kaynaklardan beri kullanılan ve bugün de kullanılmaya devam edilen, ortak kelimeler üzerinde bir inceleme yapıldığında bu kelimelerin büyük bir oranda aynı mânâları taşıdıkları, fakat küçük bazı farklılıklar da taşıdıkları, kısaca

bazı anlam değişiklikleri yaşadıkları tespit edilmiştir. Bundan sonraki bölümlerde bu kelimeler üzerinde meydana gelmiş bulunan anlam değişmeleri ele alınmaktadır.

## 2.1 Anlam Değişmelerinin Sınıflandırılması

Bölüm 2.2’de artzamanlılık ölçüsüne göre incelenen kelimelerin hem eski hem de yeni şekilleri bir arada verilmiştir. Yaklaşık iki yüz bin kelimenin taranması neticesinde şiveler arasındaki anlam değişmelerinin on bin civarında olduğu görülmüştür. Her şivede ortak olarak kullanılan Türkçe kelimeler incelenerek çalışma, 250 kelimeyle sınırlandırılmıştır. Anlam değişmeleri esas alınarak yapılan bu incelemeyle, Türk dilinin anlam değişmeleri bakımından çok zengin bir geçmişinin olduğu, binlerce hatta on binlerce kelimenin bir şekilde anlam değişmesine uğradığı anlaşılmaktadır.

Bugüne kadar Türk Anlambilimi sahasında yazılan eserler diğer dillerdeki ve Türkçe’deki anlam değişmelerini, mantıki sınıflandırmayı esas alarak üç ana grupta toplamaktaydı. Fakat bu çalışmada böyle bir guruplandırmanın Türkçe’deki anlam değişmelerini izah etmek bakımından çok yetersiz olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Çünkü bazı kelimelerde görülen değişmelerin, daha önceki guruplandırmalardan hiç birisine dahil edilemeyeceği bir kere daha anlaşılmıştır. Mesela, E.T.’deki **oğlan** kelimesi eski kaynaklarda “*oğul, oğlan, evlat, çocuk, çocuklar*” gibi birbirine yakın gibi gözüken 5 farklı mânâyaya gelmektedir. Günümüz şivelerinden sadece T.T.’ndeki değişmeleri ele alsak bile, bugün bu kelime; “1. *Erkek çocuk. 2. Yetişkin erkek. 3. İskambil kağıtlarında genç erkek resimli kağıt, bacak, vale. 4. Cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hizmet eden sapık erkek çocuk.*” mânâlarında kullanılmaktadır. Bazı kaynaklar bu kelimeyi anlam daralmaları gurubuna sokar. Bu kelimenin ifade ettiği anlamlardan sadece “*çocuk*” kavramını düşünürsek bu guruplandırma doğru olabilir. Ama bu kelime sadece **çocuk** kavramını değil bunun dışında üç farklı mânâyı daha karşılamaktadır. Peki sonradan kazanılan bu anlamlar, hangi guruba girmektedir? Genişlemeye mi yoksa kaymaya mı? “Yetişkin erkek” kavramında bir genişleme yok mudur? “İskambil kağıtlarında genç erkek resimli kağıt, bacak, vale” kavramı bir anlam kayması neticesinde ortaya çıkmamış mıdır? O halde bu kelimedeki üç farklı anlam değişmesi birden yaşanmıştır. İşte burada cevaplandırılması gereken bir “Bu kelimedeki değişme hangi guruba dahil edilmelidir?” sorusu ortaya çıkmaktadır. Çeviri

veya telif eser olarak Türkçe’de yapılmış anlambilimi çalışmalarının hiçbirinde çalışmamızın neticelerini göstermek için yeterli bir cetvel bulunmadığını belirtmek gerekir. İşte bu yetersizliğin ve ihtiyacın bir ürünü olarak çalışmamızda yeni bir guruplandırmaya gidilmiştir. Bir teklif niteliği taşımakla beraber, bu guruplandırma tecrübesinin araştırmacıların görüşlerine açık olduğunu, bu vesileyle bir kez daha belirtmekte fayda vardır.

### 2.1.1 Anlam daralmasına uğrayanlar

Bu değişme, iki gurupta ele alınmıştır. (Açıklama için bkz. bölüm 1.3.1)

#### 2.1.1.1 Birinci dereceden anlam daralmasına uğrayanlar

Birinci dereceden daralmaya uğrayan kelimeler hem E.T.’deki şekilleriyle hem de günümüz şivelerindeki şekilleriyle verilmiştir. Kelimelerin sağ yanında bulunan sayılar kelimenin kaç mânâda kullanıldığını ifade etmektedir.

Tablo 2.1.1.1 Birinci dereceden anlam daralmasına uğrayan kelimeler

Eski T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Gagavuz T.	Türkmen T.
ağrı <sup>1</sup> , 1	ağrı, 1	-	-	-
bıçğı, 2	-	bıçğı, 1	bıçkı, 1	bıçğı, 1
but, 1	but, 2	bud, 1	but, 1	-
tawlat, 2	-	-	devlet, 1	-
ton, 1	-	-	don, 2	don, 2
äski, 1	-	-	-	esgi, 1
kışlağ <sup>4</sup> , 1	-	-	kışla, 1	-

#### 2.1.1.2 İkinci dereceden anlam daralmasına uğrayanlar

Bu bölümde ilk anlamını muhafaza ettiği halde ikinci, üçüncü veya diğer bir mânâsını kaybederek daha az kavramı yansıtır hale gelen kelimeler guruplandırılmıştır.

<sup>4</sup> Taranan bazı kaynaklarda kalın k sesi için q işareti kullanılmıştır. Bir birlik sağlanması amacıyla bu çalışmada bütün k sesleri için k işareti kullanılmıştır.

Tablo 2.1.1.2 İkinci dereceden anlam daralmasına uğrayan kelimeler

Eski T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Gagavuz T.	Türkmen T.
örtük, 2	-	-	-	örti, örtük, 1
sarp, 2	-	sarp, 1	-	-

### 2.1.2 Anlam genişlemesine uğrayanlar

Bu değişme iki grupta ele alınmıştır. (Açıklama için bkz. 1.3.2)

#### 2.1.2.1 Birinci dereceden anlam genişlemesine uğrayanlar

İncelenen kelimeler içerisinde birinci dereceden anlam genişlemesine uğrayan bir örneğe rastlanılmamıştır. Bunun en büyük sebebi Türkçe’de anlam genişlemesinin en az görülen değişme türü olmasıdır. D.Aksan da eserinin 135. sayfasında anlam genişlemesinin Türkçe’deki örneklerinin az olduğunu belirtir ve son zamanlarda özellikle T.T. döneminde bu örneklere daha sık rastlandığını söyler. (Aksan, 1999)

#### 2.1.2.2 İkinci dereceden anlam genişlemesine uğrayanlar

Bu bölümde ilk anlamını muhafaza ettiği halde yeni yeni mânâlar kazanmış ve daha fazla kavramı yansıtır duruma gelmiş kelimeler gruplandırılmıştır. (bkz. 1.4.2.2)

Tablo 2.1.2.2 İkinci dereceden anlam genişlemesine uğrayan kelimeler

Eski T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Gagavuz T.	Türkmen T.
aç, 1	aç, 5	ac, 4	aaç, 2	aç, 1
ak, 2	ak, 6	ağ, 10	ak, 5	ak, 4
ağız, 1	ağız, 13	ağız, 9	aaz, 4	agız, 4
ağrı, 1	-	ağrı, 3	aan, 3	agrı, 3
al, 1	al, 4	al, 3	-	-
alım, 1	-	alım, 2	-	-
altun, 1	altın, 4	-	-	-
ana, 1	ana, 8	ana, 5	ana, 2	-

Tablo 2.1.2.2 İkinci dereceden anlam genişlemesine uğrayan kelimeler

ara, 1	ara, 9	ara, 8	ara, 4	ara, 2
artuk, 1	artık, 5	artığ, 6	artık, 3	artık, 3
as-, 1	as-, 4	as-, 2	-	-
aş-, 1	aş-, 4	aş-, 4	aş-, 2	aş-, 2
at, 1	at, 2	at, 2	-	-
atlıg, 2	atlı, 3	-	-	-
at-, 1	at-, 34	at-, 15	at-, 3	at-, 3
ab, 1	av, 4	ov, 3	av, 2	av, 3
abla-, 1	avla-, 2	ovla, 3	-	-
adak, 1	ayak, 15	ayağ, 9	ayak, 2	ayak, 3
adır-, 1	ayır-, 9	ayır-, 9	ayır-, 5	ayır-, 4
az, 1	az, 2	az, 3	-	-
baba, 1	baba, 11	-	-	-
bat-, 2	bat-, 12	bat-, 13	bat-, 2	bat-, 3
bay, 1	bay, 3	bay, 2	-	bay, 2
badruk, 1	bayrak, 5	bayrağ, 2	-	baydak, bayrak, 2
bäl, 1	bel, 6	bël, 4	-	bil, 2
biş, 1	beş, 3	-	-	bâş, 2
bıçak, 1	bıçak, 3	bıçağ, 2	-	-
bıçgu, 2	bıçkı, 3	-	-	-
biç-, 1	biç-, 5	biç-, 5	-	biç-, 2
biläk, 1	bilek, 2	-	-	-
bil-, 1	bil-, 12	bil-, 13	-	bil-, 3
bin-, 1	bin-, 7	min-, 3	pin-, 2	-
biz, 1	biz, 3	biz, 3	-	-
buka, 1	boğa, 2	-	buga, 2	-
boğuz, 1	boğaz, 7	boğaz, 8	buaz, 2	bogaz, 3
münüz, 1	boynuz, 3	buynuz, 2	-	-
boyun, 1	boyun, 4	boyun, 6	-	boyun, 2



Tablo 2.1.2.2 İkinci dereceden anlam genişlemesine uğrayan kelimeler

boyunduruk, 1	boyunduruk, 5	boyunduruğ, 2	-	-
boz-, 1	boz-, 14	poz-, 7	boz-, 2	boz-, 3
buzul-, 1	bozul-, 6	pozul-, 8	bozul-, 3	bozul-, 3
bulut, 1	bulut, 3	bulud, 5	-	-
buyur-, 1	buyur-, 5	buyur-, 5	buyur-, 4	buyur-, 2
bâdük, 1	büyük, 6	böyük, 9	büük, 2	beyik, 2
çiz-, 1	çiz-, 5	cız-, 3	çiz-, 2	çiz-, 3
tağ, 1	-	dağ, 4	-	-
tala-, talı-, 2	-	dala-, tala-, 5	-	dala-, tala-, 4
tamar, 1	damar, 7	damar, 4	damar, 2	damar, 2
tamğa, 1	damga, 4	damğa, 4	damga, 2	tagma, 2
tayan-, 1	dayan-, 12	dayan-, 9	dayan-, 3	dayan-, 4
ti-, 1	de-, 10	dè-, 15	de-, 3	diy-, 4
temir, 1	demir, 6	demir, 4	-	-
târi, 1	deri, 4	deri, 6	-	-
tawlat, 2	devlet, 4	-	-	dövlet, 3
tiş, 1	diş, 5	diş, 4	diş, 2	diş, 2
tuğum, 1	doğum, 2	-	duum, 2	dogum, doguş, 3
ton, 1	don, 3	don, 3	-	-
toñ-, 1	don-, 8	don-, 4	don-, 2	don-, 3
tod-, 1	doy-, 4	doy-, 3	-	doy-, 3
tâşâk, 1	döşek, 3	-	-	düşek, 2
âkin, 1	ekin, 2	ekin, 3	-	-
âlig, 1	el, 8	el, 13	-	-
âski, 1	eski, 9	esgi, eski, 6	-	-
âşgâk, 1	eşek, 4	èşşek, 4	eşek, 2	eşek, 4
işik, 1	eşik, 6	-	-	-
ât, 1	et, 4	et, 4	-	et, 2
etek, 1	etek, 7	etek, 4	etek, 2	etek, 3

Tablo 2.1.2.2 İkinci dereceden anlam genişlemesine uğrayan kelimeler

kiçä, 1	gece, 4	gece, 4	-	-
kälin, 1	gelin, 3	gelin, 4	gelin, 3	-
kädim, 1	giyim, 3	-	-	-
köz, 1	göz, 14	göz, 14	göz, 2	göz, 4
küçlüg, 1	güçlü, 4	güçlü, 10	güçlü, 3	güçlü, 5
iç, 1	iç, 14	iç, 7	iç, 3	iç, 5
yilik, 1	ilic, 2	ilic, 2	-	ilic, yilic, 2
yinçgä, 1	ince, 8	ince, 4	-	inç, 4
iş, 1	iş, 19	iş, 20	iş, 2	iş, 4
kan, 1	kan, 2	ğan, 8	-	-
kanat, 1	kanat, 10	ğanad, 10	-	-
kapıg, 1	kapı, 9	ğapı, 4	-	-
karın, 1	karın, 6	ğarın, 4	karnı, 2	-
kat, 1	kat, 10	ğat, 4	-	gat, 2
kıl, 1	kıl, 4	-	-	ğıl, 2
kılıç, 1	kılıç, 2	ğılıç, ğılinc, 3	-	-
kış, 1	kış, 2	-	-	-
kışlağ, 1	kışla, kışlak, 4	ğışla, ğışlağ, 4	-	-
kızıl, 1	kızıl, 6	ğızıl, 7	-	ğızıl, 3
kirpik, 1	kirpik, 2	kirpik, 2	-	-
korku, 1	korku, 4	ğorxu, 3	-	-
köpük, 1	köpük, 4	köpük, 2	-	-
kulkak, 1	kulak, 7	ğulağ, 4	kulak, 3	ğulak, 5
kum, 1	kum, 3	-	-	ğum, 3
kurt, 2	kurt, 5	-	-	-
kudruk, 1	kuyruk, 8	ğuyruğ, 5	kuyruk, 2	ğuyruk, 2
kuduğ, 1	kuyu, 4	-	kuyu, 4	-
gozi, 1	kuzu, 3	ğuzu, 2	-	-
oçuk, 1	ocak, 11	ocağ, 5	ocak, 3	ocak, 2
ortu, 1	orta, 15	orta, 8	-	orta, 3

Tablo 2.1.2.2 İkinci dereceden anlam genişlemesine uğrayan kelimeler

ölüg, 1	ölu, 6	ölu, 6	ölu, 2	öli, 2
ölüm, 1	ölüm, 6	ölüm, 4	-	-
san, 1	sayı, 3	say, 4	sayı, 4	san, 4
sinir, 1	sinir, 5	sinir, 2	-	-
süwri, 1	sivri, 4	-	-	-
soğık, 1	soğuk, 8	soyuğ, 4	suuk, 3	sovuk, 2
sol, 1	sol, 5	sol, 3	-	-
söz, 1	söz, 6	söz, 10	söz, 3	söz, 3
sürüg, 1	sürü, 5	sürü, 4	-	süri, 2
süt, 1	süt, 5	süd, 2	-	-
tabışkan, 1	tavşan, 2	dovşan, 2	-	-
töpü, 1	tepe, 6	tepe, 4	-	depe, 5
tırnak, 1	tırnak, 7	dırnağ, 3	-	dırnak, 3
tilkü, 1	tilki, 3	tülkü, 3	-	-
tuprak, 1	toprak, 5	torpağ, 6	-	-
türlüg, 1	türlü, 4	dürlü, 2	-	-
tütün, 1	tütün, 3	tütün, 3	-	tütün, 2
uluğ, 2	ulu, 3	-	ulu, 3	ulı, 5
üst, 1	üst, 13	üst, 11	üst, 2	üst, 3
yağ, 1	yağ, 4	yağ, 4	-	yağ, 2
yağmur, 1	yağmur, 3	-	-	-
yağuk, 1	yakın, 8	yaxın, 6	yakın, 2	-
yalañuz, 1	yalnız, 5	yalnız, yalgız, 4	-	-
yarım, 1	yarım, 5	-	-	yarım, 3
yabız, 1	yavuz, 3	yavuz, 2	-	-
yazuk, 1	yazık, 3	-	-	-
yim, 1	yem, 4	yèm, 3	-	-
ye-, 1	ye-, 17	yè-, 9	i-, 3	iy-, 3
yaşıl, 1	yeşil, 4	yaşıl, 3	eşil, 2	-
yok, 1	yok, 7	yox, 6	-	yok, 4

Tablo 2.1.2.2 İkinci dereceden anlam genişlemesine uğrayan kelimeler

yokarı, 1	yukarı, 5	yuxarı, 5	-	yokarı, 7
yıdruk, 1	yumruk, 3	yumruğ, 2	-	-
yüräk, 1	yürek, 7	ürek, 6	-	yürek, 2

### 2.1.3 Anlam kaymasına uğrayanlar

Eski anlamını yitirerek yeni bir kavramı yansıtır hale gelmiş kelimeler anlam kaymaları bahsine girmekle beraber iki grupta ele alınmıştır. (Açıklama için bkz. 1.3.3)

#### 2.1.3.1 Birinci dereceden anlam kaymasına uğrayanlar

Eski şekline göre artık yepyeni bir mânâyı karşılar duruma gelen kelimelerin listesi Tablo 2.1.3.1’de verilmiştir.

Tablo 2.1.3.1 Birinci dereceden anlam kaymasına uğrayan kelimeler

Eski T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Gagavuz T.	Türkmen T.
ada, 1	-	ada, 1	-	ada, 1
abla-, 1	-	-	aula-, 1	-
boy, 1	-	-	boy, 1	-
çağur-, 1	-	-	çaar-, 1	-
tağ, 1	-	-	daa,1	-
işik, 1	-	-	-	işik, 1
käm, 2	kem, 2	-	kem, 2	-
yabız, 1	-	-	yavuz, 1	-

#### 2.1.3.2 İkinci dereceden anlam kaymasına uğrayanlar

Birden fazla anlamı olan bir kelimenin anlamlarından en az bir tanesinin eski halini muhafaza etmesi şartıyla diğer bir veya birden fazla anlamının öncekine göre artık başka bir kavramı karşılar hale gelmesidir. Bu kelimeler Tablo 2.1.3.2’de sunulmuştur.

Tablo 2.1.3.2 İkinci dereceden anlam kaymasına uğrayan kelimeler

Eski T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Gagavuz T.	Türkmen T.
biltiz-, biltür-, 2	-	bildir-, 2	bildir-, 2	-

### 2.1.4 Çok yönlü değişmeler<sup>5</sup>

Birden çok anlam değişmesine uğramış ve bu özellikleri halen bünyelerinde taşımakta olan kelimelerdeki anlam değişmelerine çok yönlü değişmeler denir. Bu tür değişmeler özellikle Türkçe'deki anlam değişmeleri açısından çok önemlidir. Çünkü Türkçe'deki kelimelerin büyük bir çoğunluğu bu özellikleri gösterirler.

Bu çalışmada ilk defa yer verilen çok yönlü değişmeler başlığının bu saha için sadece bir teklif özelliği taşımadığını ve bu ilave sınıfın mecburi bir ihtiyaçtan kaynaklandığını da belirtmek gerekir. Hatta, böyle bir guruplandırma ileride yapılacak çalışmalarla çok daha zengin bir hale gelecektir.

Çok yönlü değişmeler kendi arasında iki grupta incelenmektedir:

#### 2.1.4.1 Birinci dereceden çok yönlü değişmeler

Bazı kelimeler iki anlam değişmesi özelliğini bir arada gösterirler. Mesela E.T.'deki "ada" kelimesi "tehlike" mânâsında kullanılırken zamanla anlam kaymasına uğrayarak T.T.'nde; "Her yanı su ile çevrilmiş kara parçası." mânâsında kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraları da ikinci dereceden anlam genişlemesine uğrayarak; "1. Trafığe açık bir yol üzerinde sola dönüşleri sağlayan, sağ tarafta veya yol ortasında yer alan kaldırım taşıyla ayrılmış alan. 2. Çevresi yollarla belirlenmiş olan arsa ve böyle bir arsayı kaplayan yapılar topluluğu." iki mânâ daha kazanmıştır. İşte bu tür değişmelere birinci dereceden çok yönlü değişmeler denmektedir.

<sup>5</sup> Anlam değişmeleri sınıflamalarında ilk defa bu eserde kullanılan *çok yönlü değişmeler*, *birinci dereceden çok yönlü değişmeler*, *ikinci dereceden çok yönlü değişmeler* gibi terimler Z.TURAN'ın teklifidir.

Bu çalışmanın amacı anlam değişmesi türlerini guruplandırmak olmadığı için çalışmada görülen anlam değişmeleri ifade edilebilecek en genel guruplandırmalarla ifade edilmiştir. İnceleme sonucunda üç çeşit birinci dereceden çok yönlü değişme tespit edilmiştir:

### 1. Birinci Dereceden Anlam Kaymasına Uğradıktan Sonra Genişleyenler

Birinci dereceden anlam kaymasına uğrayan bir kelime bu değişmenin yanı sıra genişleme de gösterirse bu guruba girer. Tablo 2.1.4.1’de gösterilen kelimeler önce ilk mânâlarını yitirmiş sonra da birinci veya ikinci dereceden genişleme göstermişlerdir.

Tablo 2.1.4.1.1 Birinci dereceden anlam kaymasına uğradıktan sonra genişleyen kelimeler

Eski T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Gagavuz T.	Türkmen T.
ada, 1	ada, 3	-	ada, 3	-
alçak, 1	alçak, 4	alçak, 5	alçak, 3	-
alım, 2	alım, 3	-	alım, 3	-
baba, 1	-	baba, 6	-	baba, 3
çağur-, 1	çağır-, 4	çağır-, 8	-	çağır-, 4
kâm, 2	-	kem, 4	-	kem, 3
tütün, 1	-	-	tütün, 2	-
birim, 1	verim, 2	vèrim, 2	verim, 2	verim, 2
yazuk, 1	-	yazığ, 3	-	-

### 2. İkinci Dereceden Anlam Kaymasına Uğradıktan Sonra Genişleyenler

İkinci dereceden anlam kaymasına uğrayan bir kelime aynı zamanda daha çok mânâyı karşılar hale gelerek genişleme de gösterirse bu guruba girer.

Tablo 2.1.4.1.2 İkinci dereceden anlam kaymasına uğradıktan sonra genişleyen kelimeler

Eski T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Gagavuz T.	Türkmen T.
biltiz-, biltür-, 2	bildir-, 3	-	-	bildir-, 3
bulğaş-, 1	bulaş-, 5	bulaş-, 3	bulaş-, 3	bulaş-, 5
sarp, 2	-	-	sarp, 5	-

### 3. Anlam Daralmasına Uğradıktan Sonra Kaymaya Uğrayanlar

Bazı kelimeler, anlam daralmasına uğradıktan sonra anlam kaymasına da uğramışlardır.

Tablo 2.1.4.1.3 Anlam daralmasına uğradıktan sonra kaymaya uğrayan kelimeler

Eski T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Gagavuz T.	Türkmen T.
but, 1	-	-	-	but, 2
tala-, 2	dala-, 2	-	dala-, 2	-
işik, 1	-	èşik, 4	-	-

### 2.1.4.2 İkinci dereceden çok yönlü değişmeler

Herhangi bir kelime ikiden fazla anlam değişmesi özelliğini bir arada gösterirse bu guruba girer. Bu gurup kelimelerde hemen hemen her çeşit değişme görölmektedir.

Tablo 2.1.4.2 İkinci dereceden çok yönlü değişmeye uğrayan kelimeler

Eski T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Gagavuz T.	Türkmen T.
oğlan, 5	oğlan, 4	oğlan, 2	oglan, 2	oglan, 3
oğul, 3	oğul, 4	oğul, 3	ool, 2	ogul, 2
örtük, 2	örtü, örtük, 3	örtü, örtük, 6	örtü, 1	-

### 2.1.5 Çeşitli sebeplerden dolayı incelemeye dahil edilmeyen kelimeler

İncelemede esas alınan 250 örnek üzerinde yapılan araştırmada bazı sebeplerden dolayı bir kısım kelimeler anlam değişmeleri açısından sınıflandırılmadı. Bunun bir çok sebebi vardır. Bunlardan birincisi bazı kelimelerin herhangi bir anlam değişmesine uğramamış olmasıdır. İkinci sebep eski kaynaklarda geçen tanımların kök birleşmesi, sestalışlık, eşseslilik vs. gibi sebeplerden kaynaklanan ortak bir tanımının bulunmayışıdır. Üçüncü sebep ise eski kaynaklarla D.L.T.D. arasındaki tarif farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Dördüncü sebep de sestalış kelimelerin incelenmeye dahil edilmeyişidir.

Kelimelerin sözlüklerde verilen karşılıkları arasındaki ihtilaf, şive veya yöre farklılıklarından kaynaklanabileceği gibi hazırlanan sözlüklerdeki eksikliklerden ve ya

yanlışıklardan ya da yazılı metinlerden taranan kelimelerin o metin içerisinde sınırlı mânâlarla kullanılmasından da kaynaklanabilir.

Bütün bu ihtimaller göz önüne alınarak, bu kelimeler, incelemeye dahil edilmemiştir. İncelemeye dahil edilmeyen bu kelimeler, girdiği guruba göre, aşağıda listeler halinde verilmiştir.

### 2.1.5.1 Herhangi bir anlam değişmesine uğramayanlar

Tablo 2.1.5.1’de gösterilen kelimeler herhangi bir anlam değişmesine uğramamış, eski mânâlarını olduğu gibi muhafaza etmişlerdir. E.T.’deki şekillerin yanında gösterilen rakamlar o kelimenin kaç mânâyâ geldiğini göstermektedir.

Tablo 2.1.5.1 Herhangi bir anlam değişmesine uğramayan kelimeler

Eski T.	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Gagavuz T.	Türkmen T.
al, 1	-	-	al	al
alçak, 1	-	-	-	alçak
altun, 1	-	altun	altın	altın
as-, 1	-	-	as-	as-
at, 1	-	-	at	at
atlıg, 2	-	atlı	atlı	atlı
abla-, 1	-	-	-	avla-
az, 1	-	-	az	az
baba, 1	-	-	baba	-
badruk, 1	-	-	bayrak	-
bâl, 1	-	-	bel	-
biş, 1	-	bêş	beş	-
bıçak, 3	-	-	bıçak	bıçak
bıç-, 1	-	-	bıç-	-
biläk, 1	-	bilek	bilek	bilek
bil-, 1	-	-	bil-	-



Tablo 2.1.5.1 Herhangi bir anlam değişmesine uğramayan kelimeler

bin-, 1	-	-	-	mün-
biz, 1	-	-	biz	biz
buka, 1	-	buğa	-	buga
müñüz, 1	-	-	buynuz	buynuz
boyun, 1	-	-	boynu	-
boyunduruk, 1	-	-	boyndruk	boyuntırık
bulıt, 1	-	-	bulut	bulut
tağ, 1	dağ	-	-	dag
temir, 1	-	-	demir	demir
täri, 1	-	-	deri	deri
tawlat, 2	-	dövlet	-	-
tuğum, 1	-	doğum	-	-
tod-, 1	-	-	doy-	-
täşäk, 1	-	döşek	döşek	-
äkin, 1	-	-	ekin	ekin
älig, 1	-	-	el	el
äski, 1	-	-	eski	-
işik, 1	-	-	eşik	-
ät, 1	-	-	et	-
kiçä, 1	-	-	gece	gice
kälin, 1	-	-	-	gelin
kädim, 1	-	gëyim	giim	geyim
yilik, 1	-	-	ilik	-
yinçgä	-	-	inc	-
kan, 1	-	-	kan	gan
kanat, 1	-	-	kanat	ganat
kapığ, 1	-	-	kapu	gapı
karın, 1	-	-	-	garın
kat, 1	-	-	kat	-
kıl, 1	-	gil	kıl	-

Tablo 2.1.5.1 Herhangi bir anlam değişmesine uğramayan kelimeler

kılıç, 1	-	-	kılıç	gılıç
kış, 1	-	ğış	kış	ğış
kışlağ, 1	-	-	-	ğışlag
kızıl, 1	-	-	kızıl	-
kirpik, 1	-	-	kirpik	kirpik
korku, 1	-	-	korku	gorkı
köpük, 1	-	-	köpük	köpük
kum, 1	-	ğum	kum	-
kurt, 2	-	ğurd	kurt	gurt
kuduğ, 1	-	ğuyu	-	guyı
kozi, 1	-	-	kuzu	guzı
ortu, 1	-	-	orta	-
ölüm, 1	-	-	ölüm	ölüm
sarp, 2	sarp	-	-	-
siñir, 1	-	-	sinir	siñir
süwri, 1	-	sivri	sivri	süyri
sol, 1	-	-	sol	sol
sürüg, 1	-	-	sürü	-
süt, 1	-	-	süt	süyt
tabışkan, 1	-	-	tauşan	tavşan
töpü, 1	-	-	tepe	-
tırınak, 1	-	-	tırnak	-
tilkü, 1	-	-	tilki	tilki
tuprak, 1	-	-	toprak	toprak
uluğ, 2	-	ulu	-	-
yağ, 1	-	-	yaa	-
yağmur, 1	-	yağmur	yaamur	yagmur
yağuk, 1	-	-	-	yakın
yalañuz, 1	-	-	yalnız	yalnız
yarım, 1	-	yarım	yarım	-

Tablo 2.1.5.1 Herhangi bir anlam değişmesine uğramayan kelimeler

yabız, 1	-	-	-	yovuz
yazuk, 1	-	-	yazık	yazık
yim, 1	-	-	em	iyim
yaşıl, 1	-	-	-	yaşıl
yok, 1	-	-	yok	-
yokarı, 1	-	-	yukarı	-
yidruk, 1	-	-	yumruk	yumruk
yüräk, 1	-	-	ürek	-

### 2.1.5.2 Mânâlarında ihtilaf olanlar

Çalışmaya esas tutulan eserlerin taranmasında iki çeşit ihtilaf ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi eş zamanlı eserleri konu alan çalışmalarda aynı kelimelere farklı mânâlar yüklenmiş olmasıdır. İkincisi ise eski kaynaklar olarak tarif edilen eserlerle D.L.T.D. arasında bulunan mânâlandırma farklılıklarından meydana gelmektedir.

#### 1. Eski Kaynaklar Arasında İhtilaf Bulunanlar

Tablo 2.1.5.2’de taranan eserler ve mânâlandırılmalarında ihtilaf bulunan kelimeler gösterilmiştir. Kelimelerin yanında bulunan rakamlar, kelimelerin o eserde kaç çeşit mânâda kullanıldığını göstermektedir. Hücrelerde “-” işareti kullanılmışsa; o eserde, incelenen kelime yok demektir.

Tablo 2.1.5.2 Eski kaynaklar arasında ihtilaf bulunan kelimeler

E.T.Y.	O.A.	E.T.G.	D.L.T.D.
ağır, 2	ağar, 6	ağır, 3	ağır, 1
ağ-, 2	ağ-, 4	ağ-, 2	ag-, 10
al-, 1	al-, 7	al-, 2	al-, 1
bağ, 2	-	bağ, 2	bag, 3
bas-, 2	bas-, 7	bas-, 2	bas-, 3
baş, 2	baş, 3	baş, 2	baş, 1

Tablo 2.1.5.2 Eski kaynaklar arasında ihtilaf bulunan kelimeler

bod, 2	bod, 1	bod, 2	bod, boy, 3
bük-, 1	-	büg-, bük-, 4	büg-, bük-, 7
tl, 2	tl, tl, 5	tl, tl, 1	tl, 4
tirig, 1	tirig, 2	tirig, 1	tirig, 1
toğ-, 2	toğ-, 3	tuğ-, 2	tog-, 3
tokı-, 3	tokı-, 8	tokı-, 5	tokı-, 8
tüz, 2	tüz, 3	tüz, 4	tüz, 3
äb, 3	eb, 2	äw, 2	ev, 1
kök, 2	kök, 4	kök, 2	kök, 3
küç, 1	küç, 3	küç, 1	küç, 2
kün, 2	kün, 3	kün, 3	kün, 3
kalın, 2	kalın, 1	kalın, 3	kalın, 5
kamuş, 1	-	kamuş, 3	kamuş, 2
kara, 2	kara, 1	kara, 3	kara, 2
karı, 1	karı, 2	karı, 1	karı, 2
karşı, 2	-	karşı, 3	karşı, karşı, 4
kaş, 1	kaş, 1	kaş, 2	kaş, 3
katıg, 2	-	katıg, 3	katık, 3
kadın, 2	-	kadın, 1	kadın, kayın, kazın, 4
käm, 1	kim, 1	kim, 2	kim, 1
kişi, 3	kişi, 3	kişi, 1	kişi, 4
kök, 2	kök, 4	kök, 2	kök, 6
küp, 2	-	küp, 2	küp, 1
ok, 1	ok, 2	ok, 2	ok, 4
ot, 2	ot, 1	ot, 2	ot, 5
oyug, 2	-	oyuğ, oyun, 1	oyun, 2
ön, 3	-	ön, ön, 4	ön, 3
öz, 2	öz, 1	öz, 4	öz, 9
sub, 1	sub, 2	sub, 1	suw, 1
tatıgh, 1	-	tatıgh, 2	tatıgh, 2

Tablo 2.1.5.2 Eski kaynaklar arasında ihtilaf bulunan kelimeler

türk, 1	türk, 1	türk, 3	türk, 1
uç, 2	uç, 3	uç, 2	uç, 3
uçuk, 1	-	uçuk, 1	uçgug, 1
ugur, 3	-	ugur, 5	-
ün, 1	-	ün, 1	ün, 2
yaka, 2	-	yaka, 3	yaka, 2
yalım, 2	yalın, 2	yalın, 2	yalın, 3
yan, 1	yan, 2	yan, 2	yan, 3
yaş, 3	yaş, 2	yaş, 3	yaş, 3
yol, 3	yol, 1	yol, 1	yol, 2
yuyka, 1	-	yuka, 2	yuwka, 2
yımşak, 2	yımşak, 1	yımşak, yumşak, 2	yımşak, 1
yurt, 2	yurt, 1	yurt, 3	yurt, 3
yük, 1	-	yük, 1	yük, 3
yüz, 2	yüz, 2	yüz, 3	yüz, 3

## 2. Eski Kaynaklarla D.L.T.D. Arasında İhtilaf Bulunanlar

Tablo 2.1.5.3 Eski kaynaklarla D.L.T.D. arasında ihtilaf bulunan kelimeler

ESKİ KAYNAKLAR	D.L.T.D.
açığ, 4	açığ, 3
aç-, 1	aç-, 3
aktar-, 3	agtar-, 3
ata, 1	ata, 2
atım, 1	atım, 3
atur-, 2	atur-, 3
bäklä-, 1	bekle-, 3
bäg, 1	beg, 2
büt-, 2	büt-, 7
boş, 1	boş, 5
bulğan-, 1	bulğan-, 3

Tablo 2.1.5.3 Eski kaynaklarla D.L.T.D. arasında ihtilaf bulunan kelimeler

burġu, 1	burkı, 2
bur-, 1	bur-, 2
burun, 2	burun, 2
bütün, 1	bütün, 3
çak-, 1	çak-, 4
çal-, 3	çal-, 4
cök-, 1	çök-, 2
tar, 2	tar, 4
tayak, 3	tayak, 2
tilwä, 1	telwe, telü, 2
tik-, 1	tik-, 3
tüp, 1	tüp, 2
tol-, 2	tol-, 1
tolı, 1	tolı, tolu, 2
tuman, 1	tuman, 2
ärkäk, 1	erkek, 1
köwşäk, 2	kewşek, 2
köligä, 1	kölige, 1
ikinti, 1	ikindi, 2
irig, 1	irik, 1
iz, 1	iz, 1
kazġuk, 2	kazuk, 1
kıhk, 2	kılık, 2
kız, 1	kız, 3
kuruġ, kurkaġ, 3	kurug, 2
saç, 1	saç, 2
sakız, 2	sagız, sakız, 2
sap, 1	sap, 3
soŋ, 2	soŋ, 3
tärs, 1	ters, 1

Tablo 2.1.5.3 Eski kaynaklarla D.L.T.D. arasında ihtilaf bulunan kelimeler

tok, 1	tok, 3
toku, 3	toku, 2
top, 1	top, 2
topık, 1	topık, 3
tor, 1	tor, 2
tutsık, 1	tutsug, 1
tuz, 1	tuz, 2
uşak, 1	uşak, 3
uzak, 1	uzak, 3
üstün, 2	üstün, 1
yavaş, 3	yavaş, 2
yu-, 1	yu-, yumgak, 3
yumurtga, 1	yumurtga, 2

## 2.2 İncelenen Kelime Kadrosu ve Mânâları

### 2.2.1 a ile başlayan kelimeler

#### açığ

açığ; “acı, hiddet, kuvvetli, pek”.<sup>6</sup> (E.T.G.)

açığ; “acı, acı olan her nesne; ekşi”.<sup>7</sup> (D.L.T.D.)

T.T.’de: acı: “1. Tat alma organında bazı maddelerin bıraktığı yakıcı durum, tatlı karşıtı. 2. Tadı bu nitelikte olan. 3. mec. Keskin, hoş gitmeyen, şiddetli. 4. Renk için, koyu. 5. Ağrı, sancı. 6. Dışarıdan gelen bir etki ile dış organlarda birdenbire oluşan ve o etkilerin kalkması ile duyulan rahatsızlık, ıstırap. 7. mec. Kırıcı, üzücü, incitici, dokunaklı, korkunç. 8. mec. Ölüm, yangın, deprem gibi olayların yarattığı üzüntü, keder, elem.”.

<sup>6</sup> GABAİN, A.V., sestâş ikinci bir kelime daha bulunduğunu ve bunun “hediye” anlamında kullanıldığını söylemektedir.

<sup>7</sup> D.L.T.D.’de iki tane daha açığ kelimesi vardır. Bunlardan ilki “nimet içinde yaşayış”, ikincisi ise “hanın bahşişi” anlamlarında kullanılmaktadır.

A.T.'de: acı; "1. Tat alma organında bazı maddelerin bıraktığı yakıcı durum. 2. mec. Meşakkatli, dert ve eziyetle dolu, çetin, felaketli. 3. mec. Ağrı, yorgunluk hissi, başarısızlık, felaket ve pişmanlık neticesinde meydana gelen his. 4. mec. Kötü, kaba, hoş gitmeyen. 5. mec. Sonu kötü olan."

Bu şivede açığ>acığ ses değişikliğine uğrayarak hayatta kalan ve "hiddet, sinir, gazap" anlamlarına gelen ikinci bir kelime daha vardır.

G.T.'de: acı<sup>8</sup>; "1. Acı, tatlı karşıtı. 2. mec. İstiraplı, üzüntülü. 3. Kart, tatsız (patlıcan)."

Tkm.T.'de: acı; "1. Acı, tatlı karşıtı. 2. Demli, sert. 3. Şehevi, şehvetli. 4. Batıcı, iğneleyici."

## aç

aç; "aç, karnı tok olmayan".

T.T.'de: aç; "1. Yemek yeme ihtiyacı olan veya yemesi gereken, tok karşıtı. 2. Yiyecek bulamayan, yoksul kimse. 3. mec. Gözü doymaz, haris. 4. mec. Çok istekli, çok hevesli. 5. Karnı doymamış olarak."

A.T.'de: ac; "1. Aç, yemek yeme ihtiyacı olan. 2. mec. Son derece yoksul, fakir, muhtaç. 3. mec. Açgözlü, doymak bilmeyen. 4. Kuraklıktan dolayı susamış toprak, ot vs."

G.T.'de: aaç<sup>9</sup>; "1. Aç. 2. Aç sefil kalmak."

Tkm.T.'de: aç; "aç, tok karşıtı".

<sup>8</sup> Bu şivede ikinci bir *acı* kelimesi vardır. Fakat bu *acı*>*acı* şeklinde ortaya çıkmıştır ve halen "acı" mânâsında kullanılmaktadır. Yukarıda incelenen kelime ile eşseslilik dışında bir ilişkisi yoktur.

<sup>9</sup> *aaç* kelimesinin sestışı olarak bulunan kelime *ağaç*>*aaç* şeklinde ortaya çıkmıştır. Geniş bilgi için bkz. ÖZKAN, N., Gagavuz Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ankara, 1996)



## aç-

aç-; “açmak”.<sup>10</sup> (O.A., E.T.Y., E.T.G.)

aç-; “açmak; aramak; fethetmek”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: aç-; “1. Bir şeyi kapalı durumdan kurtarmak. 2. Bir şeyin kapağını veya örtüsünü kaldırmak. 3. Engeli kaldırmak. 4. Sarılmış, katlanmış, örtülmüş veya iliklenmiş olan şeyleri bu durumdan kurtarmak. 5. Oyarak veya kazarak çukur, delik oluşturmak. 6. Tıkalı bir şeyi bu durumdan kurtarmak. 7. Çevresini genişletmek. 8. Birbirinden uzaklaştırmak. 9. Yarmak. 10. Düğümü veya dolaşmış bir şeyi çözmek. 11. Bir kuruluşu, bir iş yerini, bir yeri işler veya ilk defa kullanılır duruma getirmek. 12. Bir aygıtı, bir düzeni vb.lerini çalışır duruma getirmek. 13. Alış verişi başlatmak. 14. Rengin koyuluğunu azaltmak. 15. Yakışmak, güzel göstermek. 16. Ferahlık vermek. 17. Bir konu ile ilgili konuşmak. 18. esk. Savaşla almak, fethetmek. 19. Avunmak veya danışmak için söylemek. 20. Yapmak, düzenlemek. 21. Ayırmak, tahsis etmek. 22. mec. Sıkılganlığı, utangaçlığı gidermek. 23. Görünür duruma getirmek. 24. (hava için) Bulutların dağılmasıyla gök yüzü aydınlanmak. 25. Geçit vermek. 26. mec. İçini dökmek.”

A.T.’de: aç-; “1. Kapalı bir şeyin kapağını kaldırmak, bir şeyin üzerindeki örtüyü kaldırmak. 2. Açık hale getirmek (kapı, pencere vs.). 3. Katlanmış, bükülmüş, sarılmış, düğümlenmiş şeyleri açmak. 4. İp vs. ile bağlı olan şeyi çözmek. 5. Koşumdan çözmek, bırakmak (öküz, at vs.). 6. Kilitlenmiş şeyleri bundan kurtarmak, kilidi açmak. 7. Örtülü, kapalı şeyi açmak, aralamak (göz, ağız vs.). 8. Akışı durdurulan şeylerin akmasını sağlamak (su, gaz vs.). 9. Başlamak, başlatmak (tartışma, toplantı vs.). 10. Tesis etmek, inşa etmek, kurmak (okul, kulüp, yol vs.). 11. Yapmak, vermek, meydana getirmek, sebep olmak: (petrol, Azerbaycan’ın Ruslar tarafından işgaline yol açtı). 12. İnanarak söylemek, haber vermek, açık açık söylemek (hakikati açmak). Gizli bir şeyi başkalarına bildirmek, açıklamak, söylemek. 13. Üzerini açmak, ifşa etmek, açığa çıkarmak, meydana çıkarmak, araştırarak bulmak (cinayet, iş vs.). 14. Çiçeklenmek, yapraklanmak. 15. mec. kon. Hoşlanmak, gönlüne yatmak, işine yaramak, sevindirmek.

<sup>10</sup> E.T.’de ikinci bir aç- fiili daha vardır. Bkz. (O.A., E.T.Y., D.L.T.D.)

16. Delmek, kazımak, eşmek (yol, kanal vs.). 17. Genişletmek, uzatmak, büyütmek (oda, elbise eteği vs.). 18. Cilalamak, parlatmak, temizlemek. 19. Halletmek, yoluna koymak. 20. Bazı isimlere takılarak birleşik fiil ve çeşitli ifadeler yapılı: (fal açmağ, ağız açmağ ...).”

G.T.’de: aç-<sup>11</sup>, “açmak, açılış yapmak, bir işletme kurmak, bir ürün çıkarmak”.

Tkm.T.’de: aç-; “1. Açmak, kapalı bir şeyi açık duruma getirmek. 2. Açığa vurmak, ifşa etmek. 3. Başlatmak.”.

## at

at<sup>12</sup>, “ad, isim, nam, şöret, unvan, lakap”.

T.T.’de: ad<sup>13</sup>; “1. Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim. 2. Herkesçe tanınmış veya işitilmiş olma durumu, ün, nam, şöret. 3. Anılacak değer, önem. 4. İsim.”

A.T.’de: ad; “1. Doğunca insana verilen isim, lakap. 2. Şöhret, şan. 3. Herhangi bir iş sahasında hizmetini bildiren resmi rütbe, unvan. 4. mec. Esas, bahane, sebep mânâsında.”.

G.T.’de: ad<sup>14</sup>, aad; “1. İsim. 2. Unvan, sıfat. 3. Nam, şöret. 4. Lakap.”.

Tkm.T.’de: at<sup>15</sup>; “1. Ad, isim. 2. Ün, şöret. 3. gr. Ad.”.

<sup>11</sup> *açmak* şekli isimleşmiştir ve “1. Açma, açılış. 2. Açılma, coşma, çiçek gibi açılma.” gibi anlamlara gelir.

<sup>12</sup> E.T.’de *sestaş* ikinci bir kelime daha vardır. Bkz. s. 26 *at* kelimesi

<sup>13</sup> T.T.’nde ikinci bir *ad* kelimesi vardır. Fakat bu Arapça’dan ‘add>>ad şeklinde Türkçe’ye girmiştir ve “Sayma, sayılma.” mânâsında kullanılmaktadır.

<sup>14</sup> Bu şivede hem *at* hem de *ad* şekli kullanılmaktadır. Bkz. Çev. A.M.DOĞRU-İ.KAYNAK; Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991

<sup>15</sup> E.T.’deki şekil devam etmektedir. *Sestaş* için bkz. *at* kelimesi.

## ada

ada, adha; “tehlike”.

T.T.’de: ada<sup>16</sup>; “1. Her yanı su ile çevrilmiş kara parçası. 2. Trafiğe açık bir yol üzerinde sola dönüşleri sağlayan, sağ tarafta veya yol ortasında yer alan kaldırım taşıyla ayrılmış alan. 3. Çevresi yollarla belirlenmiş olan arsa ve böyle bir arsayı kaplayan yapılar topluluğu.”.

A.T.’de: ada; “Her tarafı suyla çevrili kara parçası, ada, cezire.”.

G.T.’de: ada; “1. Ada. 2. Burun (coğr.). 3. Bataklık; çukur.”.

Tkm.T.’de: ada; “Her yanı su ile çevrilmiş kara parçası, ada.”.

## ak

ak, “ak, beyaz”.

T.T.’de: ak; “1. Kar, süt gibi şeylerin rengi, beyaz, kara ve siyah karşıtı. 2. Bu renkte olan. 3. mec. Temiz namuslu. 4. mec. Sıkıntısız, rahat. 5. Beyaz leke. 6. Bazı şeylerde beyaz ölüm.”.

A.T.’de: ağ<sup>17</sup>; “1. Beyaz. 2. Temiz, üzerine yazı yazılmayan. 3. Göz bebeği üzerinde oluşan beyaz leke, göz hastalığı. 4. Gümüş veya beyaz metallardan darbedilen para. 5. tar. Komünistlerin karşıtı, komünizme karşı çıkanlar. 6. Açık renkli damalar veya satranç figürleri. 7. Avrupalılar, beyaz ırka mensup olanlar. 8. mec. kon. Aşırı, mübalağalı, açıktan açığa mânâsında (ağ yalan: tamamen yalan). 9. Beyaz renkli bez vs. 10. kon. Kefen.”.

<sup>16</sup> Etimolojisi için bkz. EYUBOĞLU, İ.Z.; Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yay., İstanbul, 1998

<sup>17</sup> Bunun dışında sestış iki kelime daha vardır. Fakat bunlardan birincisi Arapça kökenli olup birleşik kelime şeklinde (ağ olmağ: itaat etmemek, tabi olmamak) kullanılmaktadır. İkincisi ise Türkçe olup sonradan ortaya çıkmış bir kelimedir ve “Balık veya örümcek ağı vs.” mânâlarında kullanılır. Yukarıda incelenen kelime ile sestışlık dışında herhangi bir ortak özellikleri yoktur.

G.T.'de: ak<sup>18</sup>; "1. Ak. 2. Temiz. 3. Göz akı. 4. Ak leke, ak benek. 5. Beyaz."

Tkm.T.'de: ak; "1. Ak, beyaz. 2. Kır, kırçıl. 3. Bir şeyin beyaz kısmı."

### ağır

ağır; "ağır, değerli". (E.T.Y.)

ağar; "ağır, değerli, şerefli, muhterem; mühim, önemli". (O.A.)

ağır<sup>19</sup>; "ağır, değerli, şeref". (E.T.G.)

agir; "ağır". (D.L.T.D.)

Türkiye Türkçesi'nde: ağır; "1. Tartıda çok çeken, hafif karşıtı. 2. Davranışları yavaş olan. 3. Değeri çok olan, gösterişli. 4. Çapı, boyutları büyük. 5. Çetin, güç. 6. Tehlikeli, korkulu, vahim. 7. Sıkıntı veren, bunaltıcı. 8. Dokunaklı, insanın gücüne giden, kırıcı. 9. Yavaş. 10. Ağırbaşlı, ciddi. 11. (koku için) Keskin, boğucu. 12. (yiyecek için) Sindirimi güç. 13. Yoğun. 14. (uyku için) Uyanılması güç, derin. 15. Kısıp, alçak. 16. Güç işiten, sağır. 17. Ağır sıklet."

A.T.'de: ağır; "1. Tartıda çok gelen, kilosu fazla. 2. Güçlü, şiddetli, tesirli. 3. Çok çetin, çok zor, çok zahmetli, güç. / mec. Eziyetli, meşakkatli, mahrumiyetle dolu, kederle dolu. 4. mec. Muhkem, sert, derin. 5. mec. Dayanılmaz, tahammül edilmez. 6. mec. Çok ciddi neticeler meydana getirebilen, yahut büyük cezaya sebep olabilen, çok büyük. / mec. Neticesi tehlikeli, korkulu, çok ciddi. 7. Gergin, çetin, rahatsız edici, sıkıntı verici, serbest olmayan. 8. Yavaş, hızlı olmayan, yavaş yavaş hareket eden, ağır davranan. / Ağır ağır ifa edilen, çalman. 9. Ağır hava oluşturan, kasvet yaratan, büyüklüğü çokluğu, sıklığı, koyuluğu, alçaklığı, renginin kötülüğü, süratinin yavaşlığı vs. ile rahatsızlık veren. / mec. Çokluk, büyüklük mânâsında. 10. mec. Anlaşılması, idrak edilmesi zor olan. 11. Çok kötü kokan, rahatsız edici, dayanılmaz. 12. Zor hazmedilen. 13. Kötü, hoşlanılmayan, kılıksız, çabuk bozulan, huyu kötü. 14. mec. Temkinli, vakur, ciddi,

<sup>18</sup> Sestaş olarak bir tane daha ak kelimesi vardır. Fakat bu hak>ak; şeklinde ortaya çıkmıştır ve "hak, insana tanınan özgürlük" mânâsındadır.

<sup>19</sup> GABAİN, A.V.; a.g.e.'de "ağar" kelimesini de örnek gösterir. Bkz. S. 259

haysiyetli. 15. Kalbi kıran, acı, hoşlanılmayan, sıkıntı veren. 16. mec. kon. Hamile, gebe. 17. Şişman etli. 18. mec. Çok pahalı. 19. mec. Can sıkıcı. 20. ask. Çok güçlü teçhiz edilmiş, güçlü harp vasıtaları olan. 21. Bazı fiziki kimyevi, mineraloji terimlerini ifade eder (ağır yağlar, ağır su vs.).”

G.T.’de: aar<sup>20</sup>; “1. Ağır, güç, zor. 2. Yavaş.”

Tkm.T.’de: ağır; “1. Ağır. 2. Güç, çetin.”

### ağız

ağız; “ağız, yemek yeme organı”.

T.T.’de: ağız; “1. Yüzde, avurtlarla iki çene arasında, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye ve besinleri içine almaya yarayan boşluk. 2. Bu boşluğun dudakları çevrelediği bölümü. 3. Kapların veya içi boş şeylerin açık yanı. 4. Bir akarsuyun denize veya göle döküldüğü yer, munsap. 5. Koy, körfez, liman, yol gibi yerlerin açık yanı. 6. Birkaç yolun birbirine kavuştuğu yer, kavşak. 7. Kesici aletlerin keskin yanı. 8. Bir dilin sınırları içinde bölgelere ve sınıflara göre değişen söyleyiş özelliği. 9. Birini yanıltmak, kandırmak amacıyla dolambaçlı bir takım sözler söyleme özelliği. 10. Bir bölge ezgilerinde görülen özelliklerin tümü. 11. Bazen “kez” anlamına gelir. 12. Üslup, ifade özelliği. 13. (tehlikeli şeyler için) Pek yakın yer.”

A.T.’de: ağız<sup>21</sup>; “1. İnsan ve hayvanların yüzlerinin alt kısmında olup yemeğe ve ses çıkarmaya yarayan delik. 2. Kapların vs.nin açık tarafı, kuyunun, volkanın vs.nin açık tarafı. 3. Ateşli silahların namlusunun ön tarafındaki delik. 4. Kesici aletlerin keskin tarafı. 5. Bir yerin girilecek veya geçilecek tarafı (kapı vs.). // Bir yerin veya şeyin ön tarafı, yakın tarafı. 6. Bir şeyin kenarı, yanı. 7. Irmağın denize dökülen yeri. 8. Ön,

<sup>20</sup> Bu kelimeye yakın sesli “ar: ar, satıh ölçüsü” kelimesi ile bu kelime karıştırılmamalıdır.

<sup>21</sup> Sonradan ortaya çıkmış ikinci bir ağız kelimesi vardır ki genellikle “ağuz” şeklinde telaffuz edilir ve “Sütünden faydalanan hayvanların doğdukları ilk sütleri.” mânâsına gelir.

yakınlık, arife. 9. Sayılara takılarak defa, kere. // Sayılara takılarak kaç kere okunduğu bildirilir.”.

G.T.’de: aaz<sup>22</sup>; “1. Ağız. 2. Bir cismin açık olan yeri. 3. Nüfus (aile olarak). 4. mec. Söz.”.

Tkm.T.’de: agız; “1. Ağız. 2. Çıkış, giriş. 3. Bir şeyin açık kısmı. 4. Ön.”.

### ağla-

ağla<sup>23</sup> -; “ağlamak”. (E.T.Y.)

yığla- “ağlamak”. (D.L.T.D.)

agla-; “yalnız olmak, boş olmak”. (D.L.T.D.)

Türkiye Türkçesi’nde: ağla-; “1. Üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık aldanma vb.nin etkisiyle göz yaşı dökmek. 2. Ağaç budandığında kesilen yerlerden besi suyu veya öz su akmak. 3. Sızlanmak, yakınmak. 4. Bir duruma karşı üzüntü duymak.”.

A.T.’de: ağla-; “1. Şiddetli ağrı, ruhi sarsıntı veya üzücü bir durum sonunda göz yaşı akıtmak. 2. mec. Yas tutmak, matem tutmak. 3. mec. Hayatından, yaşamından, durumundan şikayet etmek. 4. mec. Yalvarmak, yalvararak istemek. 5. Bazı kelimelere takılarak çeşitli ifadeler meydana getirilir; kan ağlamak, haline ağlamak vs.”.

G.T.’de: aala<sup>24</sup>; “ağlama”.

Tkm.T.’de: agla-; “ağlamak”.

<sup>22</sup> az:az>aaz; yoluyla sestâş duruma gelen kelime “az, yetersiz” mânâsındadır. Sestâş de olmaları yönüyle bazen birbirlerinin yerine kullanılır. Bkz. Çev. A.M.DOĞRU-İ.KAYNAK; a.g.e., S.2-24.

<sup>23</sup> GABAİN, A.V.; a.g.e.’de “yığla-, akıla-, ığla-” gibi şekillerden de bahseder. Fakat TDK’nın Ankara, 1972 basımlı Divanü Lûgat-it-Türk Dizini’nde ağla-: “yalnız olmak, boş olmak” şeklinde tanımlanırken, günümüz T.T.’ndeki “ağla-” fiili “yığla-” ile gösterilir.

<sup>24</sup> Bu fiilin *aaalamaa* şekli de mevcuttur ve “ağlamak mânâsına gelir. Bkz. Çev. A.M.DOĞRU-İ.KAYNAK; a.g.e., S.1.

## ađrđđ

ađrđđ; “ağrı, sızı”<sup>25</sup>

T.T.’de: ağrı; “Vücutun herhangi bir yerinde duyulan sürekli ve şiddetli acı.”

A.T.’de: ağrı; “1. Bedenin bir yerinde duyulan sızı, sancı, acı. 2. mec. Keder, gam, dert, elem, ıstırap hissi. 3. mec. Memnuniyetsizlik, gönül kırıklığı.”

G.T.’de: aarı; “1. Ağrı, keder, üzüntü. 2. bkz. Arı<sup>26</sup>.”

Tkm.T.’de: ağrı; “1. Ağrı. 2. Hastalık. 3. Tasa, kaygı.”

## ağ-

ağ-; “yükselmek, yukarıya çıkmak, çıkmak, havalanmak”. (O.A.)

ağ-; “aşmak, çıkmak”. (E.T.Y.)

ağ-; “binmek, çıkmak”. (E.T.G.)

ak-; “akmak”<sup>27</sup> (E.T.G.)

ag-; “çıkmak, belirlemek; aşmak, yükselmek, ağmak; değişmek, başkalaşmak, bozulmak, meyletmek, dönmek”. (D.L.T.D.)

ak-; “akmak”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: ak-; “1. (sıvı maddeler veya çok ince taneli katı maddeler için) Bir yerden başka bir yere doğru gitmek. 2. (bu gibi maddeler) Aşağıya, yere düşmek. 3. (sıvı bir madde için) Bir yerden çıkmak. 4. (bir kap veya bir yer) İçindeki veya üstündeki sıvıyı

<sup>25</sup> GABAİN, A.V. a.g.e.’de; “hastalık, hasta” mânâsı verse de kitabına aldığı örnekler bunu tasdik etmediğinden bu mânâlar dahil edilmedi.

<sup>26</sup> Bu kelime sözlükte hem arı hem de aarı şeklinde geçmektedir. arı>aarı şeklinde gelişen sözcüğün ağrı kelimesi ile eşsüzlük dışında bir ilişkisi yoktur.

<sup>27</sup> E.T.’de bir de ağ- fiili vardır ve “binmek, çıkmak” mânâsına gelmektedir. Bu akmak fiili ile karıştırılmamalıdır.

sızdırmak. 5. argo Çabucak savuşmak, ortadan kaybolmak. 6. Art arda ve toplu olarak gitmek. 7. (kumaş için) Yıpranıp iplikleri erimeye başlamak. 8. mec. (zaman için) Çabuk geçmek. 9. (boya için) Birbirine karışmak. 10. mec. Karışmak, katılmak. 11. Sürüp gitmek.”.

A.T.'de: ax-<sup>28</sup>; “1. Belirli bir yönde gitmek, cereyan etmek (sıvı cisimler ve hava). 2. Sızmak, çatlak veya delik olmasından dolayı sıvıyı tutamamak. 3. Damla damla dökülmek. 4. mec. Gelmek, dökülmek. 5. mec. Büyük kitle halinde veya izdiham şeklinde hareket etmek, ilerlemek, yürümek, gitmek, gelmek. 6. mec. Sakin, muntazam bir şekilde hareket etmek. // Akıcılık, ahenkli olma mânâsında. 7. mec. Gitmek, geçmek, savuşmak. 8. Suyun üzerinde, akıntısına kapılıp gitmek. 9. mec. Gözleri süzülme. // Bayılan veya ölüm halindeki bir insanın gözlerinin hali hakkında.”.

G.T.'de: ak-; “1. Akmak. 2. Dökülmek.”.

Tkm.T.'de: ak-<sup>29</sup>; “akmak”.

#### aktar-

aktar-; “dönmek, aktarmak, tercüme etmek”. (E.T.G.)

aktur-; “akıtmak”. (E.T.G.)

agtar-, ahtar-; “aktarmak, devirmek, yenmek”. (D.L.T.D.)

aktur-; “aktırmak, akıtmak”. (D.L.T.D.)

T.T.'nde: aktar-; “1. Bir yerden, bir kaptan başka bir yere veya kaba geçirmek. 2. Bir şeyin yolunu, yönünü değiştirmek. 3. Bir kitaptan veya bir yazıdan bir bölümü almak, iktibas etmek. 4. Bir dilden başka bir dile çevirmek, tercüme etmek. 5. Çatı kiremitlerini gözden geçirerek kırık ve bozuk olanlarının yerlerine sağlamlarını koymak. 6.

<sup>28</sup> Arapça'dan axmak>axmağ şeklinde geçmiş ve “Ahmak, serseri, akılsız, budala, kalın kafalı.” mânâsında kullanılan kelimenin sestâş olması dışında yukarıda incelenen kelime ile herhangi bir ilişkisi yoktur.

<sup>29</sup> Arapça'dan axmak>akmak şeklinde girmiş ve “Ahmak, serseri, akılsız, budala, kalın kafalı.” mânâsında kullanılan kelimenin sestâş olması dışında yukarıda incelenen kelime ile herhangi bir ilişkisi yoktur.



Sürülmemiş tarlayı ilk ve ikinci kez sürmek. 7. İletmek; bildirmek. 8. Bir tekniğe göre biçimlendirmek, uyarlamak. 9. Bir kitabı, daha çok Kur'an'ı başından sonuna kadar okumak.”.

A.T.'nde: axtar-; “1. Gizli veya saklanmış, yahut kaybolmuş bir şeyi bulmağa, ortaya çıkarmağa çalışmak. // Görmeye, bulmağa çalışmak. // Aramak, bulmağa çalışmak. 2. Elde etmeye çalışmak. // Arzu etmek, bir şeyin olmasına, meydana çıkmasına çalışmak. 3. Yoklamak, araştırmak, teftiş etmek, muayene etmek. 4. Ummak, beklemek. 5. mec. Oldukça fazla düşünmek, kendini kaptırmak.”.

G.T.'nde: aktar-; “1. Aktarmak, çevirmek, ters yüz etmek. 2. Atmak. 3. Araştırmak, karıştırarak araştırmak, aramak. 4. Buğdayı kürekle karıştırmak. 5. mec. Karışık işin içinden çıkmak. 6. Akıtmak.”.

T.T.'nde: agdar-<sup>30</sup>; “1. Döndürmek. 2. Devirmek, yıkmak. 3. Düşürmek. 4. Bardağa boşaltmak, çayı iyi demlemek için yeniden çaydanlığa dökmek. 5. (toprağı) Bellemek. 6. Çevirmek (sayfayı). 7. Karıştırmak (pilav vs.). 8. Yönelmek. 9. (mec) Devirmek, alaşağı etmek.”.

## al

al<sup>31</sup>; “al, kırmızı”.

T.T.'de: al(II)<sup>32</sup>; “1. Kanın rengi, kızıl, kırmızı. 2. Bu renkte olan. 3. (at donu için) Dorunun açığı, kızıla çalan. 4. Yüze sürülen pembe düzgün, allık.”.

<sup>30</sup> Axtar-; “1. Aramak. 2. İyice araştırmak, yoklamak, karıştırmak.” şeklin de yakınsesli bir fiil daha vardır. Bkz. Türkmençe-Türkçe Sözlük, T.TEKİN, M.ÖLMEZ, E.CEYLAN, Z.ÖLMEZ, S.EKER, Simurg Yay., Ankara, 1995.

<sup>31</sup> E.T. metinlerde iki tane daha al kelimesi geçmektedir. Şivelerin hepsinde halen kullanılmakta olması yönüyle bu kelime incelenecektir.

<sup>32</sup> T.T.'de sestış olarak iki tane daha al kelimesi vardır. Bunlardan ilki al; “hık. Aldatma, düzen, tuzak, hile.”, ikincisi ise; Fransızca'dan aluminium>alüminyum şeklinde girmiş bir elementin kısaltması olarak kullanılmaktadır.

A.T.'de:al(I)<sup>33</sup>; “1. Kırmızı. 2. Çok sıcak, yakıcı. 3. esk. Kadınların yüzlerine, dudaklarına sürdükleri kırmızı renkli makyaj malzemesi, allık.”

G.T.'de: al; “al, kırmızı”.

Tkm.T.'de: al; “al, kırmızı”.

### **alçak**

alçak; “yumuşak huylu, ince kişi, uslu, mültefit, hayırhah”.

T.T.'de: alçak; “1. Yerden uzaklığı az olan, yüksek karşıtı. 2. Aşağı, yüksek olmayan (yer). 3. (boy için) Kısa. 4. Bile bile en kötü, en ahlâksızca davranışlarda bulunan, aşağılık, soysuz, namert, rezil, hain.”.

A.T.'de: alçağ; “1. Yüksekliği az olan, yerden biraz yüksek olan. // Yerden fazla yüksek olmayan. 2. Kısa, kısa boylu. 3. Yavaş, usulca. 4. mec. Kötü, berbat, kalitesiz. 5. mec. Rezil, şerefsiz, haysiyetsiz, çok kötü, namert.”.

G.T.'de: alçak; “1. Alçak. 2. Aşağılık (mec). 3. Batakılık.”.

Tkm.T.'de: alçak; “sokulgan, mültefit”.

### **al-**

al-; “almak, yenmek, mağlup etmek, zapt etmek, işgal etmek, fethetmek; dinlemek, dikkate almak”. (O.A.)

al-; “Almak, evlenmek (erkek tarafından söylenmiş)”. (E.T.G.)

al-; “almak”. (E.T.Y., D.L.T.D.)

<sup>33</sup> A.T.'nde sestâş olarak iki tane daha al kelimesi vardır. Bunlardan ilki al(II): “esk. hile, yalan”, ikincisi ise; al(III): “(batıl inanışa göre) Karanlıkta yalnız kalan kadınların gözüne görünen korkunç surat, gulyabani, hayalet.” mânâsında kullanılmaktadır. Günümüzde pek kullanılmayan bir kelimedir. Bkz. Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü; ALTAYLI, S., C.1, S.29.

birbirine karşı olan durumu veya ilgisi. 4. Toplu bulunan nesnelere veya kimselerin içi. 5. Bir oyunda, bir filmde dinlenme süresi, antrakt. 6. Toplu jimnastik dizilmelerinde, sıradakilerin birbirlerinden yanlamasına olan uzaklıkları. 7. Aralık. 8. Futbol oyununun kırk beşer dakikalık iki devresi arasında oyunculara verilen on beş dakikalık dinlenme süresi, haftayım. 9. (basketbol veya voleybol için) Takımların oyun sırasında aldıkları birer dakikalık dinlenme ve talimat alma süresi, mola.”

A.T.’de: ara; “1. İki şey veya iki nokta arasındaki mesafe. 2. Boşluk, açıklık, boş yer, mesafe. 3. İki olay, iş vs. arasındaki zaman, müddet; fasıla. 4. Hudut, sınır, iki toprak parçasının, bahçeyi vs. birbirinden ayıran çizgi. 5. İçeri, orta, ortada kalan bölüm. 6. mec. Alâka, ilişki, münasebet, ilgi. 7. İç, boğum, kat, büküm. 8. Yer, durum.”

G.T.’de: ara<sup>37</sup>; “1. Aralık, çatlak. 2. Yan sokak. 3. Aralık, fasıla. 4. Mesafe, yer.”

Tkm.T.’de: ara; “1. Ara, mesafe. 2. İlişki.”

## artuk

artuk<sup>38</sup>; “ziyade, artık, fazla”.

T.T.’de: artık; “1. İçildikten, yenildikten veya kullanıldıktan sonra geriye kalan. 2. Kalan veya artan bölüm. 3. Bir şey harcadıktan sonra onun artan bölümü. 4. Daha çok, daha fazla. 5. Bundan böyle, sonra, daha, yeter.”

A.T.’de: artığ; “1. Çok, fazla, hayli, oldukça, çok miktarda. / Daha çok, ziyadesiyle. 2. Üstün, ileri, yakın, kıymetli, yüksek. 3. Gereğinden fazla, lüzumsuz, gereksiz. 4. Fazlalık. 5. ed. Bir işin başladığını veya bittiğini bildirir. 6. ed. Daha, gayrı, bundan fazla.”

G.T.’de: artık; “1. Çok; fazla. 2. Bundan sonra. 3. İşte sonunda (edat).”

<sup>37</sup> Aara şeklinde de söylenmektedir.(bkz. G.T.S.; S.1-15)

<sup>38</sup> GABAİN, A.V.; a.g.e.’nde artok şeklinden de bahseder.

Tkm.T.'de: artık; "1. Fazlalık, fazla, artık. 2. Daha fazla, daha çok. 3. İyi, mükemmel."

as-

as-; "asmak".

T.T.'de: as-; "1. Bir şeyi aşağıya sarkacak biçimde bir yere iliştip sarkıtmak. 2. Üzerine takınmak, kuşanmak. 3. Bir kimseyi boğazından ip geçirip sarkıtarak öldürmek, idam etmek. 4. Gitmek zorunda olunan bir yere özürsüz gitmemek veya görevi olan bir işi özürsüz yapmamak."

A.T.'de: as-<sup>39</sup>; "1. Bir şeyi yüksek bir yere iliştip sarkıtmak. 2. Dar ağacında asarak idam etmek."

G.T.'de: as-<sup>40</sup>; "asmak".

Tkm.T.'de: as-; "asmak (resim, elbise)".

aş-

aş-<sup>41</sup>; "aşmak, geçmek".

T.T.'de: aş-; "1. Yüksek, uzak veya geçilmesi güç bir yerin öte yanına geçmek. 2. (süre) Geçmek, bitmek, sona ermek. 3. (erkek hayvan) Dişisiyle çiftleşmek. 4. (argo) Görünmeden kaçmak."

A.T.'de: aş-; "1. Bir şeyin üzerinden atlayıp geçmek, yüksek bir şeyin üzerine çıkıp öbür tarafa inmek, atlamak (duvar, çit vs.). 2. Geçmek, inmek. 3. Devrilmek, düşmek,

<sup>39</sup> Örnekleme yoluyla, asmağ; "Yemek vs. pişirmek için kazan vs.yi ocak veya yakılan ateşin üzerine koymak." şekli de oluşmuştur. (bkz. A.T.S.)

<sup>40</sup> Bu kelimeye yakın sesli bir de asma "sallama, bir şeye veya yere asılarak duran" asma (kilit, tavan)." kelimesi vardır.

<sup>41</sup> GABAİN, A.V.; a.g.e.'de aşmak; "çoğaltmak" fiilinden de bahseder fakat ne Orhun Abideleri'nde ne de D.L.T.Dizini'nde böyle bir fiilden bahsedilmez. (bkz. Orhun Abideleri; ERGİN, M., Boğaziçi Yay., İstanbul, 1994 – D.L.T.D., TDK, Ankara, 1972)

yuvarlanmak, o tarafa bu tarafa dönmek. 4. mec. İstenenden, umulandan çok olmak, yapılmak, oluşmak.

G.T.'de: aş-; "1. Gizlenmek, gözden kaybolmak. 2. Geçmek (bir yeri)."

Tkm.T.'de: aş-; "1. Yüksek bir yerin öbür tarafına geçmek, aşmak. 2. Artmak, fazla olmak, geçmek."

## at

at 2; "at, binek hayvanı"

T.T.'de: at; "1. Atgillerden, binme, yük çekme veya taşıma gibi hizmetlerde kullanılan memeli hayvan. 2. Satrançta, her yönde siyahtan beyaza ve beyazdan siyaha bir hane atlayarak L biçiminde hareket eden taş."

A.T.'de: at; "1. Binek, yük ve koşmak için kullanılan dört ayaklı ehli hayvan. 2. Çocukların at gibi binerek atçılık oynadıkları ağaç dalları vs."

G.T.'de: at<sup>42</sup>; "at, binek hayvanı"

Tkm.T.'de: at<sup>43</sup>; "at, binek hayvanı"

## ata

ata; "ata". (E.T.G.)

ata; "baba, ata". (D.L.T.D.)

T.T.'de: ata; "1. Baba. 2. Dedelerden ve büyük babalardan her biri."

<sup>42</sup> E.T.'den at:at; "ad" şeklinde gelen sestışı ile bu kelime karıştırılmamalıdır.

<sup>43</sup> E.T.'den at:at; "1. Ad, isim. 2. Ün, şöhret. 3. gr. Ad." şeklinde gelen sestışı ile bu kelime karıştırılmamalıdır.

A.T.'de: ata; "1. Baba; çocuğu olan erkek. 2. mec. Bir görüşün, düşüncenin vs.nin kurucusu, banisi; önder, yol gösteren. // mec. Yetiştirip büyüten, himayeci, terbiye eden. 3. Yaşlı birisine hürmeten hitap şekli. // Atam şeklinde hem rica, hem de hoşnutsuzluk bildirir. 4. Atalar (çoğul) şeklinde, ecdat, soy, aile ve soy büyükleri anlamında."

G.T.'de: ata; "baba".

Tkm.T.'de: ata; "1. Dede (baba tarafından). 2. Baba."

### atım

atım; "nişancı". (E.T.G.)

atım; "atıcı, nişancı". (D.L.T.D.)

atım; "atış, atım". (D.L.T.D.)

T.T.'de: atım; "1. Atmak işi. 2. Atılan bir şeyin gidebildiği uzaklık."

A.T.'de: atım; "1. Atmak işi. 2. Bir atım: Bir sefer kullanılacak kadar, bir atımlık."

G.T.'de: atım; "1. Atım. 2. Silah atılması."

Tkm.T.'de: atım; "avuç, tutam".

### atlığ

atlığ<sup>44</sup>; "atlı, süvari, ata binen".

T.T.'de: atlı; "1. Atı olan. 2. Ata binmiş kimse, süvari. 3. Binek atı kullanan asker veya asker sınıfı."

<sup>44</sup> E.T.'de *at* isim kökü iki farklı anlamı karşılamaktaydı. Bunlardan birincisi "at, binek hayvanı" ikincisi ise "ad, isim" idi. İncelenen kelime sestış olup hem adlı, namlı, tanınan vs. gibi anlamlara gelir hem de yukarıda geçen şekliyle atlı, süvari vs. gibi anlamlara gelir.

A.T.'de: atlı; "1. Ata binmiş, süvari. // Atı olan. 2. Ata binmiş adam."

G.T.'de: atlı; "atlı, atı olan".

Tkm.T.'de: atlı<sup>45</sup>; "atlı, atı olan".

at-

at-; "atmak".

T.T.'de: at-; "1. Bir cisimi bir yöne doğru fırlatmak. 2. Bir şeyi yere doğru bırakmak. 3. (bir kimseyi) Uzaklaştırmak, göndermek, ilgisini kesmek. 4. Koymak. 5. Yerleştirmek, bir kenara koymak. 6. Uzatmak. 7. Bir yerden başka bir yere taşımak. 8. (sille, tokat, kılıç) Vurmak. 9. (top, tüfek gibi silâhlar için) Patlatmak. 10. (kurşun, gülle, ok gibi şeyleri) Hedefe iletmek. 11. (zaman bildiren tümleçlerle) Geri bırakmak. 12. Örtmek. 13. (yapılmış kötü bir işi birine) Yüklemek. 14. Sözle sataşmak. 15. Kovmak, dışarıya çıkarmak, ilgisini kesip uzaklaştırmak. 16. İstenilmeyen bir şeyi kendi malı olmaktan çıkarmak. 17. Kullanılması gelenek hâline gelmiş bir şeyi kullanmaktan vazgeçmek. 18. Çıkarmak, dışarıya vermek. 19. Patlayıcı maddelerle havaya uçurup yıkmak. 20. Yay ve tokmakla ditmek, kabartmak. 21. İçki içmek. 22. argo Bilmeden, kestirerek söylemek. 23. argo Yalan veya abartmalı söz söylemek. 24. Çatlamak, yırtılmak veya yapışık olduğu yerden ayrılmak. 25. (kalp, nabız gibi kan dolaşımı ile ilgili organlar için) Vurmak, çarpmak. 26. (sıkıntı dolayısıyla) Giyilen bir şeyi çıkarmak. 27. Yazılı veya banda alınmış bir metinden bazı bölümleri çıkarmak. 28. Değerini eksiltmek. 29. (renk için) Solmak. 30. argo Söylemek. 31. Göndermek, yollamak. 32. Haykırmak, bağırarak. 33. Etkisi kaybolmak, alışmak, bırakmak. 34. argo Götürmek, sahiplenmek."

A.T.'de: at-; "1. Bir şeyi elden bırakıp az çok fırlatmak. 2. Bir şeyi yüksek bir yerden aşağıya fırlatmak, bırakmak. 3. Atmak, tıkmak (hapse). 4. Terk etmek, bırakmak, yüz

<sup>45</sup> Türkmen Türkçesi'nde *at* isim kökü halen bu iki mânâyı aynı seslerle karşılamaktadır. O yüzden atlı kelimesi hem yukarıda anlatılan mânâyı hem de "1. Adlı, adı olan. 2. mec. Ünlü." mânâlarını karşılamaktadır.

çevirmek // mec. Vazgeçmek, fırlatmak, terk etmek. 5. Reddetmek, yapmamak. 6. Dolu tüfek, tabanca, top vs. ile ateş açmak. 7. mec. kon. Vurmak, öldürmek, yaralamak (tüfek vs.). 8. Örtmek, sermek, çekmek (yorgan vs.). 9. Serpmek (tohum). 10. Sökülme (dikiş). 11. Çarpmak, vurmak, hareket etmek (kalp, nabız). 12. Çıkarmak, bozmak. 13. mec. Uzatmak (elini dağa atsan tutacakmış gibi olursun.). 14. mec. kon. İçmek (içki). 15. Bazı isimlere takılarak birleşik fiil ve bazı ifadeler yapılır (can atmak, el atmak vs.).”

G.T.’de: at-<sup>46</sup>; “1. Atmak. 2. Dağıtmak, saçmak. 3. Terk etmek, bırakmak.”

Tkm.T.’de: at-; “1. Atmak, fırlatmak. 2. Koymak, bırakmak. 3. Ateş etmek, öldürmek.”

ab

ab<sup>47</sup>; “av”<sup>48</sup>

T.T.’de: av; “1. Karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi. 2. Bir hayvanın bir başka hayvanı yemek için yakalaması. 3. Bu yollarla yakalanan hayvan. 4. Tuzağa düşürülen, kendisinden yararlanan kimse.”

A.T.’de: ov; “1. Yabani hayvan vurma ve tutma işi, av. 2. Avda vurulan, yakalanan yabani hayvan. 3. mec. Hırsızlık, soygunculuk vs. yoluyla elde edilen.”

G.T.’de: av; “1. Av. 2. Av eti.”

Tkm.T.’de: av; “1. Av, avlanma. 2. Avlanan kuş ya da hayvan; mec. Kurban.”

<sup>46</sup> Fiil *atmaa* şeklindedir. *Atmak*, “atma” şekli de vardır. Fakat bu şekil isimleşmiştir.

<sup>47</sup> Bazı kaynaklarda *aw*, *av* şeklinde gösterilen bu kelimenin bilinen en eski şekli *ab* şeklindedir. (bkz. ORKUN, H.N., Eski Türk Yazıtları, TDK Yay., C.1, S.137, Ankara, 1994.

<sup>48</sup> E.T.’de *av* hayvanı için “aṗ, āṗ” kelimeleri kullanılmaktadır. Bu kelimeler aynı zamanda “en, pek (çok)” mânâları için de kullanılmaktadır. Günümüz şivelerinde ise *av* hayvanı için de *av* kelimesi kullanılır.



## abla-

abla-; “avlamak”.

T.T.’de: avla-; “1. Bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek. 2. Tuzağa düşürmek, kurnazlıkla kandırmak.”.

A.T.’de: ovla-; “1. Avlamak, yabani hayvan vurmak, yakalamak. // Balık tutmak. 2. mec. Çalmak.”.

G.T.’de: aula-<sup>49</sup>; “avlanmak”.

Tkm.T.’de: avla-; “avlamak”.

## adak

adak; “ayak”.

T.T.’de: ayak; “1. Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü. 2. Bacak. 3. Birtakım şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri. 4. Vücudun belden aşağı bölümü. 5. Büyük bir ırmağa karışan ikinci derecedeki akarsuların her biri. 6. Göl ayağı. 7. Yürüyüşün ağırlık veya çabukluk derecesi. 8. Basamak. 9. Halk edebiyatında uyak. 10. Halk edebiyatında koşuklarda kısa yedekli dizelere verilen ad. 11. Yarım arşın veya 30,5 cm uzunluğundaki ölçü birimi, kadem. 12. 30,4 cm değerinde İngiliz uzunluk ölçüsü birimi. 13. (buzdolabı ölçülerinde) İngiliz ölçüsü fut’un küpü alınarak hesaplanan değer. 14. Bir doğrunun başka bir doğruyu veya bir düzlemi kestiği nokta. 15. Aşağı düzeyde, sıradan, bayağı.”.

A.T.’de: ayag<sup>50</sup>; “1. İnsan ve hayvanın yürümesine yarayan uzvu. // Bacak mânâsında. 2. kon. Yarım arşın uzunluğunda uzunluk ölçüsü. 3. Sürat, adım anlamında. 4. Bazı

<sup>49</sup> *Avlama* şekli kullanılsa da daha az yaygındır. (bkz. G.T.S., S.20-21)

<sup>50</sup> A.T.’nde; ayak>ayag; “Kadeh, cam” şeklinde görünen ve ayag kelimesi ile sestış duruma gelen diğer kelime ise E.T.’de “fincan, kadeh” mânâsındadır. A.T.’nde üçüncü bir *ayag* kelimesi vardır ki bu

şeylerin ayağa benzeyen ve yere dokunan bölümü, dayanağı, ayağı, direği. // Dik olarak duran şeylerin yere dokunan alt kısmı. 5. Irmak, pınar vs. akarsuların aşağı kısmı. 6. Son, nihayet. // Bir yerin son noktası, bitiş yeri. 7. kon. Defa, kere, sefer. 8. mec. kon. Kıymetsiz, değersiz, kalitesiz, yaramaz (mal). 9. Tüfek, tabanca gibi silahların çakmağı, tetiği.”

G.T.’de: ayak; “1. Ayak. 2. Destek.”

Tkm.T.’de: ayak; “1. Ayak. 2. mec. Ayak, destek, masa vb. gibi eşyaların yere dayanan kısmı (stoluş ayakları.). 3. Son (ay vs).”

### adır-

adır-; “ayırarak”.

T.T.’de: ayır-; “1. Bölmek. 2. Bir bütünden bir parçayı herhangi bir amaçla bir tarafa koymak, saklamak. 3. Bir yeri bir engelle bölmek. 4. Birbirinden uzaklaştırmak. 5. Nitelik değişikliğini anlamak. 6. Seçmek. 7. İki veya daha çok kimse arasındaki anlaşmayı, uzlaşmayı bozmak. 8. Farklı davranmak, fark gözetmek. 9. (bir şey veya yeri) Bir şey veya kimse için kullanmayı belirlemek, tahsis etmek.”

A.T.’de: ayır-; “1. Bütün halde olan bir şeyi parçalamak veya bir kısmını almak. 2. İlişisini kesmek, birbirinden uzaklaştırmak. 3. Her birini bir tarafa çekmek, uzaklaştırmak. 4. Başkalarından ayırmak, uzaklaştırmak, tecrit etmek, başkalarıyla ilişkisini kesmek. 5. Yarmak, parçalamak, kesmek. 6. Bölmek, taksim etmek. 7. Seçmek. 8. Tahsis etmek, emrine vermek. 9. Göze çarpması için işaretlemek, diğerlerinden farklı hale getirmek.”

---

mahallidir ve “sabanda, dişe bağlı olan ve üzerine elle tutulan kazık takılan ve dişe 90 derecelik açı oluşturan kazık.” mânâsında kullanılır. Bu kelime muhtemelen E.T.’deki adak kelimesinden örnekleme yoluyla elde edilmiştir. İncelemeye dahil edilmemiştir.

G.T.'de: ayır-<sup>51</sup>; “1. Ayırmak, bölmek. 2. Ayırdetmek, belirtmek. 3. Tasnif etmek. 4. Seçmek (milletvekili, meslek vs.). 5. (örnekleme yoluyla) Çocuğu emzirmeden kesmek.”.

Tkm.T.'de: ayır-; “1. Ayırmak. 2. Kaldırmak. 3. Kesmek, doğramak. 4. mat. Çıkarmak.”.

## az

az; “az, çok olmayan”.

T.T.'de: az<sup>52</sup>; “1. Alışılmış olandan, umulandan veya gerekenden eksik, çok karşıtı. 2. Nicelik, güç, nitelik, süre bakımından eksiklik bildirir.”.

A.T.'de: az; “1. Sayıca çok olmayan. // Çok sürmeyen, çabuk biten, süresiz. // Yetersiz ihtiyaca cevap vermeyen. // Bir sözüyle birlikte kullanıldığında azıcık, az miktarda anlamında. 2. Seyrek, nadir, arada bir, zaman zaman. 3. Azınlık, ekalliyet.”.

G.T.'de: az; “1. Ağız (aaz)<sup>53</sup>. 2. Az.”.

Tkm.T.'de: az; “az”.

### 2.2.2 b ile başlayan kelimeler

## baba

baba; “baba, peder”. (E.T.G.)

<sup>51</sup> Bu kelimeye yakın sesli iki tane daha kelime vardır ve *ayıрма* şeklinde söylenirler. Bu kelimeler karıştırılmamalıdır. (bkz. G.T.S., S.23)

<sup>52</sup> Fransızca'dan *azote*>*azot* şeklinde T.T.'ne girmiş ve kimyada kısaca “az” ile ifade edilen kelimenin, sestâşlık dışında yukarıda incelenen kelime ile herhangi bir ilişkisi yoktur.

<sup>53</sup> *az* kelimesi de *aaz* ile ifade edilir ama daha seyrek bir kullanımdır. *Az* ve *ağız* kelimeleri sestâş olarak ifade edilir.

T.T.'de: baba; "1. Çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek. 2. Çocuğu olmuş erkek. 3. Tarikatların bazısında tekke büyüğü. 4. Bu gibi kimselere verilen unvan. 5. Silâh kaçakçılığı, kara para aklama ve uyuşturucu madde ticareti gibi kirli ve gizli işler yapan çetenin başı. 6. Yaratıcı, kurucu kimse. 7. Gemi veya iskelede halatın takıldığı yuvarlak başlı, iri demir, ağaç veya beton dikme. 8. Kazılarda çıkarılan toprağın miktarını hesaplayabilmek için yer yer bırakılan toprak dikme. 9. Çatı mertegi. 10. Koruyucu, babalık duyguları ile dolu kimse; bir ülkeye veya bir topluluğa yararlı olmuş kimse. 11. Ata."

A.T.'de: baba; "1. Dede. 2. Bazı yerlerde peder için kullanılır. 3. Yaşlı ve saygıdeğer insanlara hürmeten teklifsiz seslenme şekli. // Çok ihtiyar adam. 4. Bazen hitap mânâsında. 5. Sade, mazlum, kendi halinde anlamında. 6. Babalar, ecdat, atalar. (Ulu baba neslin kurucusu, ilk aksakalı, büyüğü.)"

G.T.'de: baba<sup>54</sup>, boba<sup>55</sup>, "baba".

Tkm.T.'de: baba; "1. Büyükbaba, dede (ana tarafından). 2. Yaşlı, ihtiyar adam. 3. Yaşlı adamlara seslenme adı."

## bağ

bağ<sup>56</sup>; "bağ, müttefik, müttehid". (E.T.Y.)

bağ; "bohça, bölük". (E.T.G.)

bağ; "bağ, düğüm, bağlanacak ip vb.; odun vb. bağlamları". (D.L.T.D.)

T.T.'de: bağ I<sup>57</sup>; "1. Bir şeyi başka bir şeye veya birçok şeyi topluca birbirine tutturmak için kullanılan ip, sicim, şerit, tel gibi düğümlenebilir nesne. 2. Sargı. 3. Bağlam, deste,

<sup>54</sup> Bulgarca'dan babu: babu "1. Yaşlı kadın. 2. Ninc. 3. Ebe." şeklinde girmiş ve bazen de *baba* şeklinde söylenen sözün E.T.'deki şekliyle bir ilişkisi yoktur. (bkz. ÖZKAN, N., a.g.e.)

<sup>55</sup> Sestaş olarak *baba*; "mihver, mil" şeklini de gözönünde bulundurmak gerekir.

<sup>56</sup> Far.'dan girmiş *bağ*; "bahçe" kelimesi E.T.'nin sözcüğünde yer alsa da incelenen kelime Türkçe kökenli olanıdır.

<sup>57</sup> Sestaş olarak Far.'dan; bağ>bağ II; "1. Üzüm kütüklerinin dikili bulunduğu toprak parçası. 2. Meyve bahçesi." şeklinde girmiş ikinci bir kelime daha vardır.

demet. 4. İlgı, ilişki, rabıta. 5 . Kemikleri birbirine bağlamaya, iç organları yerinde tutmaya yarayan lif demeti.”.

A.T.’de: bağ I<sup>58</sup>; “1. Bağlanacak şey, herhangi bir şeyi bağlamaya yarar şey, iplik, kendir, kaytan vs. // Sargı. 2. Bağlanmış şey, demet. 3. mec. Bağlayan, birleştiren ilgi uyandıran şey; alâka, ilişki.”.

G.T.’de: baa<sup>59</sup>; “Bağ, üzüm ağaçları olan saha.”.

Tkm.T.’de: bag I<sup>60</sup>; “Bağ, ip.”.

### bas-

bas-; “basmak, ansızın hücum etmek”. (E.T.Y.)

bas-; “basmak, bastırmak, üzerine çökmek, baskın yapmak, yenmek, ezmek, çökmek”. (O.A.)

bas-; “basmak, mahvetmek”. (E.T.G.)

bas-; “basmak, üzerine çökmek, yıkmak”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: bas-; “1. Vücudun ağırlığını verecek biçimde ayak tabanını bir yere veya bir şeyin üzerine koymak. 2. (küçük çocuklar için) Ayakta durabilmek. 3. Bir şeyi üzerine kuvvet vererek itmek. 4. Sıkıştırarak yerleştirmek. 5. Bası işi yapmak, tabetmek. 6. Örtmek, bürümek, kaplamak. 7. Bir şey üzerinde kalıp, mühür gibi bir araçla iz yapmak. 8. Baskın yapmak. 9. Bazı isimlerle birlikte sertlik, aşırılık anlamlarında yardımcı fiil olarak kullanılır. 10. Bir kimse bir yaşa girmek. 11. Çevreyi kaplamak, çökmek. 12. Basınç yaparak sıvı ve gazları itmek. 13. Kümes hayvanları kuluçkaya yatmak. 14. Bir şeyin etkisinde kalıp eziklik, üzüntü ve ağırlık duymak.”.

<sup>58</sup> Sestaş olarak Far.’dan; bağ>bağ II; “1. Meyve ağaçları dikilmiş yer, saha. 2. Çeşitli ağaçların dikildiği alan. 3. mec. Yeşil alan, çiçek ekilen saha. 4. mah. Yayla, şehirden uzak olan bağlık bahçelik yer, dinlenme yeri.”. şeklinde girmiş ikinci bir kelime daha vardır.

<sup>59</sup> G.T.S.’nde diğer şekile yer verilmemiştir. Fakat *baah*: “1. Bağlı. 2. mec. Tutkun, kalben bağlı.” gibi bağ isim köküyle türetilmiş kelimelere yer verilmiştir.

<sup>60</sup> Sestaş olarak Far.’dan; bağ>bag II; “1. Bağ, bahçe. 2. Ağaç.” şeklinde girmiş ikinci bir kelime daha vardır.

A.T.'de: bas-; "1. Üstten bastırmak, sıkmak, tazyik etmek. // Sıkıştırmak, itmek. 2. Ayaklamak, ezmek, çiğnemek. 3. Altına alıp felç etmek, ezmek, öldürmek. 4. Galip gelmek, yenmek. // Geçmek, birinciliği kazanmak, galip gelmek. 5. Sokmak, tıkamak. 6. Koymak, geçirmek, giymek. 7. Batırmak, daldırmak, içerisine daldırıp ıslatmak. 8. Bürümek, kaplamak, çevrelemek, engel olmak, görünmez hale getirmek. // Doldurmak, yayılmak. 9. Örtmek, bürümek (toz, duman vs.). 10. Bir şeyin çokluğunu sıklığını, geniş bir alanı kapladığını bildirir (su, duman, ot vs.). 11. mec. Boğmak, eziyet etmek, zulmetmek, sıkıştırmak. 12. Ansızın hücum etmek, üzerine atlamak. 13. Ağırlık sebebiyle eğilmek, bir tarafı ağır basmak. 14. Vurmak, yapmak (mühür, nakış vs.). 15. Örtmek, kapamak. 16. mec. kon. Kendini methetmek, övmek. 17. kon. Mayalamak. 18. Sürekli, peş peşe fırlatmak, üzerine yağdırmak (taş, kurşun vs.). 19. İtmek, kenara çekmek. 20. Yırtmak, dağıtmak, parçalamak, öldürmek. 21. Geçmek, atlamak, aşmak, önde gitmek. 22. Bazı isimlere takılarak birleşik fiil yapılır: ayak basmağ vb."

G.T.'de: bas-; "1. Basmak (ayak vb.). 2. Sıkmak, boğmak. 3. Bastırmak, gelip çatmak. 4. Suçüstü yakalamak (bastırmak)."

Tkm.T.'de: bas-; "1. Basmak, ezmek, sıkmak. 2. Çiğnemek. 3. Kaplamak, örtmek. 4. Basmak, tabetmek. 5. Yenmek, üstün gelmek."

## baş

baş; "baş; dağın başı, tepe, zirve; şef, başkan, kumandan". (O.A.)

baş; "baş, (dağ veya pınar) başı". (E.T.Y.)

baş; "baş, ilk, öncü". (E.T.G.)

baş; "yara". (E.T.G.)

baş; "baş". (D.L.T.D.)

baş; "yara". (D.L.T.D.)

T.T.'de: baş I; "1. İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız gibi organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser. 2. Bir topluluğu yöneten

kimse. 3. Başlangıç. 4. Temel, esas. 5. Arazide en yüksek nokta. 6. Bir şeyin genellikle toparlakça ucu. 7. Bir şeyin uçlarından biri. 8. Kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde tane. 9. Para değiştirirken verilen veya alınan üstelik, sarrafiye. 10. Bir şeyin yakını veya çevresi. 11. “Baş” kelimesi birçok deyimde “öz varlık, kendisi” anlamını taşıyan bir zamir niteliğindedir. 12. Önem veya yönetim bakımından ileride olan, en önemli, en üstün anlamında birleşik kelimeler yapar. 13. Güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş derecenin en yükseği. 14. “.....başına” adlardan sonra ve nicelik anlatan kelimedenden önce gelerek üleştirme anlamı verir. 15. Deniz teknelerinde ön taraf. 16. En uç, yüksek nokta veya en ön.”

Baş II:baş II; “Çıban.”

A.T.’de: baş<sup>61</sup>; “1. İnsan ve hayvan bedeninin en yukarı kısmı olup vücudun beyin, göz, kulak, ağız, burun gibi organlarının toplandığı en önemli kısmı. 2. mec. Zihin, şuur, akıl. 3. Bir şeyin en yukarı kısmı, zirvesi, tepesi, üstü. 4. Bir şeyin kalın, çıkık, yuvarlık ucu, kafası. // Yuvarlak şeklinde olan her şey (lahana, soğan, turp vs.). 5. Kenar, yan. 6. Bir şeyin başladığı yer, başlangıç. // Belirli bir hadisenin, hareketin, zamanın başlangıcı, evveli. 7. Uzunluğu olan bir şeyin son noktası, ucu, kenarı, son bölümü. 8. Bir şeyin ön tarafı, karşiki kenarı veya esas kısmı. 9. Yukarı taraf, hürmet gösterilen yer. 10. Hayvanları saymak için sayı birimi. 11. Ailenin birimi, adam anlamında. 12. Makamca büyük olan, önder, büyük. 13. Başkalarına nispeten daha önemli, en büyük, başlıca.”

G.T.’de: baş<sup>62</sup>; “1. Baş, kafa. 2. Koçan. 3. Esas, asıl. 4. Adet anlamında (yüz baş koyun).”<sup>63</sup>

Tkm.T.’de: baş I; “1. Baş, kafa. 2. Başak, koçan. 3. Tepe. 4. Başlangıç. 5. Uç. 6. Başkan, reis. 7. Asıl, temel. 8. Tane. 9. Kişi, birey. 10. mec. Kaynak (baylığın başı: zenginliğin kaynağı).”

baş II; “Yara, çıban.

<sup>61</sup> A.T.’de çıban mânâsında kullanılan baş kelimesi günümüzde görülmemektedir.

<sup>62</sup> Farsça’dan baxşış>>baaşış>>baaş; “1. Bahşiş, hediye, armağan. 2. Mükafat(ödül)” şeklinde girmiş kelimenin yakın seslilik dışında yukarıda geçen kelime ile bir ilişkisi yoktur.

<sup>63</sup> G.T.’nde çıban mânâsında kullanılan baş kelimesi görülmemektedir.

## batır-

batır-<sup>64</sup>; “1. Batırmak. 2. Gizlemek.”. (E.T.G.)

batır-; “saklamak; batırmak; bağlatmak”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: batır-; “1. Sıvının veya yumuşak bir maddenin içine gömülmesine yol açmak, batmasını sağlamak. 2. Bir işte sermayeyi yitirmek. 3. Bir kimseyi çekiştirip iyice kötülemek. 4. Kirletmek. 5. Mahvetmek.”.

A.T.’de: batır-; “1. Sokmak, bir şeyin içine indirmek, daldırmak. 2. Suyun dibine çöktürmek, daldırmak. 3. Mahvetmek, yok etmek zayi etmek, yitirmek. // mec. Ölmesine, kırılmasına, telef olmasına sebep olmak. 4. Sıvının içine sokmak, ıslatmak. 5. Bulaştırmak, lekelemek. 6. Bazı isimlere takılarak birleşik fiil veya sözler yapılır. (ad batırmağ, başını batırmağ)”.

G.T.’de: battır-; “Batırmak, gömmek.”.

Tkm.T.’de: batır-; “1. Batırmak. 2. Banmak, içine daldırmak. 3. Batırmak, sokmak. 4. mec. Perişan etmek.”.

## bat-

bat-<sup>65</sup>; “batmak, gözden kaybolmak, güneşin/günün batması”.

T.T.’de: bat-; “1. Bir sıvının üstünde iken içine gömülmek. 2. (Güneş, ay, yıldız için) Dünyanın dönüşü dolayısıyla ufkun altına inmek. 3. İflas etmek. 4. Kirlenmek. 5. Saplanmak. 6. Dokunmak, incitmek. 7. (tedirgin etmemesi gereken şeyler için) Tedirgin

<sup>64</sup> Gabein, A.V., a.g.e.’de batırmak fiilini “gizlemek”, batırmak fiilini ise “batırmak” mânâlarında vermiş. Fakat gerek T.D.E.S.’nde gerekse D.L.T.D.’nde her iki mânâ da batırmak fiiliyle karşılanmaktadır.

<sup>65</sup> GABAİN, A.V., a.g.e.’de bat-; “Açmak, germek, dayanmak.” fiiline şüpheli de olsa yer vermiştir. Diğer kaynaklar da böyle bir fiil bulunmadığı için incelemeye dahil edilmemiştir.



etmek. 8. Hoşa gitmeyen bir duruma uğramak. 9. Yok olmak. 10. mec. Daha kötü bir duruma uğramak. 11. Çökmek. 12. Yıkmak, egemenliği sona ermek.”.

A.T.’de: bat-; “1. Bir şeyin içine sokulmak, dalmak. // mec. Batar batmaz, girer girmez hiss olunmak, saplamak. 2. Suyun dibine dalmak, çökmek. // Suda boğulmak. // Yapışkan, katı bir şeyin içine girip çıkmamak. // mec. kon. Bir şeyin haddinden fazla olduğunu gösterir. 3. Bir şeyin altında kalarak görünmemek, görünmez hale gelmek, kaybolmak, örtülmek. 4. Gözden kaybolmak, gurub etmek (güneş). 5. Mahvolmak, zayı olmak, heder olmak, hiç olmak, yok olmak. // İflas etmek, hiç bir şeyi kalmamak. // mec. Ölmek, telef olmak, mahvolmak. 6. Yok olmak, yerle bir olmak, mahvolmak. 7. Çökmek, çukurlaşmak. 8. Eseri, nişanesi kalmamak. 9. Bulaşmak, bir şeye bulanmak. // Baştan başa örtülmek, içinde kalmak. 10. Tutulmak (ses, kulak). 11. mec. kon. Galip gelmek, yenmek, gücü yetmek. 12. mec. Tesir etmek, etki etmek. 13. Bazı isimlere takılarak birleşik fiiller ve ifadeler yapılır (ağına batmağ, günaha batmağ).”.

G.T.’de: bat-; “1. Batmak, saplanmak (diken). 2. Batmak, görünmez olmak, dibe girmek (yer).”.

Tkm.T.’de: bat-; “1. Batmak. 2. mec. Dalmak, dalıp gitmek. 3. Saplanmak.”.

## bay

bay, “zengin”.

T.T.’de: bay I<sup>66</sup>; “esk. Parası, malı çok olan, zengin(kimse).”.

bay II; “1. Bey yerine kullanılan bir unvan. 2. Erkek özel adları yerine kullanılır.”.

A.T.’de: bay I<sup>67</sup>; “Zengin, bey, büyük, varlıklı”.

<sup>66</sup> Türkçe Sözlük’te iki farklı bay kelimesi var gibi gösterilmiştir. Fakat T.D.E.S. bu iki kelimenin de aynı kökten geldiğini ifade etmiştir.

<sup>67</sup> A.T.’deki ikinci kelime bir ünlemdir. Yansıma olarak ortaya çıkan bu kelime hayret, şaşkınlık vs. hisleri bildirir ve yukarıda incelenen kelime ile sestışlık dışında bir ilişkisi yoktur.

G.T.'de: bay, "Büyüklerle hitap etmek için kullanılır."

Tkm.T.'de: bay, "1. Zengin, varlıklı. 2. Çok, büyük."

### **badruk**

badruk; "bayrak".

T.T.'de: bayrak; "1. Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş. 2. mec. Öncü. 3. mec. Simge. 4. bot. Baklagil çiçeklerinde diğerlerinden daha üstte bulunan, daha büyük olan ve çoğunlukla başka bir renkte ve yuvarlakça olan taç yaprağı. 5. Gerektiğinde indirilip kaldırılan, açılıp kapatılan kol."

A.T.'de: bayrag; "1. Bir devletin özel işareti ve rengini taşıyan kare veya dikdörtgen şeklinde kumaş parçası. 2. mec. Gaye, ideal, ülkü."

G.T.'de: bayrak; "Bayrak."

Tkm.T.'de: baydak; "Bayrak."

bayrak; "Ödül, mükafat."

### **bäklä-**

bäklä-; "tahkim etmek, sağlamlaştırmak". (E.T.G.)

bekle-; "beklemek, gözetmek; saklamak, hapsetmek; pekitmek; kapatmak".

(D.L.T.D.)

T.T.'de: bekle-; "1. Bir iş oluncaya, biri gelinceye değin bir yerde kalmak, durmak. 2. Süre tanımak, acele etmemek. 3. Bir şeyi, bir kimseyi gözetmek, korumak, muhafaza etmek. 4. Ummak. 5. Karşılaşılması ihtimali bulunmak. 6. Aramak, istemek."

A.T.'de: bekle-; "1. Muhafaza etmek, korumak, başında nöbet tutmak. 2. Bir işin olmasını veya belirip ortaya çıkmasını gözlemek, kollamak."

G.T.'de: bekle-; "Beklemek."

Tkm.T.'de: bekle-; "1. Kilitlemek. 2. Kapamak. 3. (önüne) Duvar çekmek, set çekmek, bent yapmak, baraj yapmak."

### **bäl**

bäl; "bel, vücudun bir parçası".

T.T.'de: bel 2<sup>68</sup>; "1. İnsanın bedeninde göğüsle karın arasında daralmış bölüm. 2. Bu bölümün, sırtın altına rastlayan bölgesi. 3. Hayvanlarda omuz başı ile sağrı arası. 4. Dağ sırtlarında geçit veren çukur yer. 5. Geminin orta bölümü."

bel 3; "Atmık, meni sperm."

A.T.'de: bél 1<sup>69</sup>; "1. Bedenin ortası, kuşak bağlanan yeri, göğüs ile karın arası. 2. İnsan ve bazı hayvanların karnının arka tarafı, sağrı ile omuzlar arasındaki kısım. 3. mec. Yüksek bir dağın iki tepesi arasındaki eğri ve alçak yer, geçit. 4. mec. Etraf, çevre."

G.T.'de: bel<sup>70</sup>; "Bel".

Tkm.T.'de: bil; "1. Bel. (uzuv). 2. Ağaç gövdesi."

<sup>68</sup> T.T.'nde incelenenlerin haricinde 3 tane daha bel kelimesi vardır. Bunlardan ilki E.T. bil, bel "im, belirti, iz, damga, yükseklik"ten gelir ve halk arasında "işaret" mânâsında kullanılır. İkincisi Farsça bel'den; "Toprağı kazmaya veya kirizma yapmaya yarayan, uzun saplı, ayakla basılacak yeri tahta, ucu sivri kürek veya çatal biçiminde bir tarım aracı." gelir. Üçüncüsü ise (Graham Bell'in adından) bell>bel 5; "Ses şiddetiyle ilgili birim." olup incelenen kelimeler ile sestâşlık dışında bir ilişkileri yoktur.

<sup>69</sup> İkinci kelime Farsça bel'den gelir ve "Ayakla basarak yere batırmak suretiyle toprağı kazmakta kullanılan bir alet." mânâsında kullanılır. Sestâşlık dışında bir ilişkisi yoktur.

<sup>70</sup> Farsça bel'den; bel; "Demir kürek" kelimesi etimolojisi aynı olmadığı için incelemeye dahil edilmemiştir.

## biş

biş; “beş”.

T.T.’de: beş; “1. Dörtten sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren rakam, 5. 2. Dörtten bir fazla. 3. hlk. ve esk. Beş sınıflı ilkokul.”

A.T.’de: bész<sup>71</sup>; “Dörtten sonra gelen sayı.”

G.T.’de: beş; “Beş”.

Tkm.T.’de: bäs; “1. Beş. 2. Beş (ders notu).”

## bäg

bäg; “bey”. (E.T.G., E.T.Y., O.A.)

beg; “bey, koca, evli erkek”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: bey; “1. Günümüzde erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü. 2. Erkek özel adlarının yerine kullanılır. 3. Eş, koca. 4. esk. Zengin, ileri gelen kimse, bay. 5. İskambil kâğıtlarında birli, as. 6. tar. Boy gibi küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı. 7. tar. komutan. 8. Erkek sıfatlarının hemen arkasına eklenir.”

A.T.’de: bey<sup>72</sup>; “1. Büyük, zengin ileri gelen adam. // Böyle adamların ismine ilave edilen lakap. 2. tar. Önder, reis, kumandan. 3. mec. İdare ve hakimiyeti elinde bulunduran. 4. Genelde okumuş, aydın kimselere verilen lakap. 5. etnog. Düğünü çalınan, evlenen genç.”

G.T.’de: bey; “1. Bey. 2. Arı beyi. 3. Oyun kağıdındaki bey.”

<sup>71</sup> Bész 2 mahalli bir deyiştir, “Kuru, ince ve çabuk yanan odun.” mânâsında kullanılır.

<sup>72</sup> Yakın sesli bir kelime de Arap alfabesinde kullanılan (b) harfinin adıdır ve báy şeklinde gösterilir.

Tkm.T.'de: b y, b <sup>73</sup>; "1. Şaşma ve sevinç bildirir. 2. KuŐku, Őüphe bildirir."

## **bıçak**

bıçak; "bıçak". (E.T.G.)

T.T.'de: bıçak; "1. Bir sap ve elik bölümden oluşan kesici araç. 2. Çeşitli kesme iŐlerinde kullanılan keskin ağızlı araç. 3. Jilet."

A.T.'de: bıağ; "1. Hanerden küçük kesici bir alet. 2. Çeşitli aletlerin kesici kısmı."

G.T.'de: bıçak; "Bıçak."

Tkm.T.'de: bıçak; "Bıçak."

## **bığu**

bığu; "Bıçak, bıçkı."

T.T.'de: bıçkı; "1. Tahta veya ağaç bımekte kullanılan, karŐılıklı iki sapı olan ve iki kişi tarafından kullanılan büyük testere. 2. Motorla alıŐan bir çeşit güçlü testere. 3. hlk. Bağ budamaya yarayan diŐli bıçak."

A.T.'de: bığı; "Hızf."

G.T.'de: bıçkı; "Bıkı."

Tkm.T.'de: bığı; "Bıkı, testere."

<sup>73</sup> Bu bir  nlemdir. Tkm.T.'nde E.T.'deki b g'e en yakın bay "1. Zengin, varlıklı. 2. Çok, büyük (Şey)." kelimesi vardır.

## **biç-**

biç-; “kesmek, biçmek”.

T.T.’de: biç-; “1. Belli bir biçim vererek kesmek. 2. Dikilecek kumaşı belli bir ölçüye ve modele uygun olarak makasla kesmek. 3. Ekini, otu orakla, tırpanla, makine ile kesmek. 4. mec. Yayılım ateşiyle öldürmek. 5. mec. (değer, paha, fiyat) Koymak.”.

A.T.’de: biç-; “1. Tahıl, otu, orak, tırpan, biçer vs. ile kesmek. // mec. Almak, elde etmek. 2. Elbiselik kumaşı boy ve bedene göre kesmek. 3. mec. Tıraş etmek, kırmak. 4. Toplu halde öldürmek, katliam yapmak. 5. Bazı kelimelere takılarak birleşik ifadeler yapılır. (Boğazını biçmek, gollarını biçmek vs.).”.

G.T.’de: biç-; “Biçmek.”.

Tkm.T.’de: biç-; “1. Biçmek, kesmek. 2. İğdiş etmek.”.

## **biltiz-**

biltiz-<sup>74</sup>; “Bildirmek, belli etmek; öğretmek”.

T.T.’de: bildir-; “1. Herhangi bir şeyi haber vermek. 2. Herhangi bir konuda bilgi vermek. 3. Anlatmak, ifade etmek.”.

A.T.’de: bildir-; “1. Haber vermek, ilan etmek, haberdar etmek. 2. Anlatmak, açık söylemek, hissettirmek, kavratmak.”.

G.T.’de: bildir-<sup>75</sup> “1. Bildirmek, bilgi vermek, haber vermek. 2. Ün kazanmak.

Tkm.T.’de: bildir-; “1. Bildirmek, haber vermek. 2. Göstermek, belirtmek. 3. Belirmek, belli olmak, aşikar olmak.”.

<sup>74</sup> Biltürmek şekli de mevcuttur ve aynı mânâda kullanılır. (bkz. GABAİN, A.V., a.g.e. – D.L.T.D.)

<sup>75</sup> bu –mAA’lı şekildir. –mAk’lı şekil isim olarak kullanılır ve “bildirme” mânâsında kullanılır.

## **bilāk**

bilāk<sup>76</sup>; “bilek”.

T.T.’de: bilek; “1. Elle kolun, ayakla bacağı birleştiği bölüm. 2. mec. Güç, kuvvet.”.

A.T.’de: bilek; “Bilek, kol ile el arasında, dirsekten aşağı olan oynak yer.”.

G.T.’de: bilek; “Bilek.”.

Tkm.T.’de: bilek; “Bilek.”.

## **bil-**

bil-; “Bilmek.”.

T.T.’de: bil-; “1. Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak. 2. Bir bilim veya sanat dalında yeterli olmak. 3. Bir iş yapmaya alışmış olmak, elinden gelmek. 4. Tanımak, hatırlamak. 5. Sanmak, var saymak, farz etmek. 6. Anlamak. 7. Sorumlu tutmak. 8. İnanmak. 9. Bazen “işine gelmek”, “uygun bulmak” anlamında da kullanılır. 10. -a/-e ekli fiillerle yeterlik bildiren birleşik fiiller oluşturur. 11. Saymak. 12. Geniş zamanın olumsuz birinci tekil kişisi olarak bilmem biçiminde kullanılınca duraksama, şaşma, tereddüt anlamı verir.”.

A.T.’de: bil-; “1. Bir şey hakkında bilgi sahibi olmak, haberdar olmak, vakıf olmak. // Herhangi bir konuda özel bilgisi olmak. 2. Öğrenmek, haber almak, bilgi almak. 3. Anlamak, idrak etmek. // Sezmek, hissetmek, duymak. 4. Tanımak. 5. Başarmak, yapabilmek, zihinde canlandırabilmek. 6. Kendisi için aydın etmek, belirlemek, öğrenmek. 7. Uymak, yerine getirmek, hesaplaşmak. 8. Hatırlamak, akla getirmek. 9. Zannetmek, ümit etmek. 10. Hesaplamak, zannetmek, saymak. // kon. Şüphelenmek,

<sup>76</sup> Bunun sestaşsı olarak bilāk, bālāk de vardır ve “hediye” anlamındadır. (bkz. GABAİN, A.V., a.g.e.)

isnat etmek. 11. Yardımcı fiil olarak bazı fiillerin sonuna getirilerek muktedir olmak şekli yapılı: (dura bilmek, gaça bilmek vs.). 12. Bilirsen (bilerseniz), bilsen(iz) şeklinde muhatabın dikkatini esas noktaya çekmek için kullanılır. 13. Bilmemek şekli bazı sözlere takılarak bunları ifade ettiği şeyin, halin mevcut olmadığını bildirir: istirahat bilmemek vs.”.

G.T.’de: bil-; “Bilmek.”.

Tkm.T.’de: bil-; “1. Bilmek. 2. Öğrenmek. 3. Temel eylemin -p’li ulaç biçiminden sonra gelerek güç yeterliği anlatır: aydıp bilmek; söyleyebilmek.”.

### bin-

bin-<sup>77</sup>; “Binmek.”.

T.T.’de: bin-; “1. Yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak. 2. Bir yere gitmek için tren, vapur, uçak, otomobil gibi bir taşıtta yer almak. 3. (bisiklet, motosiklet, binek hayvanı için) Kullanmak. 4. İş istenilmeyen veya beklenilmeyen bir biçim almak. 5. Bir şey sıkışarak yanındakinin üstüne çıkmak. 6. Fiyat artmak. 7. Eklenmek, katılmak.”.

A.T.’de: min-; “1. At veya başka bir binek hayvanının üzerine binmek, oturmak. // Bir yere gitmek için binek vasıtalarından birine geçip oturmak. 2. Oturmak. 3. Bazı isimlerden sonra gelerek birleşik fiil ve çeşitli ifadeler yapılı (dalına minmek: sırtına binmek vb.).”.

G.T.’de: pin-; “1. Binmek. 2. Oturmak, çıkmak.”.

Tkm.T.’de: mün-; “Binmek.”.

---

<sup>77</sup> E.T.’de minmek, münmek gibi şekiller de vardır. Fakat bunlar söyleyiş özellikleridir. (bkz. E.T.Y., E.T.G.)



## **büt-**

büt-; “bitmek, sona ermek”. (E.T.G.)

büt-; “ses kısılmak, alçalmak; borcu veya alacağı gerçekleşmek; yara kapanmak; sona ermek, yok olmak; bir şeye inanmak, ikrar etmek”. (D.L.T.D.)

büt-; “ bitmek (nüşvü nema), yaratılmak, doğmak”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: bit- 1; “1. Tükenmek. 2. Sona ermek. 3. Çok yorulmak, güçsüz kalmak, çok zayıflamak. 4. argo Çok sevmek, bayılmak, beğenmek.”.

bit- 2; “1. Bitki, tüy, saç gibi şeyler için, çıkıp yetişmek. 2. argo Beklenmedik zamanda ortaya çıkmak.”.

A.T.’de: bit- 1; “1. Tamamlanmak, sona ermek. // İşi sona ermek, bitmek. // Tükenmek. 2. Neticelenmek. 3. İyileşmek, bitişmek (yara). 4. Yapmak, söyleneni yapmak.”.

bit- 2; “Yetişmek, yeşermek, çıkmak (bitki).”.

G.T.’de: bit-; “1. Bitmek. 2. Güçten düşürmek, zayıflatmak. 3. Tükenmek, ölmek.”.

Tkm.T.’de: bit-; “1. Bitmek, sona ermek. 2. Yerine gelmek, gerçekleşmek. 3. Yerden bitmek, büyümek, yetişmek. 4. (yara) Kapanmak, iyileşmek. 5. Tıkanmak.”.

## **biz**

biz; “Biz, birinci çoğul şahıs.”.

T.T.’de: biz <sup>178</sup>; “1. Çoğul birinci kişi zamiri. 2. Resmi konuşmada, bazen teklik birinci kişi zamiri ben yerine kullanılır. 3. (bazı yazarlar için) Ben zamirinin yerine kullanılır.”

<sup>78</sup> İncelenenin haricinde iki tane daha biz kelimesi vardır. Bunlardan ilki Farsça’dan gelmedir (bkz. T.D.E.S.). “1. Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ. 2. Maraş işinde kalın karton parçalarının iğneyi kırmamasını sağlamak ve delik delmek işleminde kullanılmak üzere hazırlanmış tahta saplı, ince sivri uçlu bir tür çuvaldız.” mânâlarına gelir. İkincisi ise; “Ülkemiz sularında yaşayan bir mersin balığı türü, şip.” mânâsını taşır.

A.T.'de: biz<sup>79</sup>; "1. Birinci çoğul şahıs zamiri. Konuşan birisi bu sözle kendisiyle beraber birden fazla şahsın olduğunu bildirir. 2. Bazı durumlarda teklik birinci şahıs zamiri olan "ben" yerine kullanılır. 3. Bizler şeklinde: a) Ben ve benim gibiler. b) Konuşan şahsın mensup olduğu muhiti, cemiyeti, halkı, yeri vs.yi bildirir."

G.T.'de: biz<sup>80</sup>; "Biz, birinci çoğul şahıs."

Tkm.T.'de: biz<sup>81</sup>; "Biz, birinci çoğul şahıs."

## **buka**

buka; "Boğa."

T.T.'de: boğa 1; "Damızlık erkek sığır."

boğa 2; "Zodyak üzerinde, Koç ile İkizler burçları arasında yer alan burcun adı."

A.T.'de: buğa; "Boğa."

G.T.'de: buga<sup>82</sup>, boa; "1. Boğa. 2. Yaban domuzu."

Tkm.T.'de: buga; "Boğa."

## **boğuz**

boğuz; "boğaz".

T.T.'de: boğaz; "1. Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik. 2. Şişe, güğüm gibi kaplarda ağza yakın dar bölüm. 3. İki dağ arasında dar geçit, derbent. 4.

<sup>79</sup> Biz 2; "Ucu sivri ve delmek için kullanılan alet." Farsça'dan gelmez.

<sup>80</sup> Biz; "Delme için kullanılan alet." sestsâdır ve Farsça'dan gelmez.

<sup>81</sup> Biz; "Biz (kunduracı bizi)." Farsça'dır. Bir de Arapça'dan bezz>>biz şeklinde girmiş; "bez" mânâsında kullanılan sestsâş bir kelime vardır.

<sup>82</sup> G.T.'de iki tane de buka kelimesi vardır. Bunlar etimolojileri farklı sözcüklerdir. Yakın sesli olmaları dışında ortak özellikleri yoktur. Bunlardan ilki Romanca bucata>>buka;"parça" mânâsında, ikincisi ise E.T. bukagu>>buka; "ipek" mânâsında kullanılır. (bkz. G.T.G.)

çoğ. İki kara arasındaki dar deniz. 5. mec. Yiyeceği içeceği sağlanan kimse. 6. mec. Yeme içme. 7. Yedirip içirme yükümü, iase.”.

A.T.’de: boğaz<sup>83</sup>; “1. Yenilen şeylerin yutulurken geçtiği, ağzın sonundaki dar boşluk, gırtlığın yukarısı. // Yemek borusunun başı ve nefes borusunun ön kısmı. // Boyun. 2. Çeşitli kapların (şişe vs.) ağızlarıyla gövdeleri arasında kalan dar kısmı. 3. Değirmenin üst taşındaki delik kısmı, buğday vs. dökülen yer. 4. Çizme ve çorabın ayakların üstünde kalan kısmı. 5. Dere ve ırmakların doğduğu yer. 6. İki dağ arasındaki dar geçit. 7. çoğr. İki denizi birbirine bağlayan dar kısım. 8. mus. Belirli sanatçıların parçaları ifa ederken kendilerine has olan üslup ve yorumları.”.

G.T.’de: buaz; “1. Boğaz. 2. çoğr. Boğaz.”.

Tkm.T.’de: bogaz<sup>84</sup>; “1. Boğaz. 2. Şişe ve benzerlerinin ağzı. 3. çoğr. Boğaz.”.

## boş

boş; “boş”. (E.T.G., E.T.Y.)

boş; “boş, hür, ergin; boşanmış; sölpük, pörsük gevşek; saliverilmiş, boşaltılmış”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: boş; “1. İçinde üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan. 2. İşsiz. 3. mec. Bir işe yaramayan. 4. mec. Bilgisiz. 5. Görevlisi olmayan (iş, görev), münhal. 6. Yapılacak işi olmayan. 7. mec. Verimsiz. 8. mec. Anlamsız.”.

A.T.’de: boş; “1. İçinde hiçbir şey olmayan. 2. Yapılması, halledilmesi zor olmayan, kolay. 3. mec. kon. Kocasından ayrılmış, kocasıyla ilişkisini kesmiş. 4. Beyhude, asılsız, aslı olmayan. 5. Hür, rahat, işsiz, işi olmayan. 6. Yumuşak, maddenin parçacıklarının birbirine sıkıca yapışmaması durumu. // Sulu, katı olmayan. // Koyu olmayan, zayıf. 7. Ölçüsünden büyük. 8. Zayıf bağlanmış, gerilmemiş gergin olmayan.

<sup>83</sup> Boğaz 2; “Hamile.” mânâsına gelmektedir.

<sup>84</sup> Bogaz 2; “(bazı hayvanlar hakkında) Gebe.”.

9. Kaburgaların alt kısmında olan. 10. mec. Mânâsız, anlamsız, faydasız, hafif, gayri ciddi. 11. mec. İradesiz, dayanıksız, ciddiyetsiz.”.

G.T.’de: boş; “Boş.”.

Tkm.T.’de: boş; “1. Boş. 2. Boş, serbest. 3. İşsiz. 4. mec. Boş, faydasız.

### **bod**

bod; “boy, kabile”. (O.A.)

bod; “boy, ittifad, birleşme, birlik”. (E.T.Y.)

bod; “vücut, boy, halk”. (E.T.G.)

bod<sup>85</sup>; “boy, kamet”. (D.L.T.D.)

boy; “boy, ulus, kavim, kabile, aşiret; hısım”. (D.L.T.D.)

boy; “yenilen bir ot, poy otu”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: boy 1; “1. Bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık. 2. Bir yüzeyde, en sayılan iki kenar arasındaki uzaklık, en karşıtı. 3. Uzunluk. 4. Yol, ırmak, deniz kıyısı. 5. Kumaş için ölçü. 6. Süre. 7. Uzaklık. 8. Destan.”.

boy 2; “Ortak bir atadan türediklerine, birbirleriyle kan akrabalığı bulunduğu inananak evlenmeyen, toplumsal ve ekonomik ilişkilerini anaerkil, ataerkil anlayışı uygulayan geleneksel topluluk, kabile, klân.”.

A.T.’de: boy 1<sup>86</sup>; “1. Vücudun uzunluğu ve yüksekliği. // Vücut yapısı, bedendeki uygunluk. 2. Uzunluk. 3. Yükseklik, irtifa. 4. Boyda şeklinde: Büyüklükte. // Boyu, boyunca, boyunda, boyu ile zf. Bir şeyin uzunluğunu, büyüklüğünü veya müddet olarak ne kadar devam edeceğini bildirir.”.

boy 2; “folk. Destanlarda belirli bir hadiseye ayrılmış bölüm, fasıl.”.

boy 3; “bot. Küme halinde sarı çiçeği olan hoş kokulu bir bitki.”.

G.T.’de: boy; “Boy, uzunluk.”.

<sup>85</sup> Sestaş diğer kelimeler için bkz. D.L.T.D.

<sup>86</sup> Boy 4; “Korku, ürperti, hayret bildiren bir ifade.” olup yansıma bir kelimedir.

boy, "Kıyı, sahil".

Tkm.T.'de: boy; "1. Boy, uzunluk. 2. Yükseklik, uzaklık. 3. Kenar, kıyı, uzunluk. 4. mec. "süresince."

## **müñüz**

müñüz; "Boynuz."

T.T.'de: boynuz; "1. Bazı hayvanların başında bulunan, tırnaksı bir maddeden, uzun, kıvrık veya çatallı korunma organı. 2. Bu organdan yapılmış. 3. Kurşun borudan kol alma işleminde kullanılan demirden yapılmış alet."

A.T.'de: buynuz; "1. Bazı hayvanların başında kemiksi bir maddeden, az çok uzun ve kıvrımlı bir çift organ, boynuz. 2. Boynuzdan yapılmış, veya boynuza benzer şey."

G.T.'de: buynuz, boynuz; "Boynuz."

Tkm.T.'de: buynuz; "Boynuz."

## **boyun**

boyun; "Boyun."

T.T.'de: boyun; "1. Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi. 2. Şişe, güğüm gibi kapların veya vida, civata gibi araçların dar olan üst bölümü. 3. Sorumluluk. 4. coğ. Dağ sırtlarında geçmeye elverişli alçak yer."

A.T.'de: boyun; "1. Başı bedene bağlayan, boyu tamamlayan organ, vücudu başla birleştiren kısım. 2. Elbiselerin boğazı çevreleyen kısmı. 3. Araba, çift vs.ye koşulan hayvan çiftlerinin sayısı. 4. Bir şeyin boyuna benzeyen kısmı. 5. Dağın, kayanın vs.nin tepesiyle yamacı arasındaki kısmı. 6. Boynunda, boynumda, boynumuzda vs. şeklinde: Üzerinde, üzerimde, üzerinizde, uhdesinde, uhdemde, uhdemizde anlamında."

G.T.'de: boynu; "Boyun."

Tkm.T.'de: boyun; "1. Boyun. 2. Boyun, ağız, yaka."

### **boyunduruk**

boyunduruk; "Boyunduruk."

T.T.'de: boyunduruk; "1. Çift süren veya arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çember. 2. mec. Zulüm ve zorbalık baskısı, esaret. 3. Güreşte hasmın başını koltuk altına alıp boynuna kol dolama oyunu. 4. Kapı veya pencere gibi açıklıkların üzerine konulan ağaç, taş veya beton giriş, lento. 5. Mengenenin üst yanındaki kemer biçimli bölüm."

A.T.'de: boyunduruğ; "1. Çift süren ve araba çeken öküzlerin boynuna geçirilen ağaç çerçeve. 2. mec. Zulüm, esaret, mahkumluk."

G.T.'de: boyundruk, boyndruk; "Boyunduruk."

Tkm.T.'de: boyuntırık; "Boyunduruk."

### **boz-**

boz-; "Mahvetmek, bozmak, yıkmak, bozguna uğratmak."

T.T.'de: boz-; "1. Bir şeyi kendisinden beklenen işi yapamayacak duruma getirmek. 2. Bir yerin, bir şeyin düzenini karıştırmak. 3. Dokunmak, zarar vermek. 4. mec. Kötü duruma getirmek. 5. Geçersiz bir duruma getirmek. 6. Büyük parayı ufak birimlere ayırmak. 7. mec. Bir kimseyi beklemediği bir davranış karşısında bırakarak veya sözünü yalana çıkararak küçük düşürmek. 8. Bozguna uğratmak, yenmek, mağlup etmek. 9. Altını paraya çevirmek, bozdukmak. 10. Bağ veya bostanın son ürününü toplamak. 11.

Kızlığına zarar vermek. 12. mec. Aklını yitirecek derecede bir şeye düşkün olmak. 13. Biçimini ve kullanılışını değiştirmek. 14. Bırakmak, dağıtmak.”

A.T.’de: poz-; “1. Yazılmış yazıyı silgi ile silmek veya üzerini çizerek karalamak. 2. mec. İzin verilmeyen bir şey yapmak, kuralı bozmak. // İzin verilmeyen, yasaklanmış yerden geçmek. 3. Normal haldeki gelişmesine engel olmak, karışıklık çıkarmak. // mec. Engel olmak. 4. mec. Nizamsız, intizamsız hale getirmek, karıştırmak. 5. mec. Değişmek, değiştirmek. 6. mec. Konuşmaya başlamak, sessizliğe son vermek. 7. mec. Fesat düşürmek, karışıklık çıkarmak. // mec. Bozmak, harap etmek.

G.T.’de: boz-; “Bozmak, kırmak.”.

Tkm.T.’de: boz-<sup>87</sup>; “1. Yıkarak, tahrip etmek, kaldırmak. 2. Bozmak. 3. Silmek, çıkarmak.”.

### **buzul-**

buzul-; “Mahvedilmek, bozulmak, yıkılmak.”.

T.T.’de: bozul-; “1. Bozmak işine konu olmak. 2. (yiyecek için) Kokmak, yenilemeyecek duruma gelmek, ekşimek. 3. İyi ve değerli niteliğini yitirmek. 4. mec. Bir şeye kızmak, içerlemek. 5. mec. Sağlığını yitirip zayıflamak. 6. Dağılmak, bozguna uğramak.”.

A.T.’de: pozul-; “1. Üzerinden çizgi çizilmek; silinmek, karalanmak. 2. mec. Morali, asabı bozulmak; keyfi kaçmak. 3. mec. Durumu kötüleşmek, hastalığı ağırlaşmak. 4. mec. Birbirine karışmak, nizamı intizamı kaybolmak. 5. mec. Normal yoldan gelişmesine engel olunmak. 6. Bozulmak. 7. mec. İzin verilmeyen bir şey yapılmak. 8. mec. Engel olunmak, yapılmasına imkan verilmemek.”.

<sup>87</sup> Bos- şeklindeki fiil de yakın mânâlar taşır. Bkz. T.T.S.

G.T.'de: bozul-; "1. Bozulmak, çürümek. 2. Yıkılmak, harap olmak. 3. Aklını bozmak, delirmek."

Tkm.T.'de: bozul-; "Boz- fiilinin edilgeni."

### **bulğan-**

bulğan-; "Karışmak." (E.T.G.)

bulğan-; "Bulanmak; kızmak, öfkelenmek; karışmak." (D.L.T.D.)

T.T.'de: bulan-; "1. Bulamak işine konu olmak, her yanı bir şeyle kaplanmak. 2. Duruluğunu yitirmek. 3. Parlaklığını ve açıklığını yitirmek. 4. (iç, mide için) Bulantısı olmak. 5. mec. Karışmak."

A.T.'de: bulan-; "1. Duruluğunu, sağlığını, şeffaflığını, berraklığını kaybetmek. 2. Bulaşmak, kirlenmek, batmak. 3. Kusmak ihtiyacı hissetmek, midesi karışmak. 4. mec. Bozulmak, kötüleşmek, tutulmak (psikolojik durum, hava). // Coşmak, heyecanlanmak. // mec. Hissiz bir hale gelmek, ölgünleşmek, hissizleşmek."

G.T.'de: bulan<sup>88</sup>; "1. Çamurlanmak, kirlenmek. 2. Bulanıklaşmak. 3. Puslanma (hava)."

Tkm.T.'de: bulan-; "bulan- fiilinin dönüşlüsü."

### **bulğaş-**

bulğaş-; "yığın halinde mevcut olmak" (E.T.G.)

T.T.'de: bulaş-; "1. Bir nesne, üzerine sürülen bir şey yüzünden kirlenmek. 2. İstenilmeyen bir madde bir şeye sürülmek. 3. (hastalık) Geçmek, sirayet etmek. 4.

---

<sup>88</sup> Bulan-, "Buharlaştırmak, buğulanmak" şeklinin yakın sesli olmasını göz önünde bulundurmak gerekir.



Çatmak, sataşmak, tedirgin etmek. 5. İstmeden veya rastlantı sonucu bir işe karışmak.”.

A.T.’de: bulaş-; “1. Batmak, lekelenmek, sürülmek, kirlenmek. 2. Bozulmak, kararmak, karışmak, tutulmak. 3. İlgilenmek, karışmak, düşüp kalkmak, dostluk yaratmak.”.

G.T.’de: bulaş-; “1. Bulaşmak. 2. Yağlanmak, kirlenmek. 3. Hastalık bulaşması.”.

Tkm.T.’de: bulaş-; “1. Kirlenmek, pislenmek, bulanmak, lekelenmek. 2. Karmakarışık olmak, darmadağınık olmak. 3. Dolaşık ve karışık duruma gelmek, bozulmak. 4. Dumanlanmak. 5. Karışmak, bulaşmak.”.

## bulut

bulut; “Bulut.”.

T.T.’de: bulut; “1. Atmosferdeki su damlacıkları ve buz taneciklerinin görülebilir yoğunluk kazanmasıyla oluşan, biçimleri, yükseklikleri ve yol açtıkları hava olaylarıyla birbirinden ayrılan yığınlar. 2. Herhangi bir şeyden oluşan yoğun yığın. 3. Keder, endişe.”.

A.T.’de: bulud <sup>189</sup>; “1. Yeryüzündeki sulardan havaya kalkıp ısı ve rüzgar ile yer değiştiren, yağmur, dolu veya kar halinde yere inen, bazen ufukları kaplayıp güneş ışıklarına bir dereceye kadar engel olan buhar. 2. mec. Tehlike, korku. 3. mec. Moral bozukluğu, gam, keder, meyusluk, perişanlık. 4. mec. Bir şeyin çokluğunu, kesifliğini, hareket eden kütle halinde olduğunu gösterir. 5. buludlarda şeklinde: Çok yükseklerde.”.

G.T.’de: bulut; “Bulut.”.

Tkm.T.’de: bulut; “Bulut.”.

<sup>89</sup> Rusça’dan girme sestış bir kelime daha vardır. Bulud 2; “kon. Büyük tabak, uzun veya yuvarlak büyük kap.”. bulud 3; Sünger mânâsında kullanılmaktadır.

## burġu

burġu; “Boru.” (E.T.G.)

burkı; “Ekşi yüz, kırışık.” (D.L.T.D.)

T.T.’de: burġu; “1. Tahtada belirli delik açmaya yarayan delgiye takılı sarma, yivli, keskin, çelik alet. 2. Tıpa çekmeye yarayan, ucu sivri ve helis biçiminde demir alet, tirbuşon. 3. Yerin orta ve derin katmanlarına inebilmeyi sağlayan delici alet. 4. Telli sazlarda, telleri germeye yarayan mandal.”

A.T.’de: burġu 1; “1. Çeşitli delici aletlerin adı. 2. Vidayı açmak veya sıkmak için kullanılan araç. // Şişe mantarlarını çıkarmada kullanılan araç.

burġu 2; “Asmaları bağlamada kullanılan ince söğüt dalı.”

G.T.’de: burġu; “Burgu.”

Tkm.T.’de: burġı; “1. İp bükme aygıtı. 2. Doğum sancısı.”

## bur-

bur-; “Kokmak.” (E.T.G.)

bur-; “Kokmak (iyi), buġusu yükselmek, buġulanmak.” (D.L.T.D.)

T.T.’de: bur-; “1. Bir şeyi iki ucundan tutup eksenini çevresinde çevirerek bükmek. 2. Hadım etmek, iğdiş etmek. 3. Ağza kekre tat vermek. 4. (mide, bağırsak) Sancılamak. 5. mec. Üzmek, sıkıntı vermek.”

A.T.’de: bur-; “1. Düz bir şeyi burarak kıvrımlı yapmak. 2. Geri katlayarak bükmek, çevirmek, döndürmek, kanırtmak. 3. Sıkmak, çevirip, burup yerine takmak, açmak, kapamak. 4. Çimdiklemek, parmaklarıyla sıkmak. 5. Erkek hayvanları enemek, iğdiş etmek. 6. kon. Bozmak, engel olmak.”

G.T.'de: bur-; "1. Burmak. 2. Buruşturmak. 3. İğdiş etmek."

Tkm.T.'de: bur-; "1. Burmak, çevirmek. 2. Kapamak. 3. Konuyu değiştirmek. 4. Çimdiklemek. 5. (karn) Ağrımak."

### burun

burun; "Burun, hortum." (E.T.G.)

burun; "Burun, öne doğru çıkıntı yapan yer; önce." (D.L.T.D.)

T.T.'de: burun; "1. Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı. 2. Bazı şeylerin ön ve sivri bölümü. 3. coğ. Karanın, özellikle yüksek ve dağlık kıyılarda, türlü biçimlerde denize uzanmış bölümü. 4. mec. Kibir, büyülenme."

A.T.'de: burun; "1. İnsan ve hayvanda koku ve nefes alma organı. 2. Çeşitli şeylerin aletlerin vs.nin uç kısmı, çıkıntısı. 3. coğ. Kara parçalarının denizin içine giren dağlık, kayalık bölümü."

G.T.'de: burnu; "1. Burun. 2. Gaga. 3. coğr. Burun."

Tkm.T.'de: burun; "1. Burun. 2. Uç kısım, uç. 3. coğr. Burun. 4. önce."

### but

but<sup>90</sup>; "Bacak, but, ayak."

T.T.'de: but; "1. Vücudun kalça ile diz arasındaki bölümü. 2. Hayvanların, bacaklarının gövdeye bitişik olan dolgun, etli bölümü."

A.T.'de: bud; "Bacığın yukarısı, kalın tarafı, but."

<sup>90</sup> D.L.T.D.'nde iki tane daha sestış kelime vardır. Bunlardan ilki "Büyük bir adamın armağanını getirene verilen bahşış." ikincisi ise "Değerli ve büyük peruze." mânâlarında kullanılır.

G.T.'de: but; "But."

Tkm.T.'de: but; "But; kalça."

### buyur-

buyur-; "Emretmek, buyurmak."

T.T.'de: buyur-; "1. Bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek, emretmek. 2. Söylemek, demek, düşüncesini bildirmek. 3. Gelmek, gitmek, geçmek, girmek. 4. Almak. 5. "Etmek, eylemek" anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır."

A.T.'de: buyur-; "1. Emir vermek, emretmek. // Aynı mânâda nezaket ve hürmet için de kullanılır. 2. esk. Söylemek, demek, teklif etmek (hürmet ve nezaket ifadesidir, bazen alay olarak da söylenir). 3. Gitmek, gelmek. (nezaket ifadesi olarak kullanılır). 4. esk. Yapmak, icra etmek anlamında (hürmet ifadesi olarak söylenirdi). 5. Buyur, buyurun şeklinde: Nezaketle davet etme, seslenme, teklif etme mânâsında kullanılır, veya bir şeyi takdim ettikte söylenir."

G.T.'de: buyur-; "1. Buyurmak, emretmek. 2. Davet etmek. 3. İzzet ikramda bulunmak, ağırlamak. 4. Demek, söylemek."

Tkm.T.'de: buyur-; "1. Buyurmak, emretmek. 2. Ismarlamak, sipariş vermek."

### büg-

bük-; "doymak". (E.T.Y.)

bük-; "bıkmak, usanmak, tiksirmek". (E.T.G.)

büg-<sup>91</sup> "eğmek, büğmek". (E.T.G.)

bük-; "durdurmak, toplanmak, bükülmek bkz. büg-". (D.L.T.D.)

<sup>91</sup> bük-; "Bıkmak, usanmak, tiksirmek." fiili ile incelenen bu fiil karıştırılmamalıdır.

bük-; “yere kapanmak, yemekten doyup, usanmak, doymak, kanmak”.  
(D.L.T.D.)

büg-; “durdurmak, hareketine mani olmak; kapanmak, sed çekilmek, toplanmak;  
bükülmek”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: bük-, “1. Sertçe çevirmek, kıvrırmak. 2. Birkaç tel ipliği burarak sarmak. 3. Eğmek. 4. Katlamak. 5. Döndürmek.”.

A.T.’de: bük-, “1. Tomar, rulo yapmak, boru şeklinde katlamak. // Örtmek. 2. Sarmak, kıvrırmak. // Tütün sarmak. 3. Eğmek, katlamak. 4. Katlayıp dikmek.”.

G.T.’de: bük-; “Bükmek.”.

Tkm.T.’de: bük-, “1. Bükmek, eğmek. 2. Kıvrırmak, yapmak.”.

## **bütün**

bütün, бүдүн; “Bütün.”. (E.T.G.)

bütün; “Doğru, dürüst, sahih; bütün.”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: bütün; “1. Eksiksiz, tam. 2. Parçalanmamış. 3. Çok sayıdaki varlık ve nesnelerin hepsi, bütünü. 4. Ufaklık, bozukluk olmayan (para). 5. Birlik, tamlık.”.

A.T.’de: bütün; “1. Herkes. 2. kon. Kararlı, değişmez, sağlam. 3. Bir bütün halinde, yekpare halde olan. 4. Hep, tamamen. 5. Baştan başa, baştan ayağa kadar.”.

G.T.’de: bütün; “Bütün.”.

Tkm.T.’de: bitin; “Tüm, bütün.”.

## **bādük**

bādük; “Büyük.”.

T.T.’de: büyük; “1. (somut nesnelere için) Boyutları benzerlerinden daha fazla olan, küçük karşıtı. 2. (soyut kavramlar için) Çok, ortalamayı aşan. 3. Niceliği çok olan. 4. Üstün niteliği olan. 5. Yetişkin, belli bir yaşa gelmiş. 6. Önemli.”.

A.T.’de: büyük; “1. Nitelik ve ölçü olarak iri olan. // Hacim olarak geniş. 2. Bazı isimlerin önüne gelerek güçlendirici anlam kazanır. 3. Çok güçlü, çok şiddetli. 4. Yaşça birinden fazla olan. // Yaşlı, ihtiyar. 5. Sayı olarak çok, hayli miktarda. // Kalabalık, izdihamlı, debdebeli, azametli, görkemli. 6. Fevkalade tarihi ve siyasi önemi olan. // İlim, edebiyat ve sanat eserlerinin fevkalade oluşunu ifade eder. 7. Dahi, ulu, harikulade zekaya sahip. // Tarihte çok önemli rol oynayan şahsiyetleri anarken isimlerine ilave edilen bir sıfat. // Görkemli meşhur isim kazanmış olan. 8. Çok mühim, önemli, elzem. 9. kon. Önder, reis, başkan, idareci, yüksek makam sahibi.”.

G.T.’de: büyük; “1. Büyük. 2. Ulu.”.

Tkm.T.’de: beyik; “1. Yüksek. 2. Büyük, tanınmış, ünlü.”.

### **2.2.3 ç ile başlayan kelimeler**

#### **çağur-**

çağur-; “İftira etmek.”. (E.T.G.)

T.T.’de: çağır-; “1. Birinin gelmesini kendisine yüksek sesle söylemek, seslenmek. 2. Herhangi birinin bir yere gelmesini istemek, davet etmek. 3. Binmek için bir araç istemek. 4. hlk. (yüksek sesle) Şarkı, türkü söylemek.”.

A.T.'de: çağır-; "1. Birisinin adını, lakabını, soyadını yüksek sesle söyleyerek seslemek, gelmesini, yaklaşmasını veya cevap vermesini istemek. 2. Bir yere davet etmek. 3. Mühim bir işi yapması için davet etmek, dikkatini çekmek. 4. Bazı isimlerle birlikte kullanılarak (teklif etmek, talep etmek) anlamlarını ifade eder. 5. Meclis vs. üyelerini bir meseleyi halletmek için toplamak. 6. Davetiye, birinin bir yere gelmesini talep veya rica etmek. 7. mec. Türkü, şarkı söylemek. 8. mec. Arzu etmek, istemek."

G.T.'de: çağır-; "Çağırma."

Tkm.T.'de: çağır-; "1. Seslenmek, yanına gelmesini istemek. 2. Çağırma, davet etmek. 3. Toplantı, kurultay vb. yapmak. 4. Bir iş yapmak amacıyla çağrı yapmak."

#### çak-

çak-; "vurmak". (E.T.G.)

çak-; "çakmak; erişmek". (D.L.T.D.)

çak-; "(kuş) aşağı inmek". (D.L.T.D.)

çakmak; "çakmak (yakma aracı)". (D.L.T.D.)

T.T.'de: çakmak 1; "1. Taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası. 2. Çelik, taş, cam, plâstik vb. maddeden yapılmış gaz veya benzinle dolu tutuşturma aleti. 3. esk. Tabanca veya tüfeklerde bulunan tetik düzeni."

çakmak 2; "Kuruyunca kalın kabuk bağlayan kabarcıklarla beliren ve genellikle yüzde çıkan bir deri hastalığı."

çak- 3; "1. Vurarak sokup yerleştirmek. 2. Çivi ile tutturmak. 3. Kazık çakıp hayvan bağlamak. 4. argo Kabul edilmeyecek bir şeyi kurnazlıkla kabul ettirmek. 5. argo Vurmak. 6. Bir şeyi başka bir şeye sürmek, vurmak veya çarpmak. 7. Sezinlemek, anlamak, farkına varmak. 8. argo İçki içmek. 9. mec. Saplamak. 10. argo Anlamak, bilmek. 11. Parıldamak, ışık vermek."

A.T.'de: çaxmağ; "1. Ateşli silahlarda kullanılan zemberek, yay. 2. Çakmak taşına vurulan, kıvılcım çıkararak kavı yakan çelik parçası, çok sert taş. // Eskiden ateş yakmak için kullanılan çakmak taşı ve kav."

çax-; "1. Ateş etmek için tüfeğin, tabancanın vs. çakmağını çekip bırakmak; ateş açmak, tüfek veya tabancayla vurmak. 2. Birdenbire ışık saçmak, parlamak (şimşek)."

G.T.'de: çak-<sup>92</sup>; "1. (yıldırım) Çakmak, parlamak. 2. (tokat) Atmak, vurmak. 3. (kadeh) İçmek, tokuşturmak."

Tkm.T.'de: çak-; "1. İğnesini sokmak, ısırarak. 2. Bir şeyi başka bir şeyin yüzeyine sürmek, sürtüp yakmak. 3. Bir şeyi kırıp içindekini almak.

çakmak; "Çakmak, ateş yakmaya yarayan alet."

#### çal-

çal-; "atmak, vurmak, çalmak". (E.T.G.)

çal-; "yere çalmak, vurmak, yenmek; söz kulağa çalmak". (D.L.T.D.)

T.T.'de: çal-; "1. Başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşırarak. 2. Vurarak veya sürterek ses çıkartmak. 3. Bir müziği dinlemeyi ağlayan aleti çalıştırmak. 4. Ses çıkarmak, ses vermek. 5. Atmak, çarpmak, vurmak. 6. Yoğurt yapmak için sütü mayalamak, katıp karıştırmak. 7. Üzerine sürmek. 8. Bozmak, zarar vermek. 9. Kumaşın bir parçasını kesmek. 10. (madeni) Oymak, kalemle işlemek. 11. Süpürmek, temizlemek. 12. Benzemek, andırmak. 13. mec. (zaman için) Boşa harcatmak, ziyan etmek."

A.T.'de: çal- 1; "1. Müzik aletinde bir şey icra etmek, müzik aletini seslendirmek. 2. Vurmak, çarpmak, savurmak. 3. Dövmek, vurmak. 4. Biçmek (ot vs.). 5. Sokmak, dişlemek (böcek vs.). 6. Belirli benzeri olmak, andırmak, az benzemek (renk). 7. Ses çıkarmak, sesle bildirmek (haber vermek), seslenmek (saat vs.). 8. Darbe indirmek, vurmak. 9. kon. Almak, koparıp almak, alıp kaçırmak. 10. Katılaştırmak, karıştırarak

<sup>92</sup> Bu -mAA'lı şekildedir. -mAk'lı şekil isimdir ve "çakmak, ateş yakmaya yarayan alet" mânâsına gelir.



aynı birleşimli kütle haline getirmek. 11. Karıştırarak pişirmek. 12. Bir çok isme takılarak birleşik fiil yapılır.”

çal- 2; “Ağaç dallarından yapılan kaba süpürgeyle süpürmek.”

çal- 3; “Eşarbi, tülbendi vs.yi başına örtüp başının arkasından bağlamak.”

G.T.’de: çal-<sup>93</sup>; “1. Çalmak, mayalamak (yoğurt vs.) 2. Atmak, solmak (renk, boya). 3. Vurmak, çarpmak. 4. Sarmak, dolamak, örtmek (peşkir, atkı vs.). 5. mec. Her işten anlamak, her işi bilmek. 6. (müzik aleti) Çalmak, ifa etmek. 7. Türkü söylemek.”

Tkm.T.’de: çal-; “1. Bilemek. 2. Bir enstrümanı çalmak. 3. Vurmak, çarpmak. 4. Sürmek (boya). 5. Başını kesmek. 6. Sarmak, dolamak. 7. Süpürmek. 8. Katmak, karıştırmak.”

çiz-

çiz-; “çizmek”. (E.T.G.)

T.T.’de: çiz-; “1. Çizgi çekmek. 2. Resmini yapmak, resmetmek. 3. Çizgiler halinde belirtmek, desenini yapmak. 4. Çizgi halinde berelemek. 5. Geçersiz kılmak için üzerine çizgi çekmek.”

A.T.’de: çiz-; “1. Çizmek, çizgi çizmek. 2. Karalamak, müsvedde şeklinde çizmek, yazmak. 3. Derisini koparmak, sıyırmak. // Tırmalamak, tırnaklarıyla çizik çizik etmek.”

G.T.’de: çiz-<sup>94</sup>; “Çizmek, resmetmek.”

Tkm.T.’de: çiz-; “1. Çizmek. 2. Bir şeyin şeklini, krokisini, planını çizmek. 3. Yaralamak.”

<sup>93</sup> Çalma şekli de vardır ve “1. Çalma (hırsızlık). 2. Müzik aleti çalma. 3 Türban.”. mânâlarında isim olarak kullanılır.

<sup>94</sup> Çizme; “Çizme, bot.”. Yakın seslidir.

## cök-

cök-; “çökmek”. (E.T.G.)

çök-; “diz çökmek, dibe çökmek”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: cök-; “1. Bulunduğu düzeyden aşağı inmek, çukurlaşmak. 2. Üzerinde bulunduğu yere yıkılmak. 3. Çömelmek. 4. Oturmak, birdenbire oturmak. 5. (deve, sığır vb. için) Olduğu yere oturmak. 6. (şakak, avurt vb. için) İçeri doğru girmek, çukurlaşmak. 7. İnerek kaplamak. 8. (tortu) Dibe inmek. 9. Sarsılıp dinçliğini yitirmek. 10. Son bulmak. 11. (duygu, durum vb.) Basmak, yayılmak. 12. mec. Yoğun bir biçimde duymak.”.

A.T.’de: cök-; “1. Olduğu yerden aşağı inmek, çukurlaşmak. 2. Aniden çömelip oturmak. 3. Kaplamak, bürümek, yayılmak, basmak (duman, sis, toz vs.)”.

G.T.’de: cök-<sup>95</sup>; “Çökmek; bir şeyin dibe çökmesi.”.

Tkm.T.’de: cök-; “1. Çökmek. 2. Dizinin üstüne oturmak. 3. Batmak. 4. mec. oturmak. Yerleşmek.”.

### 2.2.4 d ile başlayan kelimeler

## tağ

tağ; “dağ”<sup>96</sup>.

T.T.’de: dağ<sup>197</sup>; “Yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hakim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümlerine verilen ad.”.

<sup>95</sup> Bu -mAA’lı şekildedir. -mAk’lı şekil isimdir ve “çökme” mânâsında kullanılır.

<sup>96</sup> Gabain, a.g.e.’de kuzey tanımını da verir.

<sup>97</sup> Farsça’dan girmiş ikinci kelime “1. Kızgın bir demirle vurulan damga, nişan. 2. İyileştirmek için vücudun hastalıklı bölümünde kızgın bir araçla yapılan yanık. 3. mec. Büyük üzüntü, acı.” Mânâlarında kullanılır.

A.T.'de: dağ 1<sup>98</sup>; "1. Yeryüzünün yüksek, yamaçlı, zirveli ve dik kısmı. 2. Yayla. 3. mec. Çok sağlam, azametli şey. 4. mec. Çokluk, büyüklük, yükseklik gibi teşbih ifade eder."

G.T.'nde: daa; "ark. Orman."

Tkm.T.'de: dag 1<sup>99</sup>; "Dağ."

### tala-

tala-, talı-; "Dalamak, yağma etmek." (E.T.G.)

T.T.'de: dala-; "1. (köpek, kurt gibi ısırıcı hayvanlar için) Dişlemek, ısırarak. 2. (zehirli böcek, ısırıcı ot gibi yakıcı maddesi bulunan şeyler veya sert kumaş için) Dokunarak teni acıtmak veya kaşıdırmak."

A.T.'de: dala-; "1. Vücuda dokunup yakmak, incitmek. 2. Kapmak, dişlemek (kuduz hayvanlar). 3. Sokmak (bit, pire vs.). 4. mec. Dokunaklı söz söylemek, kızdırmak."  
tala-, "Soymak, yağmalamak, ne varsa almak, götürmek."

G.T.'de: dala-; "1. Isırık. 2. Gücendirme, iğneleme; hakaret."

Tkm.T.'de: dala-; "1. Dalamak, ısırarak, hırpalamak. 2. mec. Kırmak, hakaret etmek. 3. mec. Sövmek, küfretmek."

tala-; "Yağmalamak, talan etmek."

### tamar

tamar, tamır; "Damar."

<sup>98</sup> İkinci kelime Farsça'dan girmiştir ve "1. Kızgın demiri vücuda basma, dağlama, damgalama, damga vurmak. 2. Kaynamakta olan, çok kızgın. 3. mec. Çekilmez dert, gam, keder, kalp yarası. // Şiddetli tesir." mânâlarında kullanılır.

<sup>99</sup> Dag 2; "Marka, damga" Farsça; "yara, iz, damga, belirti"den gelmektedir.

T.T.'de: damar; "1. Canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvıların dolaştığı kanal. 2. Mermerde, bazı taşlarda ve tahta kesitlerinde renk ayrılığı gösteren dalgalı çizgi. 3. Başka türden katmanların arasında bulunan sıvı, maden veya mineral katmanı. 4. mec. Soy, yaradılış. 5. mec. Huy, mizaç. 6. bot. İçinde ongun besi suyunun dolaştığı odunsu dokudan boru. 7. zool. Böceklerde kanat zarını dik tutmaya yarayan organ."

A.T.'de: damar; "1. Canlıların vücudunda kanın ve lenfaların dolaştığı boru şeklindeki yollar. 2. Çeşmenin, pınarın başlangıcı, membaı. 3. Volkanik taşlarda, ağaçlarda vs. belirli hatlar şeklindeki tabakalar. // Yapraklardaki çizgi şeklindeki izler. 4. mec. Özellik, heves, temayül, kabiliyet, beceri."

G.T.'de: damar; "1. Damar. 2. Kas."

Tkm.T.'de: damar; "1. Damar. 2. Bitki damarı."

### tamğa

tamğa<sup>100</sup>; "Mühür, damga."

T.T.'de: damga; "1. Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç. 2. Bu araçla basılan nişan, işaret. 3. mec. Bir kimsenin adını kötüye çıkaran, yüz kızartıcı durum. 4. mec. Bir şeyin kime, hangi çağa ait olduğunu gösteren belirgin iz, işaret, nitelik."

A.T.'de: damğa; "1. At ve diğer hayvanların derisi üzerine kızgın demirle vurulan işaret. 2. Mühür. 3. öz. ter. Damga basmaya yarayan alet. 4. mec. Lekeleyici, aşağılayıcı, alçaltıcı söz, lakap, vs."

G.T.'de: damga; "1. Damga. 2. Leke."

<sup>100</sup>E.T.G.'nde bunlara ek olarak "elin ve parmakların sihirli tavır ve hareketi" gibi bir mânâ da verilmiş ama bunu doğrulayan herhangi bir örnek verilmemiştir. D.L.T.D.'nde ise yukarıdaki mânâların yanısıra tamga; "denize, göle veya dereye dökülen suyun bir kolu; gemilerin demir attıkları iskele veya liman." mânâları da verilmiştir. İncelemede esas alınan mânâ her iki eserde de ortak olan mânâlardır.

Tkm.T.'de: tagma<sup>101</sup>; "Damga, işaret."

## tar

tar; "Dar (sıkı), sal". (E.T.G.)

tar; "dar; kelek, (ırmaklarda) sal; yağ tortusu". (D.L.T.D.)

T.T.'de: dar 1<sup>102</sup>; "1. İçine alacağı şeye oranla ölçüleri yetersiz olan, geniş ve bol karşıtı. 2. Genişliği az veya yetersiz olan, ensiz. 3. mec. (yaratıcı yetiler için) Yetersiz. 4. Az, elverişsiz, sınırlı. 5. Yeterli paranın olmamasından doğan sıkıntı. 6. Güçlülük, ucu ucuna, ancak."<sup>103</sup>

A.T.'de: dar 1<sup>104</sup>; "1. Ensiz, geniş olmayan. 2. Sıkı, sıkıcı, gergin, bol olmayan. 3. Küçük, ufak. 4. mec. Sınırlı, tek taraflı, kapsamı geniş olmayan. 5. mec. Çok az, çok sınırlı, kafi gelmeyen, münasip olmayan."<sup>105</sup>

G.T.'de: dar; "1. Dar. 2. Sınırlı 3. Önemsiz, basit (mec). 4. Darağacı."<sup>106</sup>

Tkm.T.'de: dar 2<sup>107</sup>; "1. Dar. 2. Ensiz. 3. Küçük."

<sup>101</sup> Damka kelimesi İtalyanca dama "kadın, dama denen oyun"dan gelir" ve Damka; "1. Dama (oyun). 2. Dama çıkan taş." Mânâsındadır. Yukarıda incelenen kelime ile yakın seslidir.

<sup>102</sup> (Farsça dâr) dâr>dar 2; esk. İdam mahkumlarını asmak için dikilen direk". Yukarıda incelenen kelime ile sestadır.

<sup>103</sup> T.T.'ndeki tar (Farsça tar'dan); "sim/tel, bağlantı (bkz. azerbaycan tarı), Doğu Anadolu ile Azerbaycan'da çalınan bir çalgı türü." kelimesi E.T.'deki tar kelimesi ile karıştırılmamalıdır.

<sup>104</sup> İki tane daha dar kelimesi vardır. Bunlardan ilki (Farsça dâr'dan) dar 2; "esk. İdama mahkum olanları asmak için hazırlanan ağaç, darağacı mahkumlarını asmak için dikilen direk.", ikincisi ise (Arapça dâr'dan) dar 3; "Ev, mesken, mekan. Klasik edebiyatta bazı terkiplerde kullanılır." (bkz. PALA, İ., Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü)

<sup>105</sup> A.T.'nde 4 tane tar kelimesi vardır. Fakat bunlardan hiç biri E.T.'den gelme tar ile alakalı değildir. (bkz. A.T.S., C.2.)

<sup>106</sup> Bu mânâ Farsça dar kelimesinden gelmektedir.

<sup>107</sup> (Farsça dâr'dan gelme) Dar 1; "1. Asarak idam etme. 2. Darağacı."

## **tayak**

tayak; “Dayak, destek, yardım.” (E.T.G.)

tayak; “dayak, dayangaç”. (D.L.T.D)

T.T.’de: dayak; “1. (bir insanı veya bir hayvanı) Dövmek işi, patak, kötek. 2. Bir şeyin yıkılmaması için dayatılan ağaç, destek, payanda. 3. Evlerin kapısının açılmaması için kapının arkasına konulan kol, destek, sürgü.”

A.T.’de: dayağ; “1. Binanın vs.nin kırılmış ağaçlarını veya yıkılmak üzere olan bir duvarın vs.nin yıkılışına engel olmak için veya üzerinde çok meyve olan ağaç dallarının kırılmasına engel olmak için onlara verilen destek, dayanan ağaç. 2. Üzerinde bir şey monte edilmek veya bir şey kurmak için yapılmış yer, temel. 3. mec. Güvenilecek, itimat edilecek adam, şey, himayeci, arka.”

G.T.’de: dayak; “1. Dayak, destek. 2. Sopa, değnek. 3. Dövme.”  
dayak, dayaa; “Manevi destek.”

Tkm.T.’de: tayak; “Baston, değnek, sopa.”

## **tayan-**

tayan-; “dayanmak”

T.T.’de: dayan-; “1. Bir yere yaslanmak, kendini dayamak. 2. Kullanışı uzun sürmek, dayanıklı olmak. 3. Zarar görmemek, varlığını korumak, hasar görmemek. 4. Birinden, bir şeyden güç almak, güvenmek; istinat etmek. 5. Tutunmak, karşı durmak, karşı koymak, mukavemet etmek. 6. Bir şeyin üzerinde kurulmuş olmak, istinat etmek. 7. Güç bir duruma katlanmak, çekmek, sabretmek, tahammül etmek. 8. Vermek, ulaşmak. 9. Bütün gücünü kullanarak bir işi yapmak. 10. (tükenmeyen işler için) Sonunda birinin veya bir şeyin üzerinde kalmak. 11. Hız vermek. 12. Yetişmek, yeter olmak.”

A.T.'de: dayan- 1; "1. Destek olmak, yaslanmak, // Çok yaklaşmak. 2. Rastlamak, karşı karşıya gelmek."

dayan- 2; "1. Hareketsiz hale gelmek; hareketini, işini durdurmak. // Faaliyetini durdurmak, artık faaliyet göstermemek. // Kesilmek, bitmek, ara vermek. 2. Bir yerde karar kılmak, gelip bir yerde durmak, artık ileri doğru hareket etmemek. 3. Ayakta durmak. // Durmak (kuyrukta), nöbet tutmak. 4. Tahammül etmek, katlanmak. 5. Sebat göstermek, ısrar etmek, üzerinde durmak. 6. Bir şey hakkında etrafıca konuşmak. 7. Sabretmek, beklemek."

G.T.'de: dayan-<sup>108</sup>; "1. Dayanmak. 2. Tahammül etmek. 3. Kendine hakim olmak."

Tkm.T.'de: dayan-; "1. Dayanmak, yaslanmak. 2. İyileşmek, düzelmek, sağalmak. 3. mec. Güvenmek. 4. Durmak, duralamak."

### tilwä

tilwä; "deli". (E.T.G.)

telwe; "deli". (D.L.T.D.)

telü; "deli, çılgın". (D.L.T.D.)

T.T.'de: deli; "1. Aklını yitirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun. 2. mec. Davranışları aşırı ve taşkın olan (kimse), çılgın. 3. mec. Aşırı derecede düşkün. 4. Coşkun, azgın."

A.T.'de: deli; "1. Akıl ve şuuru yerinde olmayan, çılgın, divane, mecnun, meczup. // İsim olarak da kullanılır. 2. Serseri, ahmak, akılsız, davranış ve hareketlerini bilmeyen, ne yaptığını bilmeyen adam. 3. mec. Azgın, coşkun, hiddetli, şiddetli, karşı konulmaz. 4. mec. Delisi şeklinde: Bir şeye çok düşkün, müptela, alışkın, gereğinden fazla sevgi ve istek, heves duyan adam. 5. mec. folklorda: Delicesine yiğit, kahraman. // İsim anlamında (genelde çoğul). 6. mec. Ürkek, yerinde durmayan, hareketli."

<sup>108</sup> -mAk'lı şekli isimdir ve dayanma mânâsında kullanılır.

G.T.'de: deli; "deli".

Tkm.T.'de: dâli; "deli".

ti-

ti-; "Demek, söylemek".

T.T.'de: de-; "1. Söylemek, söz söylemek. 2. Ad vermek. 3. (bir dilde) Karşılığı olmak. 4. Anlamına gelmek. 5. (herhangi bir) Ses çıkarmak. 6. Herhangi bir yargıya varmak. 7. Demek kelimesi düşünmek, oranlamak, ummak, istemek veya erişmek gibi anlamlara da gelebilir. 8. (hareketin olumsuz biçimi, zıt anlamlı kelimelerle kullanıldığında) Şartlar ne olursa olsun bir işi yapmak. 9. O hâlde, şu hâlde. 10. Bir işe kalkışmak, yeltenmek."

A.T.'de: dé- 1; "1. Bir düşünceyi sözlü olarak ifade etmek, söylemek, bildirmek.// Bir düşünceyi yazılı olarak ifade etmek, bildirmek, yazmak. 2. Nakletmek, rivayet etmek. // Sohbet etmek, laf açmak, konuşmak. 3. Haber vermek, söylemek, bildirmek. 4. Emretmek, buyruk vermek, talimat vermek. 5. kon. Nazma çekmek, şiirleştirmek. 6. kon. Makamla söylemek, çağırmak (Türkü vs.). 7. Adlandırmak, isimlendirmek, ad vermek. 8. Anlam vermek, // İspat etmek, ifade etmek, göstermek. 9. "Ders" kelimesiyle beraber öğretmenlik yapmak. 10. "Déyecek" şeklinde: Söylenmesi, bildirilmesi, haber verilmesi gereken. 11. Şahıs ekleriyle is. anlamında: dédiyim, dédiyin, dédiyi. 12. "Bir-bir" sözü ile: Teker teker, teferruatıyla, peş peşe hepsini söylemek, bildirmek. 13. "Démekdi(r) şeklinde: İki şeyi aynileştirme anlamında kullanılır. 14. İstikamet bildirir. démek 2<sup>109</sup>; "O halde, şu halde."

G.T.'de: de-; "Demek, söylemek."

demek; "Değiş, deyim."

<sup>109</sup> Bunlara yakın sesli bir de demek "1. Hayvanların yer altında kazdıkları yuva. 2. mec. Küçük ve alçak damlı ev." kelimesi vardır.



Tkm.T.'de: diy-; "1. Demek, söylemek. 2. Adlandırmak. 3. Şart ve dilek kipinde eylemlerle birlikte olasılık, tahmin vb. bildirir."  
diymek; "Demek, demek ki, o halde (bağlaç)."

### temir

temir; "demir".

T.T.'de: demir; "1. Atom sayısı 26 atom ağırlığı 5.847 olan, mavimsi esmer renkte 7,8 yoğunluğunda, 1510 C de eriyen, özellikle çelik, döküm ve alaşımlar durumunda sanayide kullanılmaya en elverişli element. Kısaltması Fe. 2. Bazı nesnelere demirden yapılmış parçası. 3. Ayakkabı topuğuna veya ayakkabı burnuna aşınmayı önlemek için çakılan, özel olarak yapılmış madenden parça. 4. den. Gemilerin dalgalara, akıntılara kapılarak yer değiştirmemesi için suya atılan, zincirle gemiye bağlı bulunan, ucu çengelli ağır demir araç, çapa. 5. Demirden yapılmış. 6. mec. Güçlü, kuvvetli sert."

A.T.'de: demir; "1. Yeryüzünde bol miktarda bulunup karbonla birleştiğinde çelik oluşan, her çeşit alet yapımında kullanılan sert maden. // Demir parçası, demir çubuk. // Genelde demirden yapılan şey. 2. Demirden yapılan. // mec. Anlamda. 3. tıp. Terkibinde demir preparatı olan ilaç. 4. mec. Güçlü, kuvvetli. // mec. Aynı anlamda benzetme ve mukayeselerde kullanılır."

G.T.'de: demir; "Demir."

Tkm.T.'de: demir; "Demir."

### târi

târi; "Deri".

T.T.'de: deri<sup>110</sup>; "1. İnsan ve hayvan vücudunu kaplayan tüy, kıl veya pulla kaplı örtü. 2. İşlenerek kullanılır duruma getirilmiş hayvan derisi. 3. Bu deriden yapılmış. 4. Soyulmadan yenen yemişlerin ince kabuğu veya soyulan yemişlerde kabuk altındaki zıf."

A.T.'de: deri; "1. İnsan ve hayvanın etini örten ve bütün bedenini kaplayan kabuk. 2. Hayvanın tüyle kaplı derisi. // Kürk. 3. Hayvanın yüzülüp, tuzlanıp kurutulup henüz işlenmemiş derisi. 4. Peynir, yağ vs. saklamak için koyun ve keçinin tulum çıkarılmış ve özel metotlarla hazırlanmış derisi. 5. Deriden yapılmış, deriden dikilmiş, hazırlanmış. 6. Meyvenin kabuğu."

G.T.'de: deri; "deri"

Tkm.T.'de: deri<sup>111</sup>; "deri"

### tawlat

tawlat; "Devlet, saadet.". (E.T.G.)

T.T.'de: devlet; "1. Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasi bakımdan teşkilatlanmış millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık. 2. Devletin yönetim organları. 3. mec. Mutluluk, talih. 4. Büyüklük, mevki."

A.T.'de: devlet 1; "Bir başka ülkeye bağlı olmadan kendi başına yönetilen siyasi teşkilat ve bu siyasi teşkilata sahip ülke."

dövlət 2; "Servet, mal, mülk, para vs. maddi varlıkların toplamı."

G.T.'de: devlet; "devlet"

Tkm.T.'de: dövlət; "1. Devlet. 2. Zenginlik. 3. mec. şans, talih, baht."

<sup>110</sup> deri 2 (der- köküne -i fiilden isim yapma eki getirilerek yapılan isim); "1. Toplantı, düğün. 2. Pazar veya panayır kurulan gün, dernek."

<sup>111</sup> Yakın sesli olarak bir de Dâri; "1. Barut. 2. İlaç." kelimesi vardır.

## tik-

tik-; “dikmek (taş, abide)” (O.A., E.T.G., E.T.Y.)

tik-; “bir şeyi delmek, dürtmek, sokmak, (ağaç), dikmek, bir şeyi dikey hale getirmek; (dikiş) dikmek”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: dik- 1; “1. Bir cisim dik olarak durdurmak. 2. Yetiştirmek için bir bitkiyi toprağa yerleştirmek. 3. (bardak, kadeh, testi gibi kaplar için) Baş aşağı ederek içindekini içmek. 4. Beklemek için birini bir şeyin başına getirmek. 5. Top, taş gibi şeyleri dikine havaya atmak. 6. (yapı) Kurmak, inşa etmek. 7. sp. Top vb.yi oyun alanında belirli bir yere koymak.”.

dik- 2; “Biçilmiş veya yırtılmış kumaş deri, yara vb. yi iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak.”.

A.T.’de: dik- 1; “Ekmek (ağaç, fidan)”.

dik- 2; “(gözünü, gözlerini) Dikmek.”.

G.T.’de: dik-<sup>112</sup>; 1. Dikmek (elbise vs.). 2. Fidan dikmek. 3. Dikmek; bina inşa etmek; yükseltmek.”.

Tkm.T.’de: dik-; “1. Dikmek (direk). 2. Yapmak, inşa etmek. 3. Dikmek, kurmak.

tik-; “Dikmek (elbise).”.

## tıl

tıl; “dil, harpde haber almak için tutulan adam”. (E.T.Y.)

tıl, tıl; “haberci, casus durumunu öğrenmek için düşmandan yakalanan esir, dil; haber, söz”. (O.A.)

tıl, tıl; “dil”. (E.T.G.)

tıl; “dil, söz, lügat”. (D.L.T.D.)

<sup>112</sup> -mAk’lı şekil isimdir ve dikme mânâsında kullanılır.

til; “durumunu öğrenmek için düşmandan yakalanan tutsak, çâşıt, casus”.

(D.L.T.D.)

T.T.’de: dil 1<sup>113</sup>; “1. Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ; tat alma organı. 2. İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan. 3. Bir çağa, bir guruba, bir yazara özgü söz dağarcığı ve söz dizimi. 4. Belli durumlara, mesleklere, konulara özgü dil. 5. mec. Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı. 6. müz. Bazı üflemeli çalgılarda titreşerek ses çıkaran ince metal yaprak. 7. Birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümleri. 8. den. Makaraların ve bastıkların içine yerleştirilmiş olan, üzerinden geçirilen halatı istenilen yöne çevirmeye yarayan, çevresi oluklu, küçük döner tekerlek. 9. hlk. Anahtar. 10. coğr. Denize uzanan dar ve alçak kara parçası, berzah. 11. tar. Sorguya çekilmek için yakalanan tutsak. 12. Büyük baş hayvanların haşlanıp pişirildikten sonra yenebilen dili. 13. Ayakkabı bağlarının ayağı rahatsız etmemesini sağlayan ve bağ altına rastlayan saya parçası.”

A.T.’de: dil 1<sup>114</sup>; “1. anat. İnsan ve hayvanların ağızındaki organ. Gıdaları çiğneyip yutmaya, onların tadını bildirmeğe, insanda konuşmaya yarayan organ. 2. İnsanlar arasında iletişim, anlaşma, birbirlerini anlama, birbirleriyle fikir alışverişinde bulunmaya yarayan ses, söz ve gramer unsurlarını içine alan sistem. // kon. Lehçe, şive anlamında. 3. Karakteristik özellik taşıyan ifade tarzı; üslup. 4. Konuşma kabiliyeti. 5. Konuşma, konuşma tarzı. 6. mec. Bir şeyi ifade veya izah eden ilgi vasıtası olan şey (ses vs.). 7. Çeşitli aletlerin, cihazların vs. uzanan ve genellikle hareketli parçası. // Müzik aletlerinde (piyano, akordeon vs.) ses çıkaran levhacık. 8. coğ. Denizin kara parçasının içine doğru uzanmış, üzeri düzlük, alçak kumlu kara parçası. 9. mec. Harpte düşmanın durumunu öğrenmek için alınabilecek esir.”

G.T.’de: dil; 1. Dil (organ). 2. Lisan.”

<sup>113</sup> dil 2(far. dil; gönül, yürek’ten); “esk. Gönül, yürek.”

<sup>114</sup> dil 2(far. dil; gönül, yürek’ten); “klas. Yürek, gönül, kalp.”

Tkm.T.'de: dil<sup>115</sup>; "1. Dil (uzuv). 2. Dil, lisan. 3. Dil türü, deyiş (gazete dili, edebi dil vs.). 4. ask. Tutsak, esir. 5. İbre, çubuk."

### tüp

tüp; "dip". (E.T.G.)

tüp; "asıl, kök, dip, temel, herhangi bir şeyin aslı, kökü, insanın aslı". (D.L.T.D.)

T.T.'de: dip<sup>116</sup>; "1. Oyuk veya çukur bir şeyin en alt bölümü. 2. Taban. 3. Dikili duran bir şeyin yerle birleştiği nokta ve çevresi veya bir şeyin yanı başı. 4. Kapalı bir yerin kapıya göre en uzak bölümü. 5. hlk. Arka, kıç."

A.T.'de: dib; 1. Deniz, nehir, göl vs. suyunun altındaki toprak yüzü. // Çukur yerlerin en aşağı, derin kısmı. // Bir kabın vs.nin alt kısmı, yüzü. 2. Ağaç, bitki vs.nin altı, gövdeye yakın kısmı. // Ot kümesi, duvar vs.nin toprakla birleşen en aşağı kısmı. // Bir şeyin hemen yanı, yakın yeri. 3. Kulak, boynuz, diş vs.nin vücutla birleşen ve etin içinde olan kısmı. 4. Bir yerin en uzak, en derin, en ara kısmı, tarafı. 5. Kazanın, tencerenin vs.nin dibinde kalan yemek vs."

G.T.'de: dip<sup>117</sup>; "Dip, kuvvetlendirici edat (dipdiri)."

Tkm.T.'de: düyp; "1. Dip. 2. Temel. 3. Kök. 4. Kök, baş. 5. Güzel köşe, saygın yer (çadırda). 6. mec. temel, esas."

### tirig

tirig; "diri, canlı, hayatta, yaşayan, hayat". (O.A.)

tirig; "diri". (E.T.G., E.T.Y.)

tirig; "diri, canlı, yaşayan". (D.L.T.D.)

<sup>115</sup> dil 2(far. dil; gönül, yürek'ten); "esk. Gönül".

<sup>116</sup> Günümüz Türk şivelerindeki tüp, túb şekilleri E.T. kökenli değildir. Çünkü E.T. kökenli olan bu kelime günümüz Türk şivelerinde ses değişmesine uğramıştır.

<sup>117</sup> Bu ikileme yapan bir ektir. (bkz. TUNA, O.N.)

T.T.'de: diri; "1. Yaşamakta olan, yaşayan, canlı, ölü karşıtı. 2. Güçlü, zinde. 3. Solmamış pörsümemiş. 4. Gereği kadar pişmemiş."

A.T.'de: diri; "1. Canlı yaşayan. // Kafası kesilmemiş, henüz canlı. 2. İyi pişmemiş; çiy. 3. Sert, deriyi tahriş eden (kumaş). 4. mec. Kuvvetli, çevik, kıvrak, becerikli. // Canlı, güçlü. // Canlı, düzgün ifadeyi."

G.T.'de: diri; "1. Diri. 2. Atılğan, uyanık; kuvvetli. 3. Temiz (su)."

Tkm.T.'de: diri; "1. Diri, sağ, hayatta. 2. Canlı, gerçek. 3. mec. Az pişmiş, yarı pişmiş."

## tiş

tiş; "diş".

T.T.'de: diş; "1. Çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri. 2. Çark, testere, tarak gibi çentikli şeylerdeki çıkıntılarının her biri. 3. (sarımsak dilimi ve karanfil gibi dişe benzetilen şeyler için) Tane. 4. zool. Omurgalı hayvanların çenelerinde veya ilkel yapıları omurgalıların gırtlak ve ağızlarında bulunan kemiksi sert parçalar. 5. Bazı dantel ve işlemlerin kenarlarındaki yuvarlak sivri bölüm."

A.T.'de: diş; "1. Yenilecek şeyleri tutmak, ısırıp yemeğe, kesip koparmağa yarayan insan ve hayvanların ağızındaki kemik taneler. 2. Çeşitli aletlerin, motor parçalarının, çarkların kenarlarında, üstünde veya uç tarafında olan ucu kesik çıkıntı veya dişe benzer parçaların her biri. 3. Bazı meyvelerin dilim şeklinde olan parçalarından her biri. 4. Meyvenin her seferinde dişle koparılan parçası."

G.T.'de: diş; "1. Diş. 2. Dilim (sarımsak)."

Tkm.T.'de: diş; "1. Diş. 2. Diş, tırtıl (bir alet ya da makine)."

## toğ-

toğ-; “doğmak, aşmak, geçmek, çıkmak”. (O.A.)

toğ-; “doğmak, çıkmak, neşet etmek”. (E.T.Y.)

tuğ-; “doğmak, doğurmak”. (E.T.G.)

tog-; “doğmak, meydana çıkmak, belirlemek; yükselmek, havalanmak, göğe ağmak”. (D.L.T.D.)

T.T.'de: doğ-; “1. Dünyaya gelmek. 2. (Güneş, Ay, yıldız) Ufuktan yükselerek görünmek. 3. mec. Ortaya çıkmak. 4. (düşünce, hayal gibi şeyler için) Zihinde birdenbire oluşmak.”

A.T.'de: doğ-; “1. Doğurmak; yavrulamak. 2. mec. Çıkmak, görünmek. 3. Meydana çıkmak, ortaya çıkmak, oluşmak, üremek, ileri gelmek. 4. esk. Anadan olmak dünyaya gelmek.”

G.T.'de: duu-<sup>118</sup>; “1. Doğmak, dünyaya gelmek. 2. Güneşin doğması. 3. mec. Meydana çıkmak.”

Tkm.T.'de: dog-; “1. Doğmak, yükselmek. 2. Doğmak, dünyaya gelmek.”

## tuğum

tuğum; “doğum”. (E.T.G.)

T.T.'de: doğum; “1. Doğmak fiili, tevellüt, velâdet. 2. Bir kimsenin doğduğu yıl.”

A.T.'de: doğum; “Çocuğun (yavru) dünyaya gelmesi olayı; doğma.”

G.T.'de: duum; “1. Doğma (güneş). 2. Doğma, dünyaya gelme (bebek).”

<sup>118</sup> bu -mAA'lı şekildedir. -mAk'lı şekil isimdir ve doğma mânâsına gelir.

Tkm.T.'de: dogum; "Yüreklilik, yürek, yiğitlik, cesaret."

doguş; "1. Doğum, doğuş, dünyaya geliş. 2. Çıkış, yükseliş."

### tokı-

tokı-; "vurmak, dövmek, çarpmak, dokumak, sokmak, batırmak, tokmaklamak, yontmak". (O.A.)

tokı-; "vurmak, dokumak, dövmek". (E.T.Y.)

tokı-, toku-; "Vurmak, sokmak, kurmak, tepinmek; dokunmak.". (E.T.G.)

tokı-; "(insan) dövmek, (demir) dövmek, vurmak, çarpmak; dokumak; dokunmak; götürmek ve batırmak". (D.L.T.D.)

T.T.'de: doku-; "1. Tezgâhta ipliği, çözü ve atkı durumunda kullanarak kumaş yapmak. 2. mec. En ince noktalarına kadar özen göstererek, emek vererek ortaya çıkarmak. 3. hlk. Ağacın yemişlerini sılıkla vurarak indirmek."

A.T.'de: toxu-; "1. Tezgah üzerinde muntazam sıralanmış iplikler (eriş) arasından (argaç) iplikleri geçirmek suretiyle kumaş, halı vs. meydana getirmek, hazırlamak. // Aynı yolla kumaş üzerinde nakış, resim işlemek. 2. Örmek. 3. Özünü kelimesi ile birlikte-bak. vur- 20. anlamda. 4. mec. kon. Uydurmak, kendinden çıkarmak."

G.T.'de: doku-; "kumaş dokuma".

Tkm.T.'de: doka- "dokumak."

### tol-

tol-; "dolmak, doldurmak". (E.T.G.)

tol-; "girmek". (D.L.T.D.)



T.T.'de: dol-; "1. (bitkilerde) Olgunlaşmak, erginleşmek. 2. Bir yere iyice yayılmak, kaplamak. 3. Bir yerde pek çok kimse toplanmak, kalabalık duruma gelmek. 4. (süre, hesap) Tamamlanmak. 5. mec. Sabrı tükenip öfkesi taşacak duruma gelmek."

A.T.'de: dol-; "1. Bir yere varıp onu doldurmak, baştan başa her tarafını almak, bürümek, boş yer bırakmamak. // Dolu hale gelmek, boşluk kalmamak. // mec. Dolmak. 2. Girmek, dahil olmak (çokça). // Nüfuz etmek, kaplamak. 3. Yayılıp her tarafı kaplamak, bürümek, örtmek. // Örtülmek, kaplanmak. 4. Şişmanlamak, etlenmek. 5. Dolukmak, ağlamaklı olmak, asabı bozulmak, hiddetlenmek. 6. Girmek, varmak, ulaşmak (15 yaşına dol-: 15 yaşına girmek.). 7. Yetişmek, olgunlaşmak. 8. Yerine getirilmek, ödenmek, icra edilmek."

G.T.'nde dol-<sup>119</sup>; "1. Dolmak, yer kalmamak. 2. Yağlanmak, bulaştırmak, kirletmek. 3. mec. Bulaşmak, tutulmak."

Tkm.T.'de: : dol-; "1. Dolmak. 2. Bitmek, tamamlanmak. 3. Yerine gelmek. 4. Dolmak, kaplanmak."

## tolı

tolı; "dolu". (E.T.G.)

tolı; "gökten yağın dolu". (D.L.T.D.)

tolı; "dolu, boş olmayan". (D.L.T.D.)

T.T.'de: dolu 1; "Havada su buğusunun birden yoğunlaşp katılaşmasından oluşın, türlü irilikte, yuvarlak veya düzensiz biçimli saydam buz parçaları durumunda yere hızla düşen bir yağış türü."

dolu 2; "1. İçi boş olmayan, dolmuş, meşbu, boş karşıtı. 2. Bir yerde sayıca çok. 3. Boş yeri yok, her yeri tutulmuş. 4. Boş vakit olmayan, meşgul. 5. (iş, uğraş, olay vb. için) Çok olan. 6. (top, tüfek gibi ateşli silâhlar için) İçinde atılacak mermisi bulunan. 7. İçki

<sup>119</sup> Bu -mAA'lı şekildedir. -mAk'lı şekil isimdir ve dolma anlamında kullanılır. Bu fiile yakın sesli bir de dolma ismi vardır. Bu ikisi karıştırılmamalıdır. (bkz. G.T.S.)

doldurulmuş bardak. 8. mec. Bir duygunun güçlü etkisinde olan. 9. (tornacılıkta) Delik açılmamış, (gereç).”.

A.T.’de: dolu 1; “1. İçerisi boş olmayan, ağzına kadar doldurulmuş, dolmuş. 2. Bir şeyin çokluğunu, bolluğunu bildirir. 3. mec. Bir şeyin güçlü, kuvvetli tezahürünü bildirir. 4. Dolgun, biraz şişman, tıknaz, etli. 5. Barut, kurşun, vs. konarak atışa hazır hale getirilmiş. 6. Taneleri çok, öz suyu bol olan. 7. Derinden.”.

dolu 2; “İlkbahar ve yazın havanın üst tabakalarındaki soğuk tesiriyle donarak iri ve yuvarlak buz taneleri şeklinde yağın yağmur taneleri.”.

G.T.’de: dolu; “1. Dolu. 2. Bol, çok.”.

Tkm.T.’de: dolu; “1. Dolu, dolmuş. 2. Tam, eksiksiz. 3. İçine fişek-mermi konulmuş. 4. Dolgun, tombul, semiz, şişman. 5. Tam anlamıyla, tümünden.”.

dolu; “Dolu, donmuş yağmur tanesi.”.

## ton

ton; “elbise”.

T.T.’de: don <sup>120</sup>; “1. Giysi. 2. Vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi, külot. 3. At tüyünün rengi.”.

A.T.’de: don <sup>121</sup>; “Kadınların ve erkeklerin üstten giydikleri uzun etekli, beli büzgülü veya büzgüsüz elbise. // Genellikle elbise, üstten giyilen elbise. // Edebi, canlı benzetmelerde örtü anlamında. // mec. Kıyafet, dış görünüş, görkem.”.

G.T.’de: don <sup>122</sup>; “1. İç donu. 2. Pantolon.”.

Tkm.T.’de: don <sup>123</sup>; “Cüppe, entari, üst giyim.”.

<sup>120</sup> E.T. ton; “Soğuktan donmuş, don.” kelimesi günümüz Türk şivelerinde elbise mânâsındaki don kelimesiyle sestas duruma gelmiştir. Bu iki kelimeyi birbirine karıştırmamak gerekir.

<sup>121</sup> İkinci don kelimesi için bkz. 118.dipnot.

<sup>122</sup> İkinci don kelimesi için bkz. 118.dipnot.

## toŋ-

toŋ-; “soğuktan dolayı donmak”.

T.T.’de: don-; “1. Soğğun etkisiyle katı duruma gelmek, buz tutmak. 2. (canlılar) Yaşamını yitirmek, soğuktan ölmek. 3. Çok üşümek. 4. (bitki için) Soğuktan zarar görmek; yararlanılmaz duruma gelmek. 5. Kimyasal bir etki ile katılaşmak. 6. Eriyik halde bulunan bir metalin katı hale geçmeye başlaması hali. 7. mec. Beklenmedik bir durum karşısında birden hareketsiz kalmak. 8. mec. Gelişmemek, yeniliklere açık olmamak.”.

A.T.’de: don-; “1. Soğğun tesiriyle katı hale gelmek, buz tutmak, buz haline gelmek. // Buzla kaplanmak. 2. Don sebebiyle mahvolmak, harap olmak., telef olmak. // Çok üşümek, soğuktan morarmak (vücut). 3. Sıvı halinden katı haline geçmek; katılaşmak. 4. mec. Herhangi bir duygu veya olayın tesiriyle bir an hissizleşmek, hareket kabiliyetini kaybetmek.”.

G.T.’de: don-; “1. Donmak. 2. mec. Donakalmak.”.

Tkm.T.’de: doŋ-; “1. Donmak, buz tutmak. 2. Üşümek. 3. Donmak, katılaşmak.”.

## tod-

tod-; “doymak”.

T.T.’de: doy-; “1. İsteği kalmayınca kadar yemek, açlığı kalmamak. 2. mec. Yeter bulmak, kanmak, tatmin olmak. 3. Bir ihtiyacını yeteri kadar karşılamak. 4. (olumsuz biçimde) Bıkmamak.”.

---

<sup>123</sup> Yakın sesli doŋ kelimesi için bkz. 118.dipnot.

A.T.'de: doy-; " 1. Yemeğe olan ihtiyacı ortadan kalmak, yeterince yemek, tok hale gelmek, açlık giderilmek. 2. kim. Kendi içinde bol miktarda başka bir maddeyi eritmek, emmek. 3. mec. Bıkmak, usanmak; soğumak."

G.T.'de: doy-<sup>124</sup>, "Doymak."

Tkm.T.'de: doy-; "1. Doymak. 2. mec. Bıkmak, usanmak. 3. mec. Zenginleşmek, kâr etmek."

### **tâşäk**

tâşäk; "Yatak, döşek."

T.T.'de: döşek; "1. Yatak. 2. Gemi gövdesinde, su basıncı, çarpma, karaya oturma vb. durumlarda darbeleri karşılayabilecek, yük ve makinelerin ağırlığına dayanabilecek dirençteki yapı gereci. 3. hlk. Dövülmek üzere harman yerine serilen ekin sapları."

A.T.'de: döşek; "Yatak, dayanıklı bezden yapılan ve içine yün, pamuk vs. yumuşak şeyler doldurulmuş, üzerinde yatılan şey. // (Döşekçe) Minder."

G.T.'de: döşek; "Döşek."

Tkm.T.'de: düşek; "1. Yatak, döşek. 2. Hayvanların altına serilen saman."

### **tuman**

tuman; "duman". (E.T.Y., E.T.G.)

tuman; "duman, sis". (D.L.T.D.)

<sup>124</sup> -mAk'lı şekil isimleşmiştir. Bkz. G.T.S.

T.T.'de: duman; "1. Bir maddenin yanması ile çıkan ve içinde katı zerrelerele buğu bulunan kara veya esmer renkli gaz. 2. Havalanan tozların veya sisin havada oluşturduğu bulanıklık. 3. argo Kötü, yaman. 4. argo Esrar."

A.T.'de: duman; "1. Atmosferin alt tabakalarında buharın toplanması neticesinde oluşan kesif, koyu hava kitlesi. 2. Tütsü. 3. Toz, tütsü vs.nin havaya kalkması neticesinde oluşan koyuluk, bulanıklık. 4. mec. Bir şeyi örten, kaplayan perde. // Bir şeyi açık bir şekilde görmeğe, anlamağa engel olan şey. 5. mec. Yüzde, gözlerde keder, gam, hüznün işareti. 6. mec. Açık olmayan durum, anlaşılmazlık, müphemlik."

G.T.'de: duman; "1. Duman. 2. Buhar, sis. 3. Karanlık, meçhuliyet. 4. Sigara dumanı."

Tkm.T.'de: duman; "1. Sis, pus, duman. 2. Sisli, bulutlu."

## tüz

tüz; "düz, doğru, kusursuz, hatasız". (O.A.)

tüz; "doğru, kusursuz". (E.T.Y.)

tüz; "düz, sakın, o kadar, tamam". (E.T.G.)

tüz; "düz". (D.L.T.D.)

tüz; "halk, reaya". (D.L.T.D.)

tüz; "asıl, kök, soy sop". (D.L.T.D.)

T.T.'de: düz 1; "1. Yatay durumda olan, eğik ve dik olmayan. 2. Kıvrımlı olmayan doğru. 3. Yüzeyinde girinti çıkıntı olmayan, müstevi. 4. Kısa ökçeli, ökçesiz (ayakkabı). 5. Yayvan, altı derin olmayan. 6. Kıvrıcık veya dalgalı olmayan (saç). 7. Yalın, sade, süssüz. 8. Çizgisiz, desensiz ve tek renkli. 9. Engebesiz olan yer, düzlük, ova."

düz 2 İçinde anason, sakız gibi kokulu maddeler olmayan üzüm rakısı, düziko.

A.T.'de: düz; "1. İnisi, yokuşu, çukuru, tepesi olmayan. 2. Doğru ve düz yer, inişi, yokuşu olmayan yer. 3. Eğrisi, dönemeci olmayan, düz bir yönde giden, uzanan, duran.

4. Dik, eğilmeden, dosdoğru. 5. Hiçbir tarafa dönmeden; doğrudan doğruya. // mec. Sessizce, rahat, sakin. 6. Doğruca, sağa sola sapmadan, dümdüz. 7. Kendinden sonra gelen kelimeye dakiklik anlamını verir, tam anlamında. 8. Dürüst, namuslu, vicdanlı, hilesi hurdası olmayan. 9. Düzgün, doğru. // Temiz, vicdanlı, sadakatli.”

G.T.’de: düz; “Düz.”

Tkm.T.’de: düz 1; “Ova, yazı.”

düz 2; “1. Düz, düzgün, pürüzsüz; 2. Doğru. 3. Doğru, gerçek.”

## 2.2.5 e ile başlayan kelimeler

### äkin

äkin: “ekin”.

T.T.’de: ekin; “1. Tahılın tarlaya atıldığı andan harman oluncaya kadar aldığı duruma verilen ad. 2. Kültür, hars.”

A.T.’de: ekin; “1. Tahıl, bostan vs. ekilmiş tarla. // Tarlada bitmiş tahıl, taneli bitkiler vs. 2. Ekme işi. 3. Bazı ot isimleriyle beraber kullanılarak onların aslında tarlada, ekin arasında bittiğini gösterir.”

G.T.’de: ekin; “ekin”.

Tkm.T.’de: ekin; “ekin”.

### älig

älig<sup>125</sup>, “el”.

T.T.’de: el<sup>126</sup>, “1. Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü. 2. mec. Aracı, vasıta. 3. (iyelik ekleriyle veya bazı deyimlerde)

<sup>125</sup> E.T.’deki ikinci älig kelimesi eli sayısı için kullanılmaktadır.

<sup>126</sup> T.T.’deki ikinci el kelimesi E.T. il’den gelmektedir. (bkz. O.A., D.L.T.D., E.T.G., E.T.Y.)

Sahiplik, mülkiyet. 4. Kez, defa. 5. İskambil oyunlarında kâğıt atma sırası. 6. Yönetim, baskı, etki. 7. Bazı nesne ve araçların tutmaya yarayan bölümü. 8. Elle yapılan.”.

A.T.’de: el; “1. Kolun bilekten tırnaklara kadar olan ve bir şey tutmak, iş yapmak, bir şeyden yapışmak için kullandığı iki organından her biri. 2. Bazı hayvanların ön ayaklarının her biri. 3. Defa, kere, sefer (genelde sayılarla kullanıldığında). 4. Katılma, ilgi, bağ. 5. Elinde, elimde vs. malik olma, sahip olma, iktidar, idare, bağlı olma anlamında. 6. Elle yapılan işte maharet, beceri anlamında. 7. Sıra. 8. Taraf, yan. 9. ...elinden şeklinde kullanıldığında sebep bildirir. 10. Elden: A- Çabucak, aceleyle, beklemeden, koşarak. B- Mağazadan değil de elde satandan. 11. Elde: A- Mevcut, bilinen. B- mat. Toplama işlemi yapılırken bir alt basamaktan bir üst basamağa geçirilmek üzere artan sayı. 12. Bir çok küçük alet ve makinaların küçük olduğunu, el ile veya elde kullanıldığını bildirir (el arabası, el feneri, el terazisi vs.). 13. Elde büyütülmüş, insana alıştırmış ehlileştirilmiş hayvan anlamında”.

G.T.’de: el<sup>127</sup>; “el”.

Tkm.T.’de: el; “el”.

### ärkäk

ärkäk; “erkek”. (E.T.G.,1995)

erkek; “her hayvanın erkeği”. (D.L.T.D.,1972)

T.T.’de: erkek; “1. İnsan, hayvan ve bitkilerin dişiyi dölleyecek cinsten olanı. 2. biy. Sperma oluşturan organizma. 3. Yetişkin adam, kadın karşısı. 4. Koca. 5. mec. Sözüne güvenilir, mert. 6. Girintili ve çıkıntılı olmak üzere bir çift oluşturan nesnelere çıkıntılı. 7. Sert, kolay bükülmez.”.

<sup>127</sup> G.T.’deki ikinci el kelimesi E.T. il’den gelmektedir.

A.T.'de: erkek; "1. İnsan ve hayvanın iki cinsinden dölleyici özelliği olanı, doğurtmak nitelik ve gücü olanı. // Erkek koyun, koç. 2. Erkek anlamında (insan). 3. mec. Erkek gibi sağlam, dayanıklı, güçlü. 4. mec. Kaba, nezaketsiz anlamında."

G.T.'de: erkek; "erkek".

Tkm.T.'de: erkek; "erkek".

### äski

äski; "eski".

T.T.'de: eski; "1. Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan. 2. Çok kullanılmaktan yıpranmış, harap olmuş. 3. Bir önceki, sabık. 4. Geçerli olmayan. 5. Herhangi bir meslekte uzun süreden beri çalışmış olan. 6. Geçmiş çağlardaki. 7. (tamlanan olarak kullanılınca alaylı olarak) Herhangi bir görevden düştüğü veya durumunu yitirdiği için bir kimsenin eski saygınlığının kalmadığını bildirir. 8. Mesleğinde uzmanlaşmış tecrübesi olan. 9. Geçmiş dönemlerde yaşayan (kimse)."

A.T.'de: eski 1; "1.Eskimiş, köhne, ortaya çıkışı veya var oluşundan beri çok zaman geçmiş olan. // Köhnemiş, yıpranmış, harap duruma gelmiş. 2. Kadim, eski devirlere ait olan. 3. Çoktan beri devam eden, olan, köhne. 4. Tecrübeli, yaşlı. // İhtiyar.

eski 2; bkz. esgi; "1. Bebekleri sarmak için kullanılan bez. 2. Eski elbise vs. parçaları."

G.T.'de: eski; "eski".

Tkm.T.'de: esgi; "paçavra, çaput".

### äşgäk

äşgäk; "eşek"



T.T.'de: eşek; "1. Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep. 2. mec. Kaba, yetenezsiz, inatçı kimse. 3. hlk. Odun kesmek için kullanılan üç veya dört ayaklı sehpa. 4. hlk. Duvar örmek, sıva yapmak gibi işlerde kullanılan dört ayaklı sehpa."

A.T.'de: eşsek; "1. Tek tırnaklı hayvanlardan attan küçük, ince bacaklı, iri başlı, büyük kulaklı binek ve yük hayvanı. 2. İnşaatta bir şeyi durdurmak için altına vurulan, konan geçici direk, iskele. 3. mec. kon. Kafası kalın, ahmak, zekası kıt, cahil (küfür ifadesi olarak kullanılır). 4. sp. Jimnastik hareketlerini yapmak için üzerine deri geçirilmiş ağaç."

G.T.'de: eşek; "1. Eşek. 2. Aptal."

Tkm.T.'de: eşek; "1. Eşek. 2. Sövme sözü. 3. Sazın kirişinin aşağı tarafına konulan tahta parça. 4. Jimnastik yarışmalarında kullanılan parça, eşek."

## ışık

ışık; "eşik".

T.T.'de: eşik; "1. Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak. 2. Kapı ağzında basamağın konulabileceği yer. 3. mec. Başlangıç yeri, başlangıç noktası, yakını. 4. müz. Telli çalgılarda üzerine tellerin bindiği köprü. 5. coğr. Karalar üzerinde veya deniz diplerinde birbirine komşu iki çukurluğu ayıran tümsek biçiminde, üzeri çoğu kez düz kabartılar. 6. psikol. Bir tepkinin başlamasında, ortaya çıkmasında etkili olan ruhi, fizyolojik nokta."

A.T.'de: eşik; "1. Dışarı, çöl. 2. Dışarıya çıkan, dış tarafa bakan, dışa doğru olan. 3. Bir şeyin dış tarafı, yerleşim yerine değil de çöl tarafa bakan kısmı. 4. Ev bark, aile."

G.T.'de: eşik; "eşik".

Tkm.T.'de: ışık; "kapı".

## ät

ät; “et”.

T.T.’de: et; “1. İnsanlarda, hayvanlarda deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka. 2. Kasaplık hayvanlardan sağlanan kaslardan oluşmuş besin maddesi. 3. Ten. 4. Meyvelerde çekirdekle deri arasındaki bölüm.”.

A.T.’de: et; “1. İnsan ve hayvanların derileri ile kemikleri arasında kalan kas ve yağ tabakalarından oluşan madde. // İnsan ve hayvan vücudunun yumuşak kısımları. 2. Kesilmiş hayvan vücudunun yemekte kullanılan kısmı. 3. Vücut, endam anlamında. 4. Meyvenin kabuğunun altında olan ve yenen kısım.”.

G.T.’de: et; “et”.

Tkm.T.’de: et; “1. Kas, adale. 2. Et”.

## etek

etek; “etek”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: etek; “1. Giysinin belden aşağıda kalan bölümü. 2. Vücudun belden aşağısına giyilen, değişik biçimlerde, genellikle kadın giysisi. 3. Giysinin alt kenarı. 4. Çadır, kanepeler gibi kumaştan olan şeylerin yere sarkan bölümü. 5. Dağ, tepe, yığın gibi yamaçlı şeylerin alt bölümü. 6. argo Edep yeri. 7. Yağmur sularının, çatının bazı yerlerinden içeri sızmasını önlemek için yapılan saç örtü.”.

A.T.’de: etek; “1. Elbisenin belden aşağıya doğru sarkan kısmı. // Eteğe benzeyen şey. 2. Dağın, yamacın ve genelde yüksek yerlerin aşağı tarafları. // Bir yere yakın olan, yan,

yakın taraf. 3. Ağaç dallarının aşağı eğilen kısımları, alçak tarafları. 4. “Bir” sözü ile birlikte belirli olmayan miktarda çokluk bildirir.”

G.T.’de: etek; “1. Etek. 2. Dağın eteği.”

Tkm.T.’de: etek; “1. Etek. 2. Kenar. 3. Etek, dağın eteği.”

## äb

eb; “ev, merkez, ordugah”. (O.A.)

äw, äb; “ev, çadır”. (E.T.G.)

äb; “ev, oturulan yer, yurd, vatan”. (E.T.Y.)

ev, ew, öv, öw; “ev”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: ev; “1. Yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı. 2. Bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut. 3. Evin iç düzeni, eşyası vb. 4. İçinde bir iş görülen veya bazen belirli bir amaçla kullanılan yer. 5. Herhangi bir yerde toplumsal, kültürel, ekonomik yönlerden tanıtma görevini üstlenen veya belli alanlarda olan kişilerin toplanıp toplumsal ilişkilerini sürdürmelerini sağlayan kuruluş. 6. mec. Aile. 7. esk. Soy, nesil.”

A.T.’de: év; “1. İnsanların barındıkları, yer, mesken, ayrıca çeşitli kuruluş ve idareleri yerleştirmek için yapılan bina. // Ailenin yaşadığı yer. 2. Çalışanların herhangi medeni ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan sosyal müessese, teşkilat, yer. 3. Aile, çoluk çocuk, eş anlamında. 4. Hayvan adlarının başına takılarak onların evcil olduğunu, ehlileşmiş olduğunu bildirir. (év héyvani, év guşu vs.). 5. Bazı kelimelerin önünde o kelimelerin ifade ettiği şeylerin evle ilgili veya eve ait olduğunu, evde kullanıldığını, evde yapıldığını, hazırlandığını bildirir.”

G.T.’de: ev; “1. Ev. 2. mec. Aile, soy.”

Tkm.T.'de: öy; "1. Ev, daire, oturulan yer. 2. mec. Hayvan yuvası, sığınağı. 3. Bir şeyin bulunduğu veya satıldığı yer."

### 2.2.6 g ile başlayan kelimeler

#### **kiçä**

kiçä; "akşam, gece".

T.T.'de: gece; "1. Güneş battıktan gün ağarmaya başlayıncaya kadar geçen süre, tün. 2. Bu süre içindeki karanlık. 3. Gece vaktinde, geceleyin. 4. Eğlence, anma vb. amaçlarla geceleri düzenlenen toplantı."

A.T.'de: géce; "1. Güneşin batıp karanlık çökmesiyle güneşin doğması arasında geçen zaman, akşamdan sabaha kadar olan zaman. 2. Belirli sosyal, siyasi, edebi meselelere, tanınmış şahsiyetlerin anısına düzenlenen toplantı, merasim. 3. Gece kullanılan, geceler evde giyilen. 4. Gece çalışan, gece olan."

G.T.'de: gece; "gece".

Tkm.T.'de: gice; "gece".

#### **kälin**

kälin; "gelin".

T.T.'de: gelin; "1. Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın. 2. Bir kimsenin oğlunun karısı. 3. Aileye evlenme yoluyla girmiş olan kadın."

A.T.'de: gelin; "1. Düğünü yapılan, kocaya giden kız. 2. Kayın valide ve kayın babaya göre oğullarının eşi. 3. mec. Çok güzel, süslü, beğenilen şey. 4. bkz. Çocukların oynadıkları oyuncak, bebek."

G.T.'de: gelin; "1. Gelin. 2. Genç kadın. 3. Nişanlı."

Tkm.T.'de: gelin; "gelin".

### **köwşäk**

köwşäk; "nazik, gevşek". (E.T.G.)

kewşek; "gevşek, yumuşak". (D.L.T.D.)

T.T.'de: gevşek; "1. Sıkı veya gergin olmayan, gevşemiş olan. 2. mec. İlgisiz, kayıtsız. 3. mec. Cansız, hareketsiz, iradesiz."

A.T.'de: gövşek; "1. Yediği yemi gevşeyerek ikinci midede hazmeden. 2. Hayvanlarda ağız."

G.T.'de: gevşek; "gevşek".

T.T.'de: govşak; "1. Zayıf, kötü. 2. Zayıf, sağlıksız, güçsüz. 3. Yetersiz. 4. Zayıf, az, yeterince bilmeyen."

### **kädim**

kädim; "elbise".

T.T.'de: giyim; "1. Giymek işi. 2. Giyme biçimi. 3. Giyilen şeylerin tümü, giysi, giyecek."

A.T.'de: géyim; "Vücuda giyilen elbiseler, giyilecek şey."

G.T.'de: giim; "giyim".

Tkm.T.'de: geyim; "elbise, giysi".

## kök

kök; “gök, mavi”. (E.T.G., E.T.Y.)

kök; “mavi, gök rengi, lacivert, yeşil; gök, sema, hava”. (O.A.)

kök<sup>128</sup>; “gök, hava, sema, gök rengi, gök renk, lacivert.”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: gök; “1. İçinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, feza. 2. Yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, sema. 3. Gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi. 4. hlk. Olgunlaşmamış.”.

A.T.’de: göy 1; “1. Yeri ve diğer gök cisimlerini çeviren boşluk, sema, feza, asuman, uzay. 2. Dini inanışa göre Tanrı’nın, meleklerin, hurilerin vs. olduğu yer.

göy 2; “1. Gök, sema renginde; mavi. 2. Darbe, sert bir şekilde bir şeye dokunma vs. neticesinde vücudun herhangi bir tarafında oluşan morluk.”.

göy 3; “1. Yeşil renk. 2. Olgunlaşmamış, ham. 3. Yeşillik (ağaçlar, otlar, bitkiler)”.

göy 4; kon. “cimri, hasis”.

G.T.’de: gök; “1. Gökyüzü. 2. Mavi”.

Tkm.T.’de: gök; “1. Mavi. 2. Yeşil. 3. Yeşil, ham (meyve), yeşillik, sebze. 4. Gök, sema. 5. Bere (yara)”.

## köligä

yerlerine vurulan az çok koyu renk. 5. mec. Birinin yanından hiç ayrılmayan kimse. 6. mec. Koruma, kayırma, himaye.”.

A.T.’de: kölge; “1. Şeffaf olmayan bir cismin ışığı geçirmemesi veya az geçirmesi sonucu meydana gelen karanlık, saye. 2. Resimde veya fotoğrafta tasvir edilen herhangi bir şeyin az ışık düşen kısmı. 3. Karanlıkta, dumanlı havada görünmeyen şey, karartı. 4. Fotoğraf, resim. 5. mec. Kölgenizde, kölgesinde şeklinde: mec. Yardımımızla, himayenizde, sayenizde.”.

G.T.’de: gölge; “gölge”.

Tkm.T.’de: kölege; “gölge, serinlik”.

**köz**

köz; “göz”.

T.T.’de: göz; “1. Görme organı. 2. (bazı deyimlerde) Görme ve bakma. 3. İyi veya kötü nitelikler, tutkular, duygular anlatan bakış. 4. Bakış, görüş. 5. Suyun topraktan kaynadığı yer, kaynak. 6. Delik, boşluk. 7. İçine girilen, öteberi konulan, bölümleri olan bir şeyin her bölmesi. 8. Çekme, çekmecelerin her biri. 9. Terazî kefesî. 10. Kıskaçlık veya hayranlıkla bakıldığında bir şeye kötülük verdiğine inanılan uğursuzluk, nazf. 11. Sevgi, ilgi, gönül bağlantısı. 12. Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri. 13. Bölüm, hane. 14. Bazı yaraların uç bölümü.”.

A.T.’de: göz; “1. Görme organı. 2. Görme yeteneği, görme. 3. Gözümde (gözünde) şeklinde: Nazarımda (nazarında), bana göre (ona göre), benim düşünceme göre (onun düşüncesine göre). 4. Bakma, nezaret etme. 5. Herhangi bir şeyde olan küçük delik. 6. Pınarın kaynağı, suyun çıktığı yer, memba. 7. Küçük pencere. // Bahçe duvarında, duvarda geçmek için açılan delik. 8. Yaranın, şişkinliği açılmış, cerahat akan kısmı, ağzı. 9. Kısımlara ayrılmış bir şeyin ayrı ayrı bölümleri (kütüphanenin, dolabın vs.). 10. Çifte veya üç namlulu silahta namluların her biri. 11. Terazinin kefelerinden her biri.

12. Genelde sayılara takılarak evde kaç odanın olduğunu gösterir. 13. mec. Alev anlamında. 14. Köprünün bir temelinden diğerine kadar uzanan kısmı, bir kemerinden diğerine kadar olan kısmı.”.

G.T.’de: göz; “1. Göz. 2. Bölme, odacık”.

Tkm.T.’de: göz; “1. Göz. 2. Bakış. 3. Görüş. 4. Delik, yuva”.

### **küç**

küç; “güç”. (E.T.Y.)

küç; “güç, kuvvet”. (E.T.G.)

küç; “kuvvet, güç, zor, iş güç”. (O.A.)

küç; “ kuvvet, zor, güç; zulüm”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: güç; “1. Fizik, düşünce ve ahlâk yönünden bir etki yapabilen veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet. 2. Bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet, takat. 3. Sınırsız, mutlak nitelik. 4. Büyük etkinliği ve önemi olan nitelik. 5. fiz. Birim zamanda yapılan iş. 6. Bir cihazın, bir mekanizmanın iş yapabilme niteliği. 7. Siyasi, ekonomik, askeri vb. bakımlardan etki ve önemi büyük olan devlet. 8. Bir ulusun, bir ordunun vb.nin ekonomik, endüstriyel ve askeri potansiyeli. 9. mec. Yeterliğini ve güvenilirliğini kanıtlamış kimse. 10. coğr. Bir akarsuyun aşındırma ve taşıma yeteneği. 11. Bir toprağın verimlilik yeteneği.”.

A.T.’de: güç; “1. Canlıların kaslarının gerginleşmesi neticesi iş yapabilme kapasitesi, iktidarı, kudret. 2. Kuvvet, takat. 3. İş yapma kabiliyeti, enerji. 4. Beceri, kabiliyet. 5. Kudret, kuvvet. 6. İnandırma, ikna etme kabiliyeti, tesir gücü. 7. Bir şeyin oluşum derecesi, şiddeti, gücü. 8. Maddi yön, varlık, para. 9. Üstünlük, kuvvet. 10. Hukuki olarak kuvvete güce sahip olma; yetki. 11. Yardım. 12. Ürün yetiştirme gücü, kuvveti (toprak). 13. Büyük üretim gücüne sahip olma. 14. Gücdür şeklinde: Zordur anlamında. 15. Gücle şeklinde: zf. Bütün gücüyle, zorlukla, bütün kuvvetini toplayarak. 16. Gücün şeklinde: Şahıs zamirlerinden sonra gelerek “..... yardım ile, .....dayanarak” anlamında.”.



G.T.'de: güç; "1. Güç. 2. Felaket, mutsuzluk, keder. 3. Ağır, zor".

Tkm.T.'de: güyç; "1. Güç, kuvvet. 2. Güç, yoğunluk. 3. Güç, etki. 4. huk. Güç, adalet. 5. Güçler, ordular".

### **küçlög**

küçlög; "güçlü".

T.T.'de: güçlü; "1. Gücü olan. 2. mec. Etkisi, önemi büyük olan, forslu. 3. mec. Nitelikleri ile etki yaratan etkili. 4. Şiddeti çok olan.".

A.T.'de: güçlü; "1. Gücü olan, fiziki gücü, kuvveti çok olan, fiziki yönden çok gelişmiş; kuvvetli. // Kuvvetli, güçlü. 2. Dayanıklı, muhkem, sağlam, metanetli. 3. İyi silahlanmış geniş müdafaa ve hücum imkanına sahip olan. 4. Büyük nüfuzu olan; kudretli. 5. Şiddetli, kuvvetli. // Büyük, derin. 6. Yetenekli, bilgili, becerikli, hazırlıklı. // Çok bilgili, malumat sahibi. 7. Sağlam, şiddetli, muhkem. 8. Büyük üretim imkanlarına ve gücüne malik olan. 9. Uzaklardan duyulan, çok şiddetli (ses). 10. İyi, bol ürün veren; bereketli münbit.".

G.T.'de: güçlü; "1. Güçlü, kuvvetli. 2. Kederli. 3. Yüklü, ağırlık altında.".

Tkm.T.'de: güyçli; "1. Güçlü, kuvvetli (güyçlü gollar). 2. Güçlü, yetenekli (ol matematikadan güyçli: onun matematiği iyidir. 3. Güçlü, kuvvetli (güyçli goşun: güçlü ordu.). 4. Sağlam, sert (güyçli derman: etkili ilaç.). 5. Kalorili, besleyici.".

### **kün**

kün; "gün, güneş". (E.T.Y.)

kün; gün, güneş, cenup, güney". (E.T.G.)

kün; "gün; güneş; gündüz". (O.A.)

kün; “gün, güneş, gündüz”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: gün; “1. Güneş. 2. Güneş ışığı. 3. Gündüz. 4. Yer yuvarlağının kendi eksenini etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre. 5. İçinde bulunulan zaman. 6. Zaman, sıra. 7. Çağ, devir. 8. İyi yaşanmış zaman. 9. Bayram niteliğinde özel gün. 10. Çoğunlukla ev hanımlarının ayın belirli günlerinde komşu ağırlamak için yaptıkları toplantı. 11. Tarih.”

A.T.’de: gün; “1; Güneş, güneşin verdiği sıcaklık, ışık.”

gün 2; “1. Güneşin çıkışından batışına kadar geçen zaman, müddet. 2. Dünyanın kendi eksenini etrafında bir sefer dönmesinden meydana gelen zaman. 24 saat, gece ve gündüz. 3. Belirli bir sosyal hadiseyi kutlamak için takvimde belirtilmiş gün. 4. Günde şeklinde: Her gün, devamlı olarak, mütemadiyen. 5. Günden-güne, günü-günden şeklinde: Tedrici olarak, günler geçtikçe. 6. Vakit, zaman, vaktiyle. 7. mec. Hayat, ömür, yaşayış, geçim, gidişat. 8. Vaziyet, durum, hal. 9. kon. İş günü. 10. Günüm şeklinde: Sevgi, samimiyet bildirmek için birine seslenirken kullanılır, canım anlamında.”

G.T.’de: gün; “1. Güneş. 2. Gün (24 saat). 3. Zaman”.

Tkm.T.’de: gün; “1. Güneş. 2. Gün. 3. Gün, bayram, bir kutlama. 4. mec. Yaşam, varolma.”

## 2.2.7 i ile başlayan kelimeler

### iç

iç; “iç”.

T.T.’de: iç; “1. Herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dahil, dış karşıtı. 2. Oyuk olan veya oyuk sayılabilen şeylerin boşluğu. 3. Cisimlerin yüzeyleri arasında kalan her nokta. 4. (toplu bir durumda bulunan) Kimse veya nesnelerin arasında bulunan kimse veya nesne. 5. Ten ile dış giysiler arası. 6. Kabuğu olan veya dışı kabuk durumunda bulunan yiyeceklerde kabuğun sardığı bölüm. 7.

Pirinç, soğan ve baharatla hazırlanan, dolmalarda kullanılan karışım. 8. Mide, bağırsak, karın. 9. Akıl, gönül, irade gibi insanın manevi varlığını oluşturan şeylerden herhangi biri. 10. Bir ülkede, şehirde, toplulukta vb.de olan veya yapılan. 11. (somut kavramlarda) İki veya ikiden çok şeyde merkeze daha yakın olan. 12. İnsanın manevi varlığıyla ilgili olan. 13. mec. Muhteva. 14. Değişik yemeklerde kullanılmak üzere et ile sebzelerin ince kıymımın karıştırılması ve yoğrulmasıyla meydana getirilen karışım.”.

A.T.’de: iç; “1. Bir şeyin içerisi, iç kısmı, dahili. // Bir şeyin ortası, arası. // Kapalı, örtülü veya oyuk olan şeylerin boşluğu. 2. İnsan ve hayvanların göğüs ve karın boşluğunda olan organlar. 3. Çekirdek, öz, tane (kabuklu meyvelerde, fındık, ceviz vs.). 4. mec. Bir şeyin iç ve gizli, görünmeyen yönü. 5. İçden, içinden şeklinde: zf. Gönülden, yürekten, samimi olarak. 6. İçinde şeklinde: a- İçinde, içerisinde. b- .....zarfında, .....müddetinde, .....içerisinde. c- .....içerisinde, .....arasında,..... sırasında. d- Bir şeyin çokluğunu, fazlalığını veya hangi durumda meydana geldiğini bildirir. (ateş içinde sayıklamak vs.). 7. İçerideki, dahili.”.

G.T.’de: iç; “1. İç. 2. İç, dahil, insanın içi. 3. (toplu bir durumda bulunan) Kimse veya nesnelerin arasında bulunan kimse veya nesne.”.

Tkm.T.’de: iç; “1. İç, içeri. 2. Bağırlar, bağırsaklar. 3. Karın. 4. Ruh, can, iç. 5. İlgeç görevinde: içine, içinde.”.

## ikinti

ikinti; ikinci”. (O.A., E.T.G.)

ikindi; “1. Bazısı, öteki, ikinci. 2. İkinci.”.(D.L.T.D.)

T.T.’de: ikindi; “1. Öğle ile akşam arasındaki süre. 2. İkinci vakti kılınan namaz.”.

A.T.’de: ikindi; “Öğle ile akşam arasında kalan zamanın ortası, günün batışına yakın zaman.”.

G.T.'de: ikindi; "ikindi".

Tkm.T.'de: ikindi; "ikindi".

### yilik

yilik; "ilik".

T.T.'de: ilik; "1; Giysilerin, yorgan çarşaflarının, yastık kılıflarının vb.nin gereken belirli yerlerine iplikle örülerek, parça geçirilerek veya biye ile yapılan küçük yarık. ilik 2; "Kemiklerin iç boşluklarını dolduran yağlı madde."

A.T.'de: ilik; "1. Kemiklerin içindeki boşlukları dolduran yağlı madde. 2. mec. Benzetmelerde, beyaz, zarif, hoş olan şeyler için kullanılır."

G.T.'de: ilik<sup>129</sup>; "düğme iliği".

Tkm.T.'de: ilik; "düğme".  
yilik; "ilik, kemik iliği".

### yinçgä

yinçgä; "ince".

T.T.'de: ince; "1. Kendi cinsinden olanlara göre, dar ve uzun olan, kalınlığı az olan, kalın karşıtı. 2. Taneleri ufak, iri karşıtı. 3. Küçük ayrıntıları çok olan, aşırı özen gerektiren, kaba karşıtı. 4. (sıvılar için) Akışkanlığı çok olan, yoğun ve koyu olmayan 5. mec. Düşünce, duygu veya davranış bakımından insanın sevgi ve saygısını kazanan, zarif, kaba karşıtı. 6. (ses için) Tiz, pes karşıtı. 7. Hafif, gücü az. 8. mec. İyiden iyiye, eni konu ayrıntılı."

<sup>129</sup> iyilik>>iilik şeklinde gelişen kelimenin yakın sestilik dışında yukarıda incelenen kelime ile bir ilişkisi yoktur.

A.T.'de: ince; "1. Zarif, güzel, kalının zıddı, kalınlığı çok az olan. // Zarif. // Çok küçük, çok ufak, güçlkle fark edilen. 2. mec. Mülayim, hassas, rikkatli, ince. 3. mec. Üstü kapalı, hemen hissedilmeyen, gizli. 4. mec. Çok hassas, bütün incelikleri kavrayan, idrak eden, dakik."

G.T.'de: inc; "ince".

Tkm.T.'de: inçe; "1. İnce. 2. İnce, zayıf. 3. mec. Zarif, narin; özen gerektiren, ayrıntılı. 4. gr. Yumuşak , ince. İnce çekimliler: ön ünlüler."

### irig

irig; "kaba, ters". (E.T.G.)

irik<sup>130</sup>; "katı olan nesne". (D.L.T.D.)

T.T.'de: iri; "Olağandan daha hacimli, olağanı aşan büyüklüğü olan."

A.T.'de: iri; "1. Hacim, ölçü ve cüsse olarak büyük; hacimli, cüsseli. 2. Sayı itibarıyla çokluk, fazlalık."

G.T.'de: iiri<sup>131</sup>, "iri".

Tkm.T.'de: iri; "1. İri, büyük. 2. Büyük, önemli, geniş ölçüde, geniş ölçekli."

### iş

iş; "iş".

T.T.'de: iş; "1. Bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma. 2. Bir değer yaratan emek. 3. Birinden istenen hizmet veya birine verilen görev. 4. Sanayi, ticaret, tarım, maliye vb. alanlara ilişkin

<sup>130</sup> İki tane daha irik kelimesi vardır. Bkz. D.L.T.D.

<sup>131</sup> Sestaş ikinci kelime eğri>>iiri şeklinde meydana gelmiştir.

T.T.'de: iz; "1. Bir şeyin geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti, nişan, alâmet. 2. Bir şeyin dokunmasıyla geride kalan belirti. 3. Bir olay veya bir durumdan geride kalan belirti, ipucu, emare. 4. Bir olay, bir durum veya yaşayıştan geride kalan belirti, eser. 5. mat. Bir düzlemin başka bir düzlemlle veya bir doğru ile kesişmesinden doğan ara kesit."

A.T.'de: iz; "1. Hareket eden bir cismin, insan, hayvan vs. ayağının satıh üzerinde bıraktığı belirti, nişane. // Bir şeyin hareketinden sonra yüzey üzerinde kalan çukurluk, çizgi, nişane vs. 2. Herhangi bir şeyden, bir hayattan, bir halden geriye kalan şey, eser, alâmet. // Genelde bir olayın, durumun vs.nin olduğunu bildiren, anlatan, ispat eden şey, hâl, alâmet. 3. Yol."

G.T.'de: iz; "iz".

Tkm.T.'de: iz; "1. İz. 2. Bir şeyin etkisi, sonucu, kalan eseri,. 3. Bir şeyin yaptığı etki. 4. Sonra. 5. Arka, geri. 6. mec. Ahfat, nesil. 7. Birleşik sözcük yapar: ızına gaytarılmak: iade edilmek."

## 2.2.8 k ile başlayan kelimeler

### **kalın**

kalın; "kalın". (O.A.)

kalın; "1. Kalın. 2. Çok, fazla.". (E.T.Y.)

kalın; "koyu, çok, kalın". (E.T.G.)

kalın; "Kalabalık, çok, sürü, kalın, kesif, yıgarlı olan her nesne". (D.L.T.D.)

T.T.'de: kalın 1; "1. (cisimlerde) Uzunluk ve genişlik dışında üçüncü boyutu çok olan, ince karşıtı. 2. Enli ve gür. 3. Düzlem biçimindeki şeylerde, iki yüz arasındaki uzaklık kendi cinsindekilere göre çok olan. 4. Yoğun, akıcılığı az olan. 5. Etili, dolgun. 6. (ses için) Gür."

kalın 2; "hık. Gelin olacak kıza verilen para veya armağan, ağırlık.". Bu şekil E.T. kalın'dan gelmektedir. (D.L.T.D.)

kalın 3; “Mayalı hamurun parçalara ayrılıp ve tandırda pişirilmesiyle elde edilen ekmek türü.”

A.T.’de: gâlin; “1. Gövdesi çok yer kaplayan, kalın. 2. Birbirine çok yakın ağaçlardan, dallardan, budaklardan ibaret olan; sık. // Kesif, yoğun, şeffaf olmayan. 3. mec. kon. Kaba, nazik olmayan.”

G.T.’de: kalın; “1. Kaba, kalın. 2. Gebe.”

Tkm.T.’de: gâlin; “1. Kalın. 2. Bol, bereketli, çok.”

### kamuş

kamuş; “kamuş”. (E.T.Y.)

kamuş, kamuş; “hint kamuş, bambu, kamuş”. (E.T.G.)

kamuş; “kamuş, kamuşlık”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: kamuş; “1. Buğdaygillerden, sulak, nemli yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesi olan bitkilere verilen ad. 2. Bu bitkiden yapılmış. 3. Erkeklik organı, penis.”

A.T.’de: gâmiş; “1. Sulak yerlerde yetişen, uzun, içi boş ve boğumlu bitki. // Şeker kamuş (öz suyundan şeker imal edilen kamuş). // Kamuştan yapılmış. 2. Kamuş gibi içi boş ve uzun şey.”

G.T.’de: kamuş; “kamuş”.

Tkm.T.’de: gâmiş; “kamuş, saz”.

### kan

kan<sup>132</sup>, “kan”.

<sup>132</sup> İkinci kan kelimesi günümüzdeki han kelimesinin eski biçimidir.

T.T.'de: kan; "1. Atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plâzma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı 2. mec. Soy."

A.T.'de: gan; "1. İnsan ve hayvan damarlarında dolaşan, bu şekilde hücreleri besleyerek hayatın devamını sağlayan, plazma ve yuvarlardan meydana gelen kırmızı sıvı, kan. 2. mec. Kan akrabalığı anlamında. 3. mec. Adam öldürme. 4. mec. Düşmanlık, kan dökmeye vardırarak düşmanlık. 5. Öldürülen adamın intikamı, kisası. 6. mec. Kavga, savaş. 7. mec. Tabiat, yaratılış. 8. mec. kon. Aşırı bağlılık, namusa, haysiyete, vatana ve millete düşkünlük."

G.T.'de: kan; "kan".

Tkm.T.'de: gan; "kan".

### kanat

kanat; "kanat".

T.T.'de: kanat; "1. Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ. 2. (balıklarda) Yüzgeç. 3. Bir uçağın havada durmasını sağlayan taşıyıcı aerodinamik güçlerin etkilediği yatay yüzey. 4. Kapı, pencere, dolap gibi dikine açılıp kapanan şeylerin kapağı. 5. Yan, taraf. 6. Meclis, parti gibi topluluklarda düşünce yönünden özellik gösteren taraflardan her biri. 7. Fırıldak biçiminde olan şeylerde kol. 8. bkz. Angıç. 9. ask. Savaş düzenindeki ordunun iki yanından her biri, cenah. 10. sp. Futbol, hentbol vb. takım oyunlarında hücum hattının sağ ve sol uçlarında yer alan oyuncular."

A.T.'de: ganad; "1. Kuşlarda ve böceklerde uçmaya yarayan organ. 2. Uaçkların havalanmalarında ve havada durmalarında yardımcı olan, iki tarafta yer alan kısımlardan her biri. 3. Yel değirmeninin pervanesi. 4. Yüzgeç (balıklarda). 5. Kapı ve pencerelerde, perdelerde yanlara açılan parçalar. 6. Bir şeyin iki tarafından her biri. 7.



Herhangi bir teşkilatın aşırı grupları. 8. Uç, kenar. // Dal. 9. Cephenin, ordunun, sıranın sağ ve sol tarafı; kanat, cenah. 10. Esas olan bir şeyden ayrılmış kol.”.

G.T.’de: kanat; “kanat”.

Tkm.T.’de: ganat; “kanat.”.

## kapıg

kapıg; “kapı”.

T.T.’de: kapı; “1. Bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı. 2. Bu açıklıktaki açılıp kapanan kanat. 3. Gelir, geçim, kısmet sağlayan yer, kaynak veya imkân. 4. Gidere yol açan ihtiyaç. 5. (tavla oyununda) İki pul üst üste getirilerek karşı oyuncunun o haneyi kullanmasına engel olan yer. 6. mec. Ev gezmesi için gidilen yer. 7. Devlet dairesi. 8. mec. Çok yakın zaman. 9. tar. Resmi daire.”.

A.T.’de: gapı; “1. Etrafı kapalı bir yere, binaya veya herhangi bir yere girip çıkmak için bırakılan açıklık ve bu açıklığı kapamak için demir, ahşap vs.den yapılan şey. // mec. Ev. 2. Evin, binanın önü, giriş kısmı; evin bahçesi. 3. Bir şeyin ağzını, deliğini kapamak, kilitlemek için ahşap, demir, cam vs.den yapılan şey, kapak. 4. Tavla oyununda iki pulla kapanan yer.”.

G.T.’de: kapu; “kapı”.

Tkm.T.’de: gapı; “kapı”.

## kara

kara; “kara, siyah”. (O.A.)

kara; “1. Kara, siyah. 2. Avam.”. (E.T.Y.)

kara; “(ehli) hayvan”. (E.T.G.)

kara; “kara, bir gölün adı”. (E.T.G.)

kara; “halk”. (E.T.G.)

kara; “kara, karanlık”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: kara “1; Yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak.”.

kara 2; “1. En koyu renk, siyah, beyaz karşıtı. 2. Bu renkte olan. 3. Esmer. 4. Çoğu kez tür belirtmeye yarar. 5. mec. Kötü, uğursuz, sıkıntılı. 6. mec. Yüz kızartıcı durum, leke.”.

A.T.’de: ğara 1; “1. Bütün renklerin en koyusu, siyah. // Bu renkte olan. // Çok koyu. // Canlı teşbihlerde karanlık, koyuluk anlamında kullanılır. // Derisinin rengi siyah olan, zenci. // ğaralar şeklinde: Siyahlar, zenciler, siyah ırka mensup olanlar. 2. ğaralar şeklinde: Satranç oyununda koyu renkli figürler. 3. Kirlî, pasaklı, koyu bir şeyle boyanmış veya normal rengine nispeten daha koyu. 4. Yazı, harf. 5. Bir yazının müsveddesi, karalaması. 6. mec. Kasvetli, ağır, kötü, keder, gam meydana getiren, korku yaratan. // mec. Sefalet içinde olan, mutsuz, sevinçsiz, talihsiz, bedbaht. // mec. Eziyetli, meşakkatli, çok ağır, kötü. 7. mec. Suç işleyen kötü, fitne yaratan, menfur, gerici. 8. Yas, matem. 9. Takıldığı kelimelere menfilik, menhusluk, uğursuzluk, meşumluk anlamı kazandırır. 10. esk. Toplumun yüksek tabakasına mensup olmayan, sömürülen, istismar edilen. 11. Eski Rusya’da devlete ait olan, devletin tekelinde olan, özel mülkiyeti olmayan. 12. esk. İhtisası olmayan, ağır işlerde çalışan; bayağı. 13. Önemsizlik, değersizlik, hiçlik anlamında. 14. Bazı bitki ve hayvan adlarına takılır (kara erik, kara biber vs.).”.

ğara 2; “Yer küresinin toprakla örtülü kısmı; toprak.”.

ğara 3; “Pilavın üzerine, yanına konan çeşni.”.

G.T.’de: kara; “1. Kara (renk). 2. mec. Somurtkan; haşin.”.

Tkm.T.’de: ğara; “1. Kara, siyah. 2. Siyahlık; siluet, çizgi, gölge. 3. mec. İftira.”.

## karı

karı; “yaşlı, ihtiyar, kocamış”. (E.T.Y.)

karı; “ihtiyar, yaşlı, eski; muhterem”. (O.A.)

karı; “ihtiyar”. (E.T.G.)

karı<sup>133</sup>; “yaşlı, ihtiyar; yaşlı olan herhangi bir şey.”.

T.T.’de: karı; “1. (genellikle iyelik ekleriyle) Bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş, refika, zevce. 2. kaba Kadın. 3. hlk. Yaşlı, ihtiyar.”.

A.T.’de: ğarı; “1. İhtiyar kadın. 2. Kadın, eş, zevce. 3. mec. Kindar, gaddar, hilekar.”.

G.T.’de: karı; “karı, eş”.

Tkm.T.’de: garrı; “1. Yaşlı. 2. Yaşlı adam.”.

## karın

karın; “karın”.

T.T.’de: karın; “1. İnsan ve hayvanlarda gövdenin kaburga kenarlarından kasıklara kadar olan ön bölgesi. 2. Döl yatağı, rahim. 3. (bazı şeylerde) Şiş ve içi boş bölüm. 4. Mide. 5. hlk. ve mec. İç, gönül, akıl, kafa. 6. fiz. Gelen ve yansımış dalgaların girişimiyle oluşan duraklı dalgalardan en büyük genlikte titreşen noktalar.”.

A.T.’de: ğarın; “1. İnsan ve hayvanda vücudun kaburga kemiğinin bitiminden kasıklara kadar olan kısmı ve içinde bulunan organların toplu adı, mide, bağırsak vs.nin olduğu yer. 2. Ana rahmi, batın. 3. mec. İç, dahili dünya. 4. mec. Bir şeyin karın gibi öne çıkan kısmı.”.

G.T.’de: karnı; “1. Karın. 2. Mide.”.

<sup>133</sup> İkinci karı kelimesi karış, ölçü, bez ölçülen arşın mânâlarına gelmektedir. Bkz. D.L.T.D.

Tkm.T.'de: garın; "karın."

### karşı

karşı; "karşı, hasım". (E.T.Y.)

karşı; "kavga, karşı". (E.T.G.)

karşı; "saray". (E.T.G.)

karşı; "hakan sarayı, köşk". (D.L.T.D.)

karşı; "1. Karşı, zıt. 2. İki bey arasındaki uyuşmazlık."(D.L.T.D.)

karşı; "karşı". (D.L.T.D.)

T.T.'de: karşı; "1. Bir şeyin, bir yerin, bir kimsenin, esas tutulan yüzünün ilerisi. 2. Yol, deniz, ırmak vb.nin öbür kıyısı veya yanı. 3. Ön, kat, huzur. 4. Bulunan yere göre önde, ileride olan. 5. Karşıt, zıt, muhalif. 6. ed. Yüzünü bir şeye doğru çevirerek. 7. Karşılık olarak, mukabil. 8. İçin, hakkında. 9. (zaman anlatan kelimelere) Doğru, sularında."

A.T.'de: karşı; "1. Bir şeyin veya yerin karşısında bulunan yer veya şey, mukabil taraf; ön. 2. Karşı karşıya olan iki şeyden birinin karşısında olan. 3. Zıt, muhalif, aleyhine, zıddına, aksine. 4. Hakkında, konusunda. 5. Mücadele etmek için, engel olmak için. 6. Bir olayın yaklaştığını bildirir."

G.T.'de: karşı; karşı; "doğru".

Tkm.T.'de: karşı; "1. Karşı. 2. Birine bir şeye karşı."

karşı; "her seferinde, sürekli".

### kaş

kaş; "kaş". (O.A., E.T.Y.)

kaş; "kaş". (E.T.G.)

kaş; "süs taşı, kırat". (E.T.G.)

A.T.'de: ğat; "1. Üst üste , yan yana veya arka arkaya konulmuş yayvan cisimlerin her biri, sıra, tabaka. // Eski inanışa göre göğün kubbelerini oluşturan tabakalardan her biri. 2. Mertebe, kat. 3. Bükülmüş kumaşın. kağıdın vs.nin her katı. // Bükülme yeri, kırış. // İpi oluşturan tellerden her biri. 4. Defa, kere (rakamlarda)."

G.T.'de: kat; "kat"

Tkm.T.'de: gat; "1. Sıra, tabaka. 2. Kat, apartman katı."

### **katıĝ**

katıĝ, kataĝ; "katı, gayret". (E.T.G.)

katıĝ; "mahlut, karışık". (E.T.G.)

katı; "katı, sert, kavi". (E.T.Y.)

katıĝ; "katı, sert, sıkı, kuvvetli". (D.L.T.D.)

T.T.'de: katı 1; "1. Sert, yumuşak karşıtı. 2. mec. Hoşgörüsüz, acımasız, merhametsiz, zalim. 3. mec. Düşünce ve davranışlarında belli ilkelere sıkı sıkıya bağlı olan. 4. fiz. Sıvıların ve gazların tersine, içinde bulunduğu kabın veya üstünde bulunduğu yerin biçimini almayan, sulp. 5. esk. Çok, aşırı derecede."

katı 2; "zool. Taşlık, konsa".

A.T.'de: ğatı; "1. Sıvı olmayan, yumuşak olmayan. 2. Sık, kesif, yoğun. 3. mec. Çok şiddetli, çok kuvvetli, çok güçlü. 4. mec. Gaddar, merhametsiz, acımasız."

G.T.'de: katı; "katı"

Tkm.T.'de: gatı; "1. Sert, sağlam, katı. 2. Bayat, kuru. 3. Yüksek sesli. 4. Çok, fazla, aşırı."

### **kadın**

kadın; "kayın, hısım". (E.T.Y.)

A.T.'de: gaziğ; "kazılmış, çukur".

G.T.'de: kazık; "kazık".

Tkm.T.'de: gazık; "kazık".

## käm

käm; "hastalık, ızdırap".

T.T.'de: kem; "1. Noksan, eksik. 2. Kötü, fena.".

A.T.'de: kém; "esk. Otlarla örülen urgan, bağ. "

kem 1; "1. Az. 2. Az, kifayetsiz, yetmeyen. // Alçak, rezil, yaramaz, kötü. 3. mec. Pis, kaba, hoşlanmayan. 4. Eksik.".

kem 2; "Yuların atın ağzına geçen demir kısmı.". Bu kelime E.T. kem'den gelmektedir ve günümüzde gem mânâsında kullanılmaktadır. (T.D.E.S.)

G.T.'de: kem; "kötü; talihsiz".

Tkm.T.'de: kem; "1. Kusur, noksan, eksiklik. 2. Az , yetersiz. 3. Daha zayıf.".

## kıl

kıl; "kıl".

T.T.'de: kıl; "1. Bazı hayvanların derisinde, insan vücudunun belli yerlerinde çıkan, üst deri ürünü olan ipliksi uzantı. 2. Keçi tüyü. 3. bot. Bitkilerde görülen, genellikle silindirimsi, içi boş, çok ince uzantı. 4. Keçi tüyünden yapılmış veya dokunmuş olan.".

A.T.'de: gıl; "İnsan ve hayvanların vücudunda çıkan sert tüy.".

G.T.'de: kıl; "kıl".

## kış

kış; “kış”.

T.T.’de: kış 1<sup>136</sup>; “1. (kuzey yarım küre için) Aralık ayının yirmi ikisinde başlayıp martın yirmi birine kadar süren, yılın en soğuk mevsimi. 2. mec. Çok soğuk hava.”.

A.T.’de: ғış; “Sonbahardan sonra gelen mevsim, kış. “.

G.T.’de: kış<sup>137</sup>; “kış”.

Tkm.T.’de: ғış; “kış”.

## kışlağ

kışlağ; “kışlak”.

T.T.’de: kışla; “1. Askerlerin toplu olarak barındıkları büyük yapı. 2. hlk. Koyun ve keçi sürülerinin gecelediği veya kışın barındığı kapalı ağıl.

kışlak; “1. Kışın barınılan yer. 2. Kışın orduların, göçebe oymakların hayvanlarıyla birlikte yayladan inip konakladıkları yer.”.

A.T.’de: ғışla; “1. Askerlerin topluca oturduğu bina, kışla. 2. Fabrikaların yanında işçiler için yapılan lojmanlar.”.

ғışlağ; “Koyun ve diğer evcil hayvanların kışın getirilip beslendikleri yer, göçebe toplulukların hayvanlarıyla beraber inip kışladıkları ılıman havalı yer. // Kışı geçirmek için kullanılan bina vs. oba, köy. // mec. Yurt anlamında.”.

G.T.’de: kışla; “kışla”.

Tkm.T.’de: ғışlag; “kışın geçirildiği yer”.

<sup>136</sup> İkinci kış kelimesi ünlem olarak kullanılır. Bkz. TS

<sup>137</sup> İkinci kış kelimesi ünlem olarak kullanılır ve tavuk gibi hayvanları kovalamak için kullanılır.

## kız

kız; “kız, kız evladı”. (O.A., E.T.G., E.T.Y.)

kız; “kız, kız çocuk; cariye; pahalı nesne”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: kız; “1. Dişi çocuk. 2. Cinsi ilişkide bulunmamış dişi, kız oğlan kız, erden, bakire. 3. Dişi cinsten birine daha yaşlı biri tarafından seslenilirken kullanılır. 4. İskambil kağıtlarında kız resimli kağıt. 5. Dişi.”

A.T.’de: gız; “1. Dişi evlat, dişi çocuk. 2. Bulûğ çağına ermiş henüz evlenmemiş dişi insan. // Bakire.”

G.T.’de: kız; “kız”.

Tkm.T.’de: gız; “kız”.

## kızıl

kızıl; “kızıl, kırmızı”.

T.T.’de: kızıl; “1. Parlak kırmızı renk. 2. Bu renkte olan. 3. mec. Aşırı derecede olan. 4. mec. Komünist. 5. tıp. Daha çok küçük yaşlarda görülen, bulaşıcı, yüksek ateşli, kırmızı renkte geniş lekeler döktüren, kuluçka dönemi üç dört gün süren tehlikeli hastalık. 6. hlk. Altın.”

A.T.’de: gızıl; “1. Altın. 2. Al, kırmızı. 3. mec. Sosyalizm ile ilgili, Sovyet Sosyalist idaresi ile ilgili. 4. Altın renginde olan, parlak sarı, altın gibi ışık saçan. 5. mec. Çok kıymetli, çok değerli, çok güzel, çok iyi. 6. bak. Kırmızı. 7. kon. Hiçbir şeyden çekinmeyen, yüz­süz utanmaz....”

G.T.’de: kızıl; “kızıl”.



Tkm.T.'de: gızıl; "1. Kırmızı. 2. Altın 3. Altın, çok iyi (insan vs.)."

### **kim**

kim; "kim". (O.A.)

kām; "kim". (E.T.Y.)

kim; "kim, ki". (E.T.G.)

kim; "kim". (D.L.T.D.)

T.T.'de: kim 1; "Hangi kişi anlamında cümlede; özne, tümleç, nesne, yüklem görevinde kullanılır."

kim 2; "bağ. esk. ki".

A.T.'de: kim; "1. Cümlede soru anlamında kullanılarak şahıs adlarını ve insanı çağrıştıran varlıkların adlarının yerine geçer. 2. İki ve daha çok cümleyi karşılaştırırken cümleleri birbirinden ayırmak için kullanılır. 3. Karşıt fiillerle kullanılarak "hiç kimse" ifadesini karşılar. 4. "Herkes" ifadesini karşılar. 5. "Adam", "tanış", "akraba", "dost", anlamında kullanılır karşıt cümlelerinde tasdik, tasdik eden fiile mensup cümlelerde karşıt anlamı meydana getirir. 6. Cümlede belirli şahıslar için işaret, üstü kapalı anlam ifade eder."

kim 2; "klas. bak. ki 1".

G.T.'de: kim; "kim".

Tkm.T.'de: kim; "kim".

### **kirpik**

kirpik; "kirpik".

T.T.'de: kirpik; "1. Göz kapağının kenarındaki kıllar veya bu kıllardan her biri. 2. bot. ve zool. Tüy gibi, küçük ve ince uzantı veya uzantılar."

sararması, ağız kuruması, kalp ve solunum hızlanması gibi belirtileri olan veya daha karmaşık fizyolojik değişmelerle kendini gösteren duygu.”.

A.T.’de: ğorxu; “1. Beklenen veya yaklaşan bir tehlike karşısında oluşan duygu, heyecan, dehşet, telaş hissi. // Heyecan, ıstrap, telaş. 2. Tehlike, felaket, kaza veya korkulacak bir hadisenin olması ihtimali. 3. Tedbir, ihtiyat.”.

G.T.’de: korku; “korku”.

Tkm.T.’de: gorkı; “korku”.

### kök

kök; “mavi, gök rengi, lacivert, yeşil; gök, sema, hava”. (O.A.)

kök; “gök, mavi”. (E.T.Y.)

kök; “gök, mavi”. (E.T.G.)

kök; “gök, hava, sema; gök rengi, gök renk, lacivert”. (D.L.T.D.)

kök; “eğer bağı”. (D.L.T.D.)

kök; “kök, asıl”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: kök 1; “1. Bitkileri toprağa bağlayan ve onların, topraktaki besi maddelerini emmesine yarayan klorofilsiz bölüm. 2. (bazı şeylerde) Dip bölüm. 3. (köküyle ve sapıyla çıkarılan bitkilerde) Tane. 4. mec. Dip temel, esas. 5. mec. Kaynak, köken. 6. mec. Bir kimseyi bir yere bağlayan manevi temel güçlerin bütünü. 7. gr. Kelimenin her türlü ekler çıkarıldıktan sonra kalan anlamlı bölümü. 8. kim. Olağan şartlarda çevresinden yahtılamayan, ancak birçok tepkimede nitelik değıştirmeden geçebilen atom kümesi. 9. mat. (denklemdede) bilinmeyenine yerine konulduğunda uygun düşen gerçek veya birleşik değer.”.

kök 2 (Far. kuk o da T. Küg’den); “1. Sazı kurmaya yarayan burgu, kulak. 2. Sap. 3. bot. Süsünde olduğu gibi, her yıl kök süren ve yer üstüne sap çıkaran çok yıllık yer altı gövdesi.”.

gök; “1. İçinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, feza. 2. Yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, sema. 3. Gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi. 4. hlk. Olgunlaşmamış.”

A.T.’de: kök 1; “1. Bitkilerin, toprağın altında olan suyu emen ve onları toprak üzerinde kalmaya yarayan, besin almasına yarayan uzantıları. // Bitkilerin belirli gayeler için kazılarak topraktan çıkarılan kısımları. // Kökünden yararlanan bitkilerin kökü (patates, turp vs.). 2. Sarı, kırmızı, siyah renkli kökü yenen bitkilerin adı. 3. Saçın, dişin vs.nin vücudun içinde olan kısmı. // Organın vücutla birleşin kısmı (dil). 4. mec. Nesil, soy, menşe. 5. dil. Kelimelerin ekler atıldıktan sonra kalan asıl kısmı. 6. mat. Belirli dereceye çıkarıldığı zaman yeni bir miktar olarak alınan sayı. 7. mec. Asıl sebep. 8. Kökünden şeklinde: a- Asla, katiyen. b-Tamamen bütün olarak.”

kök 2; “1. Etili, semiz, şişman, tombul. 2. mec. kon. Kendinden sonra gelen kelimenin gücünü, anlamını etkisini güçlendirir.”

kök 3; “Müzikte ifadenin ölçü, ton vs. gibi unsurlarından biri.”

kök 4; “1. Geniş dikiş şekli, aralıklı dikiş. 2. Sonradan el veya makine ile daha iyi dikmek için yapılan geniş dikiş.”

kök 5; “Genelde terkiplerde kullanılır, dış görünüş, durum hal anlamı verir. (pis kökte görmek: Kötü durumda görmek; öz köküne goymağ: Kendisi gibi yapmak vs.).

göy 1; “1. Yeri ve diğer gök cisimlerini çeviren boşluk, sema, feza, asuman, uzay. 2. Dini inanışa göre Tanrının, meleklerin, hurilerin vs. olduğu yer.”

göy 2; “1. Gök, sema renginde; mavi. 2. Darbe, sert bir şekilde bir şeye dokunma vs. neticesinde vücudun herhangi bir tarafında oluşan morluk.”

göy 3; “1. Yeşil renk. 2. Olgunlaşmamış, ham. 3. Yeşillik (ağaçlar, otlar, bitkiler.)”

göy 4; “kon. Cimri, hasis”

G.T.’de: kök; “1. Kök. 2. Temel, menşe.”

gök; “1. Gök yüzü. 2. Mavi.”

Tkm.T.’de: kök; “1. Kök. 2. Teyel ipliği. 3. anat. Kök (diş). 4. mat. Kök. (Karekök) kök; şen, neşeli, şakrak.”

gök “1. Mavi. 2. Yeşil. 3. Yeşil, ham (meyva için); yeşillik, sebze. 4. Gök, sema. 5. Bere.”.

### **köpük**

köpük; “köpük”.

T.T.’de: köpük; “1. Çalkalanan, kaynatılan, mayalanan, yukarıdan dökülen sıvıların üzerinde oluşan hava kabarcıkları yığını. 2. Yapay olarak elde edilen, yumuşak ve esnek dolgu gereci. 3. kim. Gaz ve buharların sıvı katmanları ile kuşatılmasından oluşan yığın. 4. mec. Hayvanların, bazı kez de insanların ağızında görülen salyamsı kabarcıklar.”.

A.T.’de: köpük <sup>138</sup>; “1. Kaynayan, çalkalanan veya mayalanan sıvının yüzünde beliren hava kabarcığı. // Süt vs. sıvılar kaynadığı zaman üzerinde meydana gelen kabarcıklar. // Sabun vs. maddelerin suda çözüldüğü zaman meydana gelen beyaz renkli kabarcıklar. // Etin vs. suda haşlaması esnasında suyun üzerinde oluşan köpüklü madde, kısım.”.

G.T.’de: köpük; “köpük”.

Tkm.T.’de: köpük <sup>139</sup>; “köpük”.

### **kulkak**

kulkak; “kulak”.

T.T.’de: kulak <sup>140</sup>; “1. Başın her iki yanında bulunan işitme organı. 2. Bu organın, sesleri toplayıp içeriye almaya yarayan dış bölümü. 3. Balıklarda başın iki yanında bulunan ve ağızdan alıp solungaçlardan geçirdiği suyu dışarıya vermeye yarayan yanıklardan her biri. 4. Telli çalgılarda tel germeye yarayan burgu. 5. mec. Seslerin

<sup>138</sup> İkinci köpük kelimesi Rus para birimi rublenin küçük birimlerine konuşma dilinde verilen addır; kapık.

<sup>139</sup> İkinci köpük kelimesi için bkz. 136. dipnot.

<sup>140</sup> İkinci kulak kelimesi bir özel isimdir. bkz. TS

uygunluğunu seçebilme ve değerlendirebilme yeteneği. 6. Sabanın toprağa giren kısmının iki yanında bulunan ve toprağı yollara dökmeye yarayan parça. 7. Akarsuların ve özellikle göllerin karaya giren ve durgunlaşan yerleri.”

A.T.’de: gulağ; “1. İnsan ve hayvanlarda işitme organı. 2. Kulakları soğuktan vs. korumak için başlığın iki tarafında olan kısımlar, kulaklık. 3. Bir şeyin kenarı, yan tarafı, ucu. // “Bir” kelimesi ile: Bir lokma, azıcık, az miktarda, cüzi miktarda. 4. Arabanın oklarının tekerleklerden kenara doğru çıkmış kısmı, ucu.”

G.T.’de: kulak<sup>141</sup>; “kulak”.

kulak; “vadi, dere, çukur”.

kulak; “iğnenin deliğı”.

Tkm.T.’de: gulak; “1. Kulak. 2. Kulp. 3. müz. Anahtar. 4. (silahta) Horoz. 5. Birini dinlemek.”.

## kum

kum; “kum”.

T.T.’de: kum; “1. Silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan ufak, sert taneciklerin bütünü. 2. Armut, ayva gibi bazı meyvelerin etli bölümlerindeki sert tanecikler. 3. Vücuttaki bezlerin, özellikle böbreğin ürettiğı ince ve katı tanecikler.”.

A.T.’de: gum; “Taş ve kayaların ufalanmasından meydana gelen ince taneli taş kırıntıları.”.

G.T.’de: kum; “kum”.

Tkm.T.’de: gum; “1. Toprak, kum. 2. Toz. 3. Kumsal.”.

<sup>141</sup> kulak; “köy ağası” kelimesi de yukarıda değinilen özel ismin anlam kaymasına uğramış şeklidir.

## **kurusak**

kurusak; “karın, kursak”.

T.T.’de: kursak; “1. Kuşların yemek borusu üzerinde bulunan, yiyeceklerin toplandığı torba biçiminde şişkin organ. 2. Kuş kursağı şişirilip kurutularak yapılan veya ona benzeten şişkin şey. 3. hlk. Mide. 4. Kursak zarı ile yapılmış. 5. zool. Böceklerin ve solucanların sindirim kanallarında bulunan, kuşların kursağına benzeyen yapı.”

A.T.’de: gursak; “1. Kuşların ve geniş getiren hayvanların birinci midesi. // Genelde mide. 2. İçine sucuk vs. doldurmak için kullanılan ince, kuru bağırsak. // Tef, davul vs. çalgı aletlerinin yüzüne takılan, gerilen deri.”

G.T.’de: gursak; “1. Kursak. 2. Gerdan, gıdık.”

Tkm.T.’de: gursak; “göğüs”.

## **kurt**

kurt; “kurt, solucan”.

T.T.’de: kurt 1; “1. zool. Köpekgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika’da yaşayan, gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan. 2. mec. Bir yeri, bir şeyi iyi bilen. 3. mec. İşini iyi bilen, aldanmaz, kurnaz.”

kurt 2; “zool. 1. Yumuşak vücutlu, uzun gövdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız veya çok ilkel ayaklı küçük hayvan. 2. Bazı böceklere veya bazı böcek larvalarına verilen ad.”

A.T.’de: gurd; “1. Canavar, kurt. 2. Solucan türü sürüngen hayvanlara verilen isim.”

G.T.’de: kurt; “1. Haşarat kurdu. 2. Kurt, canavar.”

Tkm.T.'de: gurt; "1. Kurt. 2. Kurt, solucan."

### **kurug**

kurug; "kuru, boş peşin". (E.T.G.)

kurkağ; "kuru". (E.T.G.)

kurug; "kuru; asılsız". (D.L.T.D.)

T.T.'de: kuru; "1. Suyu, nemi olmayan, yaş ve nemli karşıtı. 2. Yağış almayan veya üzerinde bitki olmayan. 3. Daha sonra kullanılmak için kurutulmuş, taze ve yeşil karşıtı. 4. (bitki için) Canlılığını yitirmiş. 5. Arık, sıska, lagar, kaknem. 6. Salgısı olmayan. 7. Döşenmemiş, çıplak. 8. Katıksız, yanında başka şey olmayan (yiyecek). 9. Etkisi ve sonucu olmayan."

A.T.'de ğuru 1; "1. Yaş, nemli, ıslak olmayan. // Kurumuş, olgünleşmiş. // Öz suyu olmayan. 2. Rutubetsiz, nemsiz. 3. Sertleşmiş; eski, bayat. 4. Susuz, suyu gitmiş. 5. Bitkisiz, çıplak, yeşilliği olmayan. 6. Yağmur yağmayan, sıcak, kurak; rutubetsiz, nemsiz. 7. Zayıf, cılız, çok zayıf. 8. Döşemesiz, çıplak, üzerinde hiçbir şey olmayan. 9. Sade, katıksız, yavan. 10. Sıvı salgısı olmayan (öksürük vs.). 11. mec. Boş, etkisiz, sonuçsuz, ciddiyetten uzak. 12. Heyecansız, can sıkıcı, tatsız, süssüz. 13. mec. Soğuk, sert, duygusuz, lakayt. 14. mec. Asılsız, aslı astarı olmayan. 15. Yalnız, ancak, sadece anlamında."

ğuru 2; "toprak, kıta"

G.T.'de: kuru; "1. Kuru, ıslak olmayan. 2. Açık, çıplak (yer). 3. Sade, sadece, sırf. 4. Selamet."

Tkm.T.'de: gurı; "1. Kuru. 2. Boş, nafiye, beyhude."

### **kudruk**

kudruk; "kuyruk"

T.T.'de: kuyruk; "1. Hayvanların çoğunda, gövdenin art yanında bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ. 2. Kuşlarda gövdenin art yanında bulunan tüy demeti. 3. Koyunun bazı türlerinde eritilerek yağı alınan bir uzantısı. 4. mec. Bazı şeylerde kuyruğa benzeyen uzantı veya baş tarafın aksi yönünde kalan bölüm. 5. Alay birisinin arkasına takılıp hiç ayrılmayan kimse. 6. İnsanların sıra beklemek için, art arda durarak oluşturduğu dizi. 7. Başın arkasına toplanmış saç demeti. 8. Bir harfin bitiş çizgisine yakın yerde, birden bir dönüş yapan kısa çizgi."

A.T.'de: gıyruğ; "1. Hayvanların vücudunda arka kısımda bulunan uzantı. // Koyunların vücutlarının arka kısmında olan yağ kütlesi. 2. Uçan cisimlerin arka kısmı. 3. Hareket eden, yürüyen bir şeyin en arka kısmındaki bölümü. // mec. Son, sonuncu. // Genelde bir şeyin son kısmı, bitiş kısmı. 4. kon. Kuyruğa geçmiş adamlar, kuyruk, sıra. 5. mec. Birinin peşine düşüp, takılıp ondan, peşinden ayrılmayan adam."

G.T.'de: kuyruk; "1. Kuyruk, bazı hayvanların arkalarından sarkan tüyler. 2. Sap."

Tkm.T.'de: gıyruk; "1. Kuyruk. 2. mec. Kuyruk, bir şeyin arkası."

## **kuduğ**

kuduğ; "kuyu".

T.T.'de: kuyu; "1. Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindirik biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanan çukur. 2. Toprağa kazılan derince çukur. 3. mec. İçinden çıkılamayan durum veya yer. 4. mdn. Yer altındaki iş yerlerine ulaşmak için açılmış ve kesit boyutları derinliğine oranla sınırlı, düşey veya düşeye yakın bağlantı yolu."

Azerbaycan Türkçesi'nde: gıy; "Su, petrol, gaz çıkarmak veya herhangi bir gaye için derinliğine ve yuvarlak şekilde kazılan çukur, kuyu."



G.T.'de: kuyu; "1. Kuyu. 2. Mezf. 3. Yuva. 4. Çukur."

Tkm.T.'de: guduk; "(eski dil) kuyu".

guyı; "kuyu".

### kozu

kozu; "kuzu".

T.T.'de: kuzu; "1. Koyun yavrusu. 2. Bir meyve veya sebzeyle bitişik olan küçük meyve veya sebze. 3. Kuzu etinden yapılmış olan (yiyecek)."

A.T.'de: ğuzu; "1. Koyun yavrusu. 2. mec. Çok mülayim, sükut, sakin adam."

G.T.'de: kuzu; "kuzu."

Tkm.T.'de: guzu; "kuzu".

### küp

küp; "küp, kap". (E.T.Y.)

küp; "fiç, küp". (E.T.G.)

küp; "küp". (D.L.T.D.)

T.T.'de: küp <sup>142</sup>; "1. Su, pekmez, yağ gibi sıvıları veya un, buğday gibi tahılları saklamaya yarayan, geniş karınlı, dibi dar toprak kap. 2. argo Sarhoş. 3. Bazı deyimlerde çokluk, fazlalık bildirir."

A.T.'de: küp 1; "Fırında pişirilmiş killi topraktan yapılmış iri saksı kap."

küp 2; "1. Dipçik, kundak (tüfeğin). 2. Baltanın sapının takıldığı yerin arka kısmı. 3. Hançer, kılıç vs. kesici aletlerin kabzası. 4. Pranganın anahtarla açılıp kapanan kısmı."

<sup>142</sup> İkinci küp kelimesi Fr. Cube'den gelmektedir ve matematik terimi olarak kullanılmaktadır. Bkz. TS

kub 2<sup>143</sup>; “Sıvı kaynatmak veya damıtmak için yuvarlak veya silindir şeklinde olan kap.”

G.T.’de: küp; “küp”.

Tkm.T.’de: kub; “1. Kúp. 2. Kúp, metrekúp. 3. Kúbik.”.

### 2.2.9 o ile başlayan kelimeler

#### oçuk

oçuk; “ocak”.

T.T.’de: ocak; “1. Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer. 2. Odalarda, genellikle duvar kenarlarında tuğla veya taştan yapılmış, bacası olan yer, şömine. 3. Isı vererek üzerine veya içine konulan maddeleri ısıtan, pişiren, kaynatan, eriten araç veya alet. 4. Kahvelerde, kuruluşlarda çay, kahve vb.nin yapıldığı yer. 5. Yer üstünde veya yer altında cevher çıkarılan yer. 6. Bahçelerde ve bostanlarda her tür meyve ve sebze ekimine ayrılmış, çevresinden biraz yükseltilmiş toprak parçası. 7. mec. Bir şeyin en çok bulunduğu yer veya yapıldığı yer. 8 Aynı amaç ve düşünceyi paylaşanların kurdukları kuruluş veya toplandıkları, görev yaptıkları yer. 9. (bazı deyimlerde) Ev, aile, soy. 10. Bazı hastalıkları iyi ettiğine inanılan aile. 11. Yılın 31 gün süren birinci ayı, kanunusani.”

A.T.’de: ocağ; “1. Yemek pişirmek, su ısıtmak için vs. içinde ateş yakılan, üç tarafı kapalı bir tarafı açık yer; genelde ateş yakılan yer. 2. Soba veya buhar kazanının ateş yakılan yeri, bölümü. 3. din. Pir, kutsal yer, ev. 4. mec. Ev, ev bark, yurt. 5. mec. Bir şeyin olduğu, türediği, yayıldığı yer; merkez kaynak.”.

G.T.’de: ocak; “1. Ocak. 2. Baca. 3. Soy, aile, sülale, baba ocağı.”.

---

<sup>143</sup> diğer kub kelimesi Fr. ’dan gelmektedir. Bkz. ATS

Tkm.T.'de: ocak; "1. Ocak, yemek, pişirmek için kurulan ateş yakma yeri. 2. Herhangi bir şeyin doğduğu, yayıldığı merkez."

### **oğlan**

oğlan; "oğul, oğlan, evlat, çocuk, çocuklar".

T.T.'de: oğlan; "1. Erkek çocuk. 2. Yetişkin erkek. 3. İskambil kağıtlarında genç erkek resimli kağıt, bacak, vale. 4. Cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hizmet eden sapık erkek çocuk."

A.T.'de: oğlan; "1. Erkek çocuk. 2. Buluğ çağına ermiş, ama henüz evlenmemiş genç."

G.T.'de: oğlan; "oğlan, erkek çocuk".

Tkm.T.'de: oğlan; "1. Erkek çocuk. 2. Çocuk. 3. Delikanlı, genç erkek."

### **oğul**

oğul; "oğul, evlat, çocuk".

T.T.'de: oğul; "1. Erkek evlat. 2. Yaşlı kimselerin genç erkeklere söylediği bir seslenme. 3. Bazı kelimelerin anlamını pekiştirmek için kullanılır. 4. Bey veya ana arı denilen bir dişi arıyla kovandan çıkan arı topluluğu."

A.T.'de: oğul; "1. Erkek evlat. 2. Yaşlı kimselerin yaşça kendilerinden küçük olanlara hitap, seslenme şekli. 3. İş yapabilen, becerikli bir kimse için övme ifadesi olarak kullanılır."

G.T.'de: oğul; "1. Oğul. 2. Arı oğulu."

Tkm.T.'de: oğul; "1. Erkek çocuk, oğlan. 2. Seslenme sözü: ay oğul: ey oğul."

## ok

ok; “ok”. (O.A., E.T.Y., E.T.G.)

ok; “il teşkilatı, teşkilat”. (O.A., E.T.G.)

ok; “ok”. (D.L.T.D.)

ok; “paylar ve toprak hisseleri üzerine üleşmek için atılan ok, çekilen kura, mirasta düşen pay”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: ok; “1. Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk. 2. Yön göstermek amacıyla belli yerlere konulabilen, oka benzeyen işaret. 3. Bazı aletlerde veya araçlarda düz ve uzun bölüm. 4. mat. Bir dairede bir kirişin ortasında bu kirişi gören yayın ortasına indirilen doğru parçası.”

A.T.’de: ox 1; “1. Hayret, meyusluk, pişmanlık, hoşnutsuzluk vs. duygularını ifade eder. // Hayret, hayranlık, hasret ifade eder. // Sevinç, neşe, memnunluk ifade eder. 2. Şefkat, okşama, sevme (birini) anında kullanılır.”

ox 2; “1. Yayla atılan, ucu temrenli, ince kısa mil, çubuk. 2. Yön bildirmek için ok şeklinde çizilen işaret. 3. Makinanın mekanizmanın vs. dönen parçasının, dönen çarkın, dişlinin takıldığı mil. 4. Mihver. 5. Herhangi bir cismin simetri veya merkezinden geçen düz çizgi.”

G.T.’de: ok; “1. Ok. 2. Araba oku. 3. Işın.”

Tkm.T.’de: ok; “1. Ok. 2. Kurşun, mermi.”

ok; “Eksen, dingil.”

## ortu

ortu; “orta”.

T.T.'de: orta; "1. İki uçtan eşit uzaklıkta olan yer veya durum. 2. (zaman için) Başlangıcı ile bitimi arasında eşit uzaklıkta olan süre. 3. Bir şeyin kenarlarından yaklaşık olarak aynı uzaklıkta olan yer. 4. Bir şeyin eşit olarak ayrılabilceği bölüm. 5. görünür, algılanır durum. 6. (topluluk) İçinde, arasında. 7. eğitimde zayıf ile iyi arasındaki derece. 8. siyasette sorunların çözümünde aşırılıklardan kaçınan, ölçülü bir yöntem izleyen (siyası parti). 9. Her iki yanda kendi türünden eşit sayıda nesnelere bulunan. 10. İki karşıt nitelik veya durum arasında bulunan, tutarlı, ılımlı, vasat. 11. fiz. Bir olayın, içinde gerçekleştiği yer. 12. mat. Bk. Orantı. 13. sp. Güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş dereceden üçüncüsüne büyük orta, dördüncüsüne de orta denir. 14. sp. Futbolda oyunculardan birinin, topu, kale ağzında duran arkadaşlarına havadan yollamak için yaptığı vuruş. 15. tar. Yeniçeri ocağında tabur."

A.T.'de: orta; "1. Bir şeyin bütün uçlardan, kenarlardan, başlangıçtan ve bitişten eşit uzaklıkta bulunan yeri; merkez. // İrmak, yol vs.nin her iki tarafından aynı uzaklıkta olan yer. 2. Ortada olan; iki nokta, çizgi vs. arasında olan. 3. Bir şeyin başlangıcından veya sonundan aynı derecede uzak olan zaman. 4. Büyükle küçük, yüksekle alçak, ağırla hafif vs. arasında olan. // Tecrübesi az olan; orta halli. 5. Bir kaç miktarın sayılarına bölünmesinden elde edilen; akılda kalan olay vs. için tipik olan. // Kalite olarak ne iyi, ne de kötü durumda olan. 6. Öğrencilere verilen iyi ile zayıf arasındaki not. 7. Üç kardeşten ikincisi, ortanca. 8. İki şey arasında olan boş yer, boşluk, ara."

G.T.'de: orta; "orta"

Tkm.T.'de: orta; "1. Orta, merkez. 2. Ortasına, ortasında, ortasından. 3. Orta derecede."

## ot

ot; "ateş". (O.A., E.T.Y., E.T.G.)

ot; "ot, nebat". (E.T.Y.)

ot; "ot, ilaç". (E.T.G.)

ot; "ot, hayvan yemlerinin hepsi". (D.L.T.D.)

ot; "ilaç, em, zehir". (D.L.T.D.)

ot; “ateş, duman”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: ot; “1. bot. Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip, bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkilere verilen ortak ad. 2. Ağ, zehir. 3. İlaç. 4. Otlarla yapılmış veya otlarla doldurulmuş. 5. argo Esrar.”

A.T.’de: ot; “1. En fazla bir veya iki yıl yaşayan, gövdesi odunlaşmayan bitki. // Toprağın bu bitkilerden ibaret örtüsü. 2. Bu bitkilerin kuru veya yaş olarak kullanılan biçimi.”

G.T.’de: ot; “ot”.

Tkm.T.’de: ot; “1. Ateş, 2. ask. Ateş etmek.”

Ot; “ot.”

## oyug

oyug; “oyun, kumar”. (E.T.Y.)

oyuğ, oyun; “oyun”. (E.T.G.)

oyun; “oyun, yarış”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: oyun; “1. Vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence. 2. Kumar. 3. Şaşkınlık uyandırıcı hüner. 4. Tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi. 5. Müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü. 6. Sahne veya mikrofonda oynamak için hazırlanmış eser, temsil, piyes. 7. Bedence ve kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan, çevikliğe dayanan her türlü yarışma. 8. Hile, düzen, desise, entrika. 9. sp. (güreşte) Hasmını yenmek için yapılan türlü biçimlerde şaşırtıcı hareket. 10. sp. (teniste) taraflardan birinin dört sayı kazanmasıyla elde edilen sonuç.”

A.T.’de: oyun; “1. Eğlenmek, ve vakit geçirmek birkaç kişi veya çocuk arasında yapılan türlü eğlence. 2. Belirli kural, usul ve şartlar dahilinde yapılan spor, spor türü. 3. Raks, dans. 4. mec. Hokkabazlık, dalavere, fırıldak, hile. 5. Belirli bir rolü oynama, icra etme.”

G.T.'de: oyun; "1. Oyun. 2. Halay çekme, dans."

Tkm.T.'de: oyun; "1. Oyun. 2. Tiyatrodaki, sahnedeki gösteri. 3. Şaka, espri."

## 2.2.10 ö ile başlayan kelimeler

### ölüg

ölüg; "öü".

T.T.'de: öü; "1. Hayatı sona ermiş olan, artık yaşamıyor olan. 2. mec. Sönük, güçsüz. 3. mec. Yaşanılmayan veya çok durgun, hareketsiz. 4. mec. Sıcaklığı, canlılığı olmayan. 5. Ölmüş insan, müteveffa, mevta. 6. (isim tamlamalarında belirtilen durumda) Hayvan leşi."

A.T.'de: öü; "1. Ölmüş, vefat etmiş, hayatı sona ermiş. // Ölmüş kimse, ceset, cenaze. 2. Gebermiş, ölmüş (hayvan). 3. Kurumuş, solmuş, cansız (bitki). 4. Cansız, hayat işaretlerinden yoksun (çöl, şehir vs.). 5. mec. Hiçbir şey yapamayan, beceriksiz kimse. 6. mec. Durgun, etkisiz, çok zayıf, cansız."

G.T.'de: öü; "öü; ceset, ölmüş"

Tkm.T.'de: öü; "1. Öü, canlı değil. 2. mec. Öü gibi."

### ölüm

ölüm; "ölüm".

T.T.'de: ölüm; "1. Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, mevt, irtihal, vefat. 2. Ölme biçimi. 3. İdam cezası. 4. Sona ermek, yok olma, ortadan kalkma. 5. mec. Çok büyük sıkıntı, üzüntü. 6. ünl. Ölmesi istenen kimse veya şey için kullanılır."

A.T.'de: ölüm; "1. biyo. Organizmadaki hayat belirtilerinin ebedi olarak durması ve organizmanın mahvolması, dünya hayatının sona ermesi, organizmanın herhangi bir tarafında hayatın durması. 2. İnsan ve hayvan hayatının sona ermesi; vefat, ölmek fiili, ölme. // Ölme, ölme zamanı, vakti. 3. İdam cezası. 4. mec. Mahvolmak, yok olmak tehlikesi."

G.T.'de: ölüm; "ölüm".

Tkm.T.'de: ölüm; "ölüm".

## ön

ön; "ön, şark, doğu". (E.T.Y.)

ön; "güneşli". (E.T.Y.)

ön; "renk, güzellik". (E.T.G.)

ön; "ön, doğu". (E.T.G.)

ön; "ön, önce, öndün". (D.L.T.D.)

ön; "renk, bir şeyin rengi". (D.L.T.D.)

T.T.'de: ön; "1. Bir şeyin esas tutulan yüzü, arka karşıtı. 2. Bir şeyin esas tutulan yüzünün baktığı yer, karşı. 3. Bir kimsenin ilerisi. 4. Yakın gelecek zaman. 5. Giyeceklerin genellikle göğsü örten bölümü. 6. Benzerler arasında bakılan veya gidilen yönde olan. 7. Bazı kelimelerin başına getirilerek kelimenin anlamına "önce olan" veya "ilk kavramı" katar. 8. Civar, yöre."

A.T.'de: ön; "1. Bir şeyin ön tarafı, yüze gelen kısmı, cephe. // İleride olan, ileriye yöneltilmiş, ön tarafta olan; ön. // İleride giden, önde giden. // Karşısında, önünde. // Ön taraf, ileri kısım, karşı taraf. 2. Yüze gelen taraf, kısım; ön, cephe."

G.T.'de: ön; "ön".



Tkm.T.'de: öñ; "1. Ön, ön taraf. 2. Son çekim ilgeci; tagtanın öñüne geçmek: tahtanın önüne geçmek. 3. Önce, ilkin."

## örtük

örtük; "örtme, örtü".

T.T.'de: örtü; "1. Örtmek için kullanılan şey. 2. Yapılarda çatı, dam."

örtük; "örtülü, kapalı".

A.T.'de: örtü; "1. Başa örtmekte kullanılan bir şey. 2. Perde, örtük."

örtük; "1. Herhangi bir şeyin üzerine çekilen, örtülen kumaş, perde. // Bazı şeylerin kumaştan, deriden yapılan kılıfı. 2. Sofra. // Yorgan, yastık vs.nin kılıfı. 3. bak. Örtü. 4. Bir şeyin üzerini kaplayan şey."

G.T.'de: örtü; "çatı".

Tkm.T.'de: örtgi, örti, örtük; "örtü".

## öz

öz; "öz, kendi". (E.T.Y., O.A.)

öz; "iki dağ arasındaki dere ve çevresi". (E.T.Y.)

öz; "kendi, vücut, hayat, şahıs". (E.T.G.)

öz; "vadi". (E.T.G.)

öz; "öz, kendi, nefis; can, ruh, gönül". (D.L.T.D.)

öz; "yürek ve karnın içindeki nesne". (D.L.T.D.)

öz; "yağ". (D.L.T.D.)

öz; "iki dağ arasında bulunan dere". (D.L.T.D.)

öz; "ağaç özü". (D.L.T.D.)

öz; "sağır". (D.L.T.D.)

T.T.'de: öz 1; "1. Bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı, nefis, derun. 2. mec. Bir şeyin temel ögesi, küh, zübde. 3. Kendi, zat. 4. "kendi" Anlamında birleşik kelimeler türetir. 5. Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hulasa. 6. bot. Bitkilerin kök, gövde ve dallarının boydan boya ortasında bulunan, hafif, gevrek ve çoğu yumuşak bölüm. 7. Çıbanların içinde ölmüş dokudan oluşan irinle birlikte çıkan parça."

öz 2; "1. Kan bağı ile bağlı, üvey olmayan. 2. İçine, arılığını, saflığını bozacak hiçbir şey karışmamış olan, saf, arı."

öz 3; "hık. 1. Dere, çay. 2. Sulak, verimli yer."

A.T.'de: öz; "1. Şahsına, kendine ait, has, mensup olan. // Kendisi tarafından meydana getirilmiş, oluşturulmuş, alınmış elde edilmiş. vs. // Kendine mahsus; şahsi. 2. Sadece kendine veya bir şeye has olan; hususi. 3. Yakın, tabii. 4. Bir işe şahsen katılan. 5. İsim veya şahıs zamiri yerine kullanılır. 6. Bir kimsenin veya bir şeyin büyüklüğünü, önemini, mevkisini dikkate almak, belirtmek için kullanılır."

G.T.'de: öz; "1. Öz, kendi. 2. Asıl. 3. Kemik iliği. 4. Su."

Tkm.T.'de: öz; "öz, kendi"

## 2.2.11 s ile başlayan kelimeler

### saç

saç; "saç". (O.A., E.T.Y., E.T.G., D.L.T.D.)

saç; "tava". (D.L.T.D.)

T.T.'de: sac; "1. Yassı demir çelik ürün. 2. Bu nesneden yapılmış dışbükey pişirme aracı. 3. Sacdan yapılmış olan."

saç 1; "saç derisini kaplayan kıllar."

saç 2; "astr. Kuyruklu yıldız çekirdeğini saran ışıklı gaz yuvarı."

A.T.'de: sac; "Üzerinde ekmek, bazlama vs. pişirilen saçtan yapılmış yuvarlak ve ortası çukur alet. // Sacla pişirilen."

sagız; “sakız”. (D.L.T.D.)

sakız; “elbiseye bulaşan meyve suyu veya hurma pekmezi gibi şeyler”.  
(D.L.T.D.)

T.T.’de: sakız; “1. Bazı ağaçların ve özellikle sakız ağacının kabuğundan sızan, çiğnendiğinde yumuşayan, hoş kokulu, beyaz renkli reçine. 2. zool. Vücudu beyaz olup başta ve ayaklarda belirgin siyah işaretler bulunan, ince kemik yapılı ve yüksek ayaklı, ince yağsız uzun kuyruklu bir koyun türü. 3. Sakız ağacı.”

A.T.’de: sağız; “Sakız ağacından ve başka bazı ağaç ve bitkilerden sızan, ağızda çiğnenen yapışkan madde, sakız.”

G.T.’de: sakız; “sakız”.

Tkm.T.’de: sakız; “sakız”.

### **sap**

sap; “sıra”. (E.T.G.)

sap; “sap, kılıç veya bıçak sapı”. (D.L.T.D.)

sap; “bir söze verilecek cevapta sıra, yanıt; değirmende, sulamada ve gezekte sıra”. (D.L.T.D.)

T.T.'de: sap; "1. Bitkinin dal, yaprak, çiçek gibi bölümlerini taşıyan, ağaçlarda odunlaşarak gövde durumunu alan bölüm. 2. Çiçek veya meyveyi dala bağlayan ince bölüm, sak. 3. Bir aracı tutmaya yarayan bölüm. 4. İplik, tire, ibrişim gibi şeylerde iğneye geçirilen bir dikişlik iplik. 5. hlk. Demet durumundaki ekinler."

A.T.'de: sap 1; "Pamuk liflerinden, ipekten veya suni liflerden yapılmış ince iplik.  
sap 2; "bak. deste 2; Bir şeyin el ile tutulan kısmı; sap, kulp, kabza."  
sap 3; "Bitkilerin dal, yaprak, çiçek gibi kısımlarını taşıyan ve ağaçlarda odunlaşarak gövde halini alan kısmı."

G.T.'de: sap; "güçlendirme ön takısı".  
sap; "sap".

Tkm.T.'de: sap; "1. Katıksız, saf. 2. Temiz, katıksız. 3. Bütün, hep, baştan başa.  
sap; sap, tutacak yer."  
sap; "1. Hile, oyun, kurnazlık. 2. ask. Sıra, saf, hiza."

### sarp

sarp; "güç, sarp".

T.T.'de: sarp; "1. Dik, çıkması ve geçilmesi güç, yalman. 2. mec. Güç, güçlük."

A.T.'de: sarp; "Üstüne çıkılması, yürünmesi, geçilmesi çok zor alan; çok dik, yalçın."

G.T.'de: sarp; "1. Güçlü, kuvvetli. 2. Önemli, olağanüstü, fevkalade. 3. Güç. 4. Önemsiz (mec.). 5. Kibirli (mec.)."

Tkm.T.'de: sarp; "sarp etmek: harcamak, sarf etmek, kullanmak".

### san

san; "sayı, sayma".

T.T.'de: sayı; "mat. 1. Sayma, ölçme, tartma gibi işlerin sonunda bulunan birimlerin kaç olduğunu anlatan söz. 2. Gazete ve dergi gibi sürekli yayınların bir bütün oluşturan, değişik tarih, numara taşıyan baskılarından her biri, nüsha. 3. sp. Bir spor karşılaşmasında karşılaşanlardan her birinin başarı derecesini tespit eden nicelik."

A.T.'de: say; "1. Adet, rakam, bir miktarla, ölçü olarak kabul edilen başka bir miktarın kıyaslanması sonucu meydana gelen nispet. 2. Miktar, adet. 3. mec. Sayılan, hürmet edilen, seçkin."

say 2; "Denizde, gölde, ırmakta gemiler için tehlikeli olan sığ yer."

G.T.'de: sayı; "1. Sayı. 2. Rakam. 3. Hesaplama. 4. Numara."

Tkm.T.'de: san; "1. Sayı, adet, miktar. 2. gr. Mukdar san : sayı sıfatı. 3. Sayı, numara. 4. mec. Nüfuz, etki, güç."

## siğir

siğir; "sinir".

T.T.'de: sinir; "anat. 1. Duyu ve hareket uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyne ileten beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu demet. 2. hlk. Kas kirişi ve zarı. 3. Rahatsız edici, hastalık derecesine varan özellik. 4. Herhangi bir şey, bir olay karşısında tepki gösterme duyarlılığı ve kişinin ruhi niteliği. 5. Hoşa gitmeyen, can sıkıcı."

A.T.'de: sinir; "bak. Eseb; fizyol. 1. İnsan ve hayvan organizmasında bünyenin dışarıdan aldığı uyarıları beyine, beyin verdiği emirleri organları ileten sinir sistemi; sinir. 2. Esebler şeklinde: İnsanın tavır ve davranışlarını belirten sınırların bir sistem olarak rolü."

Gagavuz Türkçesi'nde sinir; "sinir".

Türkmen Türkçesi'nde sivr; "sivr".

### **süvri**

süvri; "sivri".

T.T.'de: sivri; "1. Ucu keskin ve batıcı olan. 2. Ucuna doğru gittikçe incelen. 3. mec. Genel tutumun veya geleneklerin dışında kalan, göze batıcı özelliği olan, aşırı. 4. bk. Palamut.".

A.T.'de: sivri; "Ucu keskin ve batıcı, delici olan, ucuna doğru gittikçe incelen.".

G.T.'de: sivri; "sivri".

Tkm.T.'de: süvri; "sivri".

### **soğuk**

soğuk; "soğuk".

T.T.'de: soğuk; "1. Isısı düşük olan, sıcak karşıtı. 2. Üşütecek derecede ısısı olan. 3. mec. Duygudan, sevgiden yoksun olan, sokulgan olmayan. 4. mec. Yakın ve içten olmayan, ilgisiz. 5. mec. Sevimsiz veya yersiz. 6. mec. (kadın için) Cinsel istek duymayan. 7. İlgisiz, sevimsiz bir biçimde veya memnuniyetsizliğini belli ederek. 8. Isının üşütecek kadar az veya düşük olması durumu.".

A.T.'de: soyuğ; "1. Isısı düşük olan. // Üşüme duygusu, üşütme. 2. Isıtılmamış, ısıtılmayan veya sıcağı tutmayan. 3. mec. Sert, itinasız, soğuk tavır, ilgisiz. // mec. Coşkusu, heyecanı, ihtirası, ateşi olmayan; soğuk yüzlü. 4. mec. Can sıkıcı, usandırıcı.".

G.T.'de: suuk; "1. Soğuk, sıcak karşıtı. 2. Soğuk, candan olmayan, ruhsuz (bakış, karşılama). 3. Soğuk, ilgisiz, alakasız (kişi).".

Tkm.T.'de: sovk; "1. Soğuk, sıcak karşıtı. 2. İlgisiz, alakasız, ruhsuz, belli etmeyen."

## sol

sol; "sol".

T.T.'de: sol <sup>144</sup>; "1. Kalbin bulunduğu tarafta olan, sağ karşıtı. 2. Bu taraftaki yön. 3. (parlamentoda oturuş düzenine göre) Solcu grupların tümü. 4. Bir parti içerisinde, sosyalizme yakın görüşte olan grup. 5. sp. (boksta) Sol yumrukla vuruş."

A.T.'de: sol; "1. Vücudun kalbin olduğu tarafı, sağın karşıtı. // Sol tarafta olan (sol el, sol kulak vs.). 2. Siyasi olarak diğerlerine göre daha radikal olan. 3. Görünüşte radikal, gerçekte oportünist olan."

G.T.'de: sol; "sol".

Tkm.T.'de: sol; "sol, sol taraf".

## soñ

soñ; "sonra, son". (E.T.G.)

soñ; "bir adamın çoluğu çocuğu; herşeyin ve her işin sonu, sonra". (D.L.T.D.)

T.T.'de: son; "1. Şimdiki zamânâ en yakın zamandan beri olan veya bu zamanda yapılmış, olmuş olan, ilk karşıtı. 2. En arkada bulunan. 3. Artık ondan ötesi veya başkası olmayan. 4. Bir şeyin en arkadan gelen bölümü, bitimi, nihayet. 5. anat. Etene, eş, döl eşi, meşime, plasenta. 6. mec. Olum. 7. Olanca."

A.T.'de: son 1; "1. Bir şeyin nihayeti, bitişi, sonu; nihayet. 2. Zaman olarak nihayet (mevsim sonu, yol sonu vs. ). 3. Akıbet, netice. 4. mec. Ölüm, son nefes. 5. En yeni, en taze, en son meydana çıkan."

<sup>144</sup> İkinci sol kelimesi Fr.'dan girmiştir ve müzikte kullanılır. Bkz. TS

son 2; “erkek çocuk, erkek evlat, nesli devam ettiren erkek çocuk”.

G.T.’de: sonu; “1. Son, bitiş. 2. Sonuncu, uçtaki.”.

Tkm.T.’de: son; “1. Sonra. 2. Son, uç, bitim.”.

### **söz**

söz; “söz”.

T.T.’de: söz; “1. Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lakırdı, kelam, kavi. 2. Bir veya birkaç heceden oluşan ve anlamı olan ses birliği, kelime, sözcük. 3. Bir konuyu yazılı olarak açıklamaya yarayan kelime dizisi. 4. Kesinlik kazanmayan haber, söylenti. 5. Bir işi yapacağını kesin olarak vadetme. 6. Müzik parçalarının yazılı metni, güfte.”.

A.T.’de: söz; “1. Bir şey veya olay hakkındaki düşüncenin sesle ifadesinden ibaret ses birliği, kelime, sözcük. 2. Kelam, dil. 3. Konuşma, söylenen şey. 4. Emir, buyruk. 5. Vaat. 6. Konuşma yapmak için verilen müsaade. 7. Bestesi yapılmış güfte. 8. Düşünce, fikir, mülâhaza. 9. İş, hadise, olay anlamında. 10. Şayia, haber.”.

G.T.’de: söz; “1. Söz; konuşma. 2. Vaat. 3. Saygı, hürmet.”.

Tkm.T.’de: söz; “1. Söz. 2. Gr. Sözcük. 3. Konuşma.”.

### **sub**

sub; “su, nehir”. (O.A.)

sub; “su”. (E.T.Y.)

sub, suw; “su”. (E.T.G.)

suw; “su”. (D.L.T.D.)



T.T.'de: su; "1. Hidrojenle oksijenden oluşan, oda sıcaklığında sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde. 2. Bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akarsu. 3. Meyve, sebze gibi şeylerin sıkılmasıyla elde edilen sıvı. 4. Bazı kokulu yaprak veya çiçekler imbikten çekilerek elde edilen kokulu sıvı. 5. Yemeğin sulu bölümü. 6. Yıkamak sözü ile bir su yıkamak, iki su yıkamak biçiminde kullanılarak "kez" anlamına gelir. 7. Demir araçları ateşte kızdırdıktan sonra, suya daldırılarak sağlanan sertlik. 8. mec. Yön, taraf, cihet, yan."

A.T.'de: su; "1. Hidrojenle oksijenden oluşan, oda sıcaklığında sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde. // Tedavi gayesiyle kullanılan maden suları. // mec. Boş, anlamsız sözler, ifadeler ibareler, konuşmalar, eserler. 2. Bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akar su, göl. 3. mec. Ter. 4. Meyve ve sebzelerden çıkarılan öz su, sıvı. // Bazı kokulu bitkilerin yaprak ve çiçeklerinden damıtma yoluyla elde edilen kokulu madde, sıvı. 5. Yemeğin sulu kısmı, bölümü."

G.T.'de: su; "1. Su. 2. Bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akar su, göl vs."

Tkm.T.'de: suv; "1. Su. 2. Bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akar su, göl vs. 3. Meyve ve sebzelerden çıkarılan öz su, sıvı. 4. (yara için) İrin."

### **sürüg**

sürüg; "sürü"

T.T.'de: sürü; "1. Evcil hayvanlar topluluğu. 2. Bir insanın bakımı altındaki hayvanların tümü. 3. Birlikte yaşayan hayvan topluluğu. 4. Düzensiz insan topluluğu. 5. Pek çok."

A.T.'de: sürü; "1. Evcil hayvanlar topluluğu, bir yerde otlayan hayvanlar topluluğu. 2. mec. Düzensiz insan topluluğu. // Bir yerde beslenen aynı türden kuş, balık ve diğer hayvanlar grubu. // mec. Karmakarışık, nizam intizamsız, düzensiz insan kitlesi."

G.T.'de: sürü; "sürü"

Tkm.T.'de: süri; "1. Sürü. 2. Öbek, grup."

## süt

süt; "süt".

T.T.'de: süt; "1. Kadınların ve memeli dişi hayvanların yavrularını beslemek için memelerinden gelen, besin değeri yüksek beyaz sıvı. 2. bot. Bazı bitkilerin türlü organlarında bulunan beyaz renkte öz su. 3. Erkek balığın tohumu. 4. Süte benzeyen her türlü sıvı. 5. argo Benzin, mazot."

A.T.'de: süd; "1. Kadınların ve memeli hayvanların yavrularını beslemek için memelerinden gelen, besin değeri yüksek sıvı. 2. bot. Bazı bitkilerin türlü organlarında bulunan beyaz renkli öz su."

G.T.'de: süt; "süt".

Tkm.T.'de: süyt; "süt".

## 2.2.12 t ile başlayan kelimeler

### tatıġlıġ

tatıġlıġ; "tatlı, lezzetli, güzel (yemek)". (E.T.Y.)

tatıġlıġ; "sevimli, tatlı". (E.T.G.)

tatıġlıġ; "tatlı, lezzetli". (D.L.T.D.)

T.T.'de: tatlı; "1. Şeker tadında olan. 2. Acı olmayan, içilebilen, yenilebilen. 3. mec. İnsanı çeken; göze, kulaġa hoş gelen, rahatlatan, dinlendiren, sevindiren. 4. Şekerle veya şekerli şeylerle yapılan yiyecek. 5. Sinirlendirmeden, hoşla gidecek bir biçimde, tatlılıkla."

A.T.'de: dadlı; "1. Lezzetli, güzel tadı olan. // mec. Gönül okşayan, iç açan, hoş, latif. 2. Yemeklerden sonra yenen tatlı yemek."

G.T.'de: tatlı, datlı; "tatlı".

Tkm.T.'de: datlı; "1. Tatlı, lezzetli. 2. mec. Hoş, tatlı."

### **tabışkan**

tabışkan; "tavşan".

T.T.'de: tavşan; "1 zool. Tavşangillerden, uzunluğu 70 cm, eti yenen, hızlı koşan, postundan yararlanılan bir memeli türü."

tavşan 2; "değerli ağaçlar üzerine ince oymalar işleyen sanatçı, tahta oymacısı."

A.T.'de: dovşan; "1. Kemiricilerden ön ayakları arka ayaklarından kısa olan, uzun kulakları, yarık dudağı olan ve eti yenen bir hayvan. 2. mec. Korkak cesaretsiz adam için kullanılır."

G.T.'de: tauşan, tauşam; "tavşan".

Tkm.T.'de: tovşan; "tavşan".

### **töpü**

töpü; "tepe".

T.T.'de: tepe; "1. Bir şeyin en üstteki bölümü. 2. coğr. Yüksekliği genellikle birkaç yüz metreyi geçmeyen, çok kez tek başına, yamaçları yatık yer biçimi. 3. Birinin yanı başı, baş ucu. 4. Bir yerin, bir nesnenin vb.nin üstü, tam hizası. 5. anat. Başın üst, kafatasının iki kulak arasında kalan bölümü. 6. mat. a) Çokgende veya çok yüzlüde köşelerden her biri; b) İkiz kenar bir üçgende eşit kenarların kesişme noktası; c) Bakışım eksenini bulunan bir eğrinin veya yüzeyin bu eksenle kesişme noktalarından her biri."

A.T.'de: tepe; "1. Yüksek yer, küçük dağ. 2. Bir şeyin en yukarı kısmı, zirvesi, başı. 3. Küme. 4. İnsan ve hayvan kafasının en üst kısmı; kafa."

G.T.'de: tepe; "tepe".

Tkm.T.'de: depe; "1. Tepe. 2. Tepe, doruk. 3. Baş, kafa. 4. Yığın. 5. İlgeç adı olarak: depesine : tepesine."

### tärs

tärs; "ters". (E.T.G.)

ters; "güç olan her nesne". (D.L.T.D.)

T.T.'de: ters 1; "1. Gerekli olan duruma karşıt (olarak). 2. mec. Uygun olmayan, elverişsiz, münasebetsiz. 3. mec. Gönül ve cesaret kırıcı, huysuz, sert. 4. Bir şeyin içe gelen yanı, arkası. 5. Kesici bir aletin kesmeyen yanı. 6. mec. Bir şeyin aksi, karşıtı.  
ters 2; "hayvan pisliği".

A.T.'de: ters; "1. Bir şeyin zıt tarafı, arkası. 2. Biri diğerinin yerine veya aksine olan. 3. Sözüünün, hareketinin, alışkanlığının üzerinde sağlam duran, onlardan vazgeçmeyen, terslik eden; inat. 4. Sinirli, asık suratlı. 5. Aksine tersine."

G.T.'de: ters; "1. Ters. 2. Dengesiz, geçimsiz, huysuz (mec)."

Tkm.T.'de: ters; "1. Yanlış, kötü. 2. Bir şeyin öbür yüzü. 3. Geçimsiz, uyumsuz, dargın."

ders<sup>145</sup>; "Hayvan gübresi, ters, mayıs."

### tırnak

tırnak; "pençe, tırnak".

<sup>145</sup> Ar.dan girmiş ders kelimesi ile bu kelime sestadır.

T.T.'de: tırnak; "1. İnsanda ve birçok omurgalı hayvanda parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsu tabaka. 2. Kanca gibi araçların kıvrık yeri. 3. den. Gemi demirinin ucundaki yassı parça. 4. (ciltçilikte) Tek yaprakları büküp cildi bağlaştırabilmek için bir yanında bırakılan şerit durumundaki kenar. 5. Heykel dökümünde, kalıp parçalarının birleştirilmesinde kolaylık sağlamak amacı ile yapılan dişlerin her biri. 6. Kanun çalmakta kullanılan mızrap. 7. Tenekeçilerin delik açmak için kullandığı alet, keski."

A.T.'de: dırnağ; "1. İnsan veya hayvanın el ve ayak parmaklarının ucundaki sert ve hissiz kemik. // At, inek gibi hayvanların ayaklarının alt kısmını oluşturan boynuz madde. 2. Pençe (kuşlarda). 3. dil. " ", veya ' ' işareti, metin içinde eser adını, başlıkları, alıntıları vs. bildirmek için kullanılır."

G.T.'de: tırnak; "tırnak."

Tkm.T.'de: dırnak; "1. Tırnak. 2. Köpek, kedi gibi hayvanların pençesi, tırnağı, 3. gr. Tırnak işareti."

### **tilkü**

tilkü; "tilki"

T.T.'de: tilki; "zool. 1. Köpekgillerden, uzunluğu 90 cm, kuyruğu 30 cm kadar, ırklarına göre çeşitli renklerde olan, ağız ve burnu uzun, sivri, kümes hayvanlarına zarar veren, kürkü beğenilen bir memeli tür. 2. Bu hayvanın postundan yapılan (manto vb.). 3. mec. Çok kurnaz."

A.T.'de: tülkü; "1. zool. Köpekgillerden, sivri burunlu, uzun ve bol tüylü kuyruklu, postu için avlanan hayvan. 2. mec. Kurnaz, hilekar, yaltak kimse. //mec. Korkan kimse."

G.T.'de: tilki; "tilki."

Tkm.T.'de: tilki," tilki."

### tok

tok,"tok, aç karşıtı". (O.A., E.T.Y., E.T.G.)

tok; "tok, aç olmayan; saçsız insan; boynuzsuz hayvan". (D.L.T.D.)

T.T.'de: tok; "1. Açlığını gidermiş, doymuş, aç karşıtı. 2. (kumaşlar için) Sık ve kalın dokunmuş. 3. (ses için) Kalın ve gür. 4. mec. Sevgi, sevecenlik, başarı veya para, mal gibi şeyleri elde etmiş ve bunlara kavuşmuş olan."

A.T.'de: tox 1; "1. Açlık hissetmeyen, yemek ihtiyacı duymayan, doymuş, tok. 2. Beslenmiş, yedirilmiş, beslenip şişmanlatılmış. 3. mec. Zengin güzel yaşayan. // mec. Büyükleme, kibirli, herkese yüksekten bakan. 4. mec. Bıkmış, usanmış.

tox 2; "Renklerin önüne gelerek koyuluk anlamı verir, koyu."

G.T.'de: tok<sup>146</sup>; "tok, doymuş."

Tkm.T.'de: dok; "1. Tok. 2. Dolu, dolgun, sağlam (tahıl, hububat hak.) 3. Koyu (renkler hak)."

dok; "den. Dok"

### toku

toku; "toka, kuşak süsü; merasim". (E.T.G.)

toku; "toka, kemer tokası". (D.L.T.D.)

T.T.'de: toka<sup>147</sup>; "1. Kemer, kayış vb.nin iki ucunu birbirine bağlamaya, bunları istenilen genişlikte tutmaya yarayan, türlü biçimlerde tutturmalık. 2. Kadınların saçlarını tutturmaya yarayan, bazen de süs olarak kullanılan araç."

<sup>146</sup> İkinci tok kelimesi Rus.'dan girmiştir. Elektrik mânâsına gelir.

<sup>147</sup> İkinci toka kelimesi İt.'den girmiştir. Bkz. TS

A.T.'de: toĝga; "Kemer, kayış vs. şeyleri tutturmaya veya belirli geniřliĝe ayarlamaya yarayan halka, toka, kopça. // Genelde kemer, kayış."

G.T.'de: toka; "toka".

Tkm.T.'de: toka; "toka."

### top

top; "bütün, hep". (E.T.G.)

top; "buĝdaydan yapılan bir çeşit yemek". (D.L.T.D.)

top; "top". (D.L.T.D.)

T.T.'de: top; "1. Birçok spor oyunlarında kullanılan türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış toparlak. 2. Bazı aletlerde bulunan toparlaĝımı parça. 3. ask. Gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah. 4. Kumaş, kaĝıt gibi şeylerin belli miktardaki baĝı, ferde. 5. Birçok şeyin hepsi. 6. Kumaş, kaĝıt vb. şeylerin düzenli bir yıĝın durumuna getirilmiş baĝı. 7. Yuvarlak biçimde olan, toparlak. 8. Tamamen, bütünüyle,. 9. argo Homoseksüel erkek."

A.T.'de: top 1; "El ve ayakla oynanan, içi hava doldurulmuş küre biçiminde cisim."

top 2; "1. Çapı 4 cm.den fazla olan ateşli silah. 2. tıp. Radyoaktif maddelerin ışınları ile tedavi eden cihaz. 3. Satrançta kale."

top 3; "İnce bir tahtaya sarılmış veya yuvarlak şekilde toplanmış kumaş. // Rulo şeklinde sarılmış kaĝıt, duvar kaĝıdı vs. 2. Aynı cinsten olan şeyler topluluĝu. 3. Tekerlekte parmakların veya deĝirmen çarkında olan kanatların takıldıĝı kısım. 4. Top halinde toplanmış ve baĝlanmış şeyler."

G.T.'de: top; "top, yuvarlak meşin".

Tkm.T.'de: top; "top, yuvarlak meşin".

top; "ask. top."

top; “top, tomar”.

## **tuprak**

tuprak; “toprak”.

T.T.’de: toprak; “1. Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü. 2. Kara. 3. Ülke. 4. Arazi, tarla. 5. Topraktan yapılmış.”.

A.T.’de: torpağ; “1. Yerkabuğunun yüz kısmı, türab. // Yer kabuğunun birleşiminde olan yumuşak, tanelenen, koyu gri renkli madde. // Topraktan yapılan veya inşa edilen. 2. Bir kimseye “ait olan arsa, arazi. 3. Yer. 4. Toz toprak. 5. Memleket, ülke. 6. mec. Vatan, yurt, il.”.

G.T.’de: toprak;” toprak”.

Tkm.T.’de: toprak; “toprak”.

## **topık**

topık; “topuk”. (E.T.G.)

topık; “topuk; top, çevganla vurulan top, topaç”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: topuk; “1. Ayağın toparlakça olan alt bölümü. 2. Ökçe. 3. is. mdn. Belli bir amaçla kazılmaksızın asıl yerinde bırakılan kömür bloğu veya cevher kütlesi.”.

A.T.’de: topuğ; “Ayağın arka yan kısımlarında şişkince yer.”.

G.T.’de: topuk; “topuk”.

Tkm.T.’de: topuk; “topuk”.



## tor

tor; “ağ”. (E.T.G.)

tor; “tuzak, ağ”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: tor 1; “1. Sık gözlü ağ. 2. Ağ örgüsünde.”

tor 2; “1. Toy, işe alışkın olmayan, yabancı. 2. Olgunlaşmamış, ham. 3. mec. Görgüsüz, çekingen, utangaç, acemi.”

tor 3; “mat. Bir dairenin kendi düzleminde bulunan fakat merkezinden geçmeyen bir doğru çevresinde dönmesiyle oluşan cisim.”

A.T.’de: tor; “1. Balık vs. yakalamak için kullanılan ağ. 2. Ağ gibi dokunmuş şeyler. 3. kon. İçinde erzak vs. taşımak için kullanılan file. 4. Seyrek dokunmuş gömlek, baş örtüsü, perde vs. // Ağdan yapılmış, ağ şeklinde olan. 5. Örümceğin ördüğü ağ. 6. mec. Hile, tuzak.”

G.T.’de: tor; “acemi”.

Tkm.T.’de: tor; “1. Ağ; pota. 2. Tuzak.”

## tutsık

tutsık; “tutma”. (E.T.G.)

tutsug; “vasiyet”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: tutsak; “1. Savaşta ele geçen düşman, esir. 2. Gitmesine engel olunan, serbestçe hareketine engel olunan. 3. mec. Bir şeye veya bir kimseye çok bağlı, kendisini bir şeyin etkisinden kurtaramayan kimse.”

A.T.’de: dustağ; “1. Tutsak, hapse atılan kimse. // mec. Hapse tıkılan bir insan gibi sabahtan akşama kadar evden dışarı çıkmayan, toplumla ilgisini kesen, kimseyle görüşmeyen, münzevi adam. // klas. Esir. 2. Hapishane.”

G.T.'de: tutsak; "tutsak, esir".

Tkm.T.'de: tussag; "1. Tutsak. 2. Hapishane."

### **tuz**

tuz; "tuz". (E.T.G.)

tuz; "tuz". (D.L.T.D.)

tuz; "güzellik". (D.L.T.D.)

T.T.'de: tuz; "1. Kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billursu madde. 2. kim. Bir asitteki hidrojenin yerini bir bazın almasıyla oluşan birleşim."

A.T.'de: tuz; "1. İskambil kağıdında birli, as. 2. mec. kon. Herhangi bir çevrede en yüksek mevkiye sahip olan kimse, tanınmış, şöhretli kimse."

G.T.'de: tuz; "tuz".

tuz; "iskambil kağıdında birli, bey".

Tkm.T.'de: duz; "1. Tuz. 2. mec. Yemek, yiyecek, tuz ekmek. 3. mec. Anlam."

### **türk**

türk; "mukaddes soyumuzun ebedi adı". (E.T.Y.)

türk; "Türk". (O.A.)

türk; "kudretli". (E.T.G.)

türk; "Türk, Türkçe". (E.T.G.)

türk; "vakit" anlamına gelen bir kelime". (D.L.T.D.)

T.T.'de: türk; "1. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse. 2. Asya ve Doğu Avrupa'da yaşayan, Türkçe'nin çeşitli lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse."

A.T.'de: türk; "Asya kıtasının doğu ucundan Doğu Avrupa'ya kadar uzanan çeşitli bölgelerde yaşayan, ırkı ve kavmi bakımından bir cinsten olan topluluk."

G.T.'de: türk; "Türk".

Tkm.T.'de: türk; "Türk".

### **türlüg**

türlüg; "türlü"

T.T.'de: türlü; "1. Çok çeşitli özellikleri olan, çeşit çeşit, muhtelif. 2. Çeşit veya çeşitleri toplayan daha geniş bir bölüm. 3. Herhangi bir yolda herhangi bir biçimde. 4. Çeşitli sebzelerle pişirilen etli yemek."

A.T.'de: dürlü "1. Çeşitli, türlü. 2. Çeşit çeşit, türlü türlü, bol."

G.T.'de: türlü; "türlü, çeşitli".

Tkm.T.'de: dürlü; "türlü".

### **tütün**

tütün; "duman".

T.T.'de: tütün; "1. Patlıcangillerden, birleşiminde nikotin bulunan, otsu bir bitki. 2. Bu bitkinin kurutulup kıyılarak sigara biçiminde veya pipoyla içilen yaprağı. 3. hlk. Duman."

A.T.'de: tütün; "1. Patlıcangillerden, salkım veya küme çiçekli, uzun yapraklı nikotin ihtiva eden ve kurutulup kıyıldıktan sonra sigara yapılan bitki. 2. Bu bitkinin kullanılmak üzere kıyılmış yaprakları. 3. Duman."

G.T.'de: tütün; "1. Tütün. 2. Sigara."

Tkm.T.'de: tütün; "bkz. tüsse; duman, is".

### 2.2.13 u ile başlayan kelimeler

#### uç

uç; "uç, cenah, ordu kanadı". (O.A.)

uç; "uç, cenah". (E.T.Y.)

uç; "uç, uzak". (E.T.G.)

uç; "Türkler'in kalem yaptıkları bir ağaç". (D.L.T.D.)

uç; "bir nesnenin tükenmesi, bitmesi; uç, kenar". (D.L.T.D.)

T.T.'de: uç; "1. Genellikle uzun bir nesnenin incelerek biten son ve sivri noktası. 2. Uzun bir şeyin baş ve son noktası. 3. Bir şeyin kenarı. 4. Bir uzaklığın son noktası. 5. Bir şeyin başı, tepesi. 6. tar. Türk devletlerinde genel olarak sınır boylarındaki eyalet ve sancaklara verilen ad."

A.T.'de: uc; "1. Bir şeyin sivri, ince, batıcı tarafı, kenarı. // Kumaşın, elbisenin vs. kenarı. // Bir şeyin bitiş kısmı, kenarı. // Uzun bir şeyin bitiş taraflarının her biri. // Bir şeyin kenarını oluşturan küçücük bir parçası. // Son, nihayet, bitiş. 2. Baş, tepe. 3. Ucundan şeklinde: .....sebebiyle, .....yüzden,.....göre anlamında."

G.T.'de: uç; "uç, son".

Tkm.T.'de: uç; "uç".

#### uçuk

uçuk; "kuş, avcı kuşu". (E.T.Y.)

uçuk; "uçarak". (E.T.G.)

uçguk; "uçuk, ingi, dumagu". (D.L.T.D.)

T.T.'de: uçuk 1; "1. Uçmuş, soluk. 2. Açık (renk). 3. Hafif, belirsiz.  
uçuk 2; Genellikle ateşli hastalıklar, ruhsal bunalımlar sonucu deride fiskeler  
durumunda beliren kabarcık."

A.T.'de: uçug 1; "1. Yıkık, yıkılmış durumda olan. 2. Yıkılmış bir binanın vs.  
kalıntıları, harabe yer."

uçug 2; "Ateş veya başka bir sebepten dolayı dudakta çıkan kabarcık(lar)."

G.T.'de: uçuk; "uçuk"

Tkm.T.'de: uçuk; "tıp. uçuk"

### uğur

uğur; "uğur, saye, devlet". (E.T.Y.)

uğur; "vakit, fırsat, sebep, dolayı, uğur". (E.T.G.)

T.T.'de: uğur 1; "1. Bazı olaylarda görülen ve insana iyilik getirdiğine inanılan belirti  
veya bazı nesnelere var olduğuna inanılan iyilik kaynağı. 2. Bu nitelikte olduğuna  
inanılan şey. 3. Meymenet, kadem."

uğur 2; "(yönelme veya kalma durumunda) Hedef, amaç, gaye, yol."

A.T.'de: uğur; "Baht, mutluluk. // Bir işin, arzunun vs. başarılı sonu, müspet neticesi,  
başarı."

G.T.'de: uur; "1. Yön. 2. Karşısında."

uur; "uğur"

Tkm.T.'de: uğur; "1. Doğrultu, yön, istikamet. 2. Akım, cereyan. 3. Yol, yöntem, tarz.  
4. Akraba. 5. Anlam, mânâ."

## uluğ

uluğ; “ulu, büyük”.

T.T.’de: ulu; “1. Erdemleri bakımından çok büyük, yüce. 2. (somut şeyler için) Çok büyük. 3. Saygı duyulan büyük.”

A.T.’de: ulu; “Çok büyük, en büyük, büyük, yüce.”

G.T.’de: ulu; “ulu, büyük”.

ulu; “ıssız, تنها, terkedilmiş”.

Tkm.T.’de: ulı; “1. Büyük. 2. Yetişkin, belli bir yaşa gelmiş. 3. Önemli. 4. mec. Önder, lider. 5. Güçlü, kuvvetli.”

## uşak

uşak, uwşak; “ufak”. (E.T.G.)

uşak; “küçük, ufak”. (D.L.T.D.)

uşak; “koğuculuk, koğu, dedikodu, koğucu”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: uşak; “1. Çocuk. 2. İsim tamlamalarında belirtilen durumunda, herhangi bir bölgenin halkından olan erkek. 3. Erkek hizmetçi. 4. Tayfa.”

A.T.’de: uşag; “1. Çocuk. // Civan, genç (erkek veya kız). 2. Erkek veya kız (bebeklik çağında). 3. mec. Mukayese, karşılaştırma anında kullanılır.”

G.T.’de: uşak; “küçük çocuk”.

Tkm.T.’de: uşak; “ufak, küçük”.

## uzak

uzak; “uzun devam eden”. (E.T.G.)

uzak; “uzun; eski, uzak”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: uzak; “1. Gidilmesi çok süren, çok ötelere bulunan, ırak, yakın karşıtı. 2. Arada çok zaman bulunan. 3. Eli, gücü veya hükmü yetişmemek. 4. İhtimali az olan. 5. Ayrı, birbiriyle yakın ilgisi olmayan. 6. Uzak yer.”

A.T.’de: uzağ; “1. Mesafe, mekan bakımından yakın olmayan, ırak. // Çok uzun. // Uzaktan görünen, uzakta olan. // Uzaktan gelen, uzaktan duyulan. 2. Zaman, vakit olarak yakın olmayan, haldeki zamandan çok önce olan, geçmiş zamanda olmuş, o zamânâ ait olan. // Uzun bir zaman sonra olacak olan. 3. mec. Bir şey konusunda düşünmemeği, bir şey niyetinde, kastında, arzusunda olmamayı bildirir. 4. mec. Yabancı, özge, yad olmayan. 5. Uzağda Uzak yerde, uzaklarda, uzak mesafede. 6. Uzağdan a- Uzak mesafeden, uzak yerden, uzaklardan. b- Uzak ülkeler, diyarlar.”

G.T.’de: uzak; “uzak”.

Tkm.T.’de: uzak; “1. Uzak, arada uzun mesafe bulunan. 2. Uzun (süre, zaman için). 3. Bütün, tüm, cümle. 4. Uzakda: uzakta, uzaklarda.”

### 2.2.14 ü ile başlayan kelimeler

#### ün

ün; “şöhret, şan, ün”. (E.T.Y.)

ün; “ses”. (E.T.G.)

ün; “ses; ün, san”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: ün; “1. Ses. 2. İyi bir nitelikte bilinip tanınmış olma durumu, şöhret, şan, nam.”

A.T.'de: ün; "ses, seda".

G.T.'de: ün<sup>148</sup>; "bir sağımlık süt".

Tkm.T.'de: üyn; "1. bkz. Ses; a) Ses. b) gr. Ses, fonem.. 2. Tok ses."

### üst

üst; "üst".

T.T.'de: üst; "1. Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, fevk. 2. Bir şeyin görülen yanı, yüzü. 3. Bir şeyin dış yüzü, yüzey. 4. Giyecek, giysi. 5. Birine göre yüksek aşamada olan kimse, mafevk. 6. Vücut, beden. 7. Artan, geriye kalan bölüm. 8. Birkaç şeyden birbirine göre yukarıda olan. 9. Öte, arka. 10. Sınıflamalarda temel olarak alınan bir tipe göre ileri derecede olan 11. Bazı tamlamalarda zaman bildirir. 12. Bazı deyimlerde sorumluluk, yükümlülük anlatır. 13. İlgilenilen, üzerinde durulan konu."

A.T.'de: üst; "1. Bir şeyin yukarı kısmı, yukarı, altın zıddı. 2. Yukarda olan, yukarıdaki. 3. Uzanmış bir kimsenin üst kısmı. 4. Bir yapının, binanın yukarı kısım, sathı; dam. 5. Yüzey (suda). 6. Elbisenin dış kısmı, yüzü. 7. Üstten giyilen. // Elbise, üst baş. 8. Kenar, yakınlar. // Sırt. 9. Üstünde şeklinde sebep bildirir..... göre, .....sebebiyle. 10. Hakkında, konusunda, hususunda. 11. Üstündeki şeklinde; Uhdesindeki, üzerindeki, sorumluluğundaki."

G.T.'de: üst; "1. Üst, tepe, yukarı. 2. Üst, yüzey, sathı."

Tkm.T.'de: üst; "1. Bir şeyin dış yüzü, yüzey. 2. Hayvanın arkası, sağrısı. 3. Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı."

---

<sup>148</sup> yün>>ün şeklinde meydana gelmiş kelimenin E.T.'deki şekil ile bir ilişkisi yoktur.



## üstün

üstün; “üstün, yukarda”. (E.T.G.)

üstün; “üstün”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: üstün <sup>149</sup>; “1. Benzerlerine göre daha yüksek bir düzeyde olan, onları geride bırakan. 2. (birine veya bir şeye göre) Nicelik bakımından daha yüksek, daha elverişli olan, faik.”.

A.T.’de: üstün; “1. Benzerlerine, eşlerine göre daha iyi durumda, daha yüksek seviyede, mertebede, kalitede olan. // Nicelik ve nicelik olarak daha yüksek, daha elverişli olan. 2. Galip gelen, yenen galip.” .

G.T.’de: üstün; “üstün çıkmak”.

Tkm.T.’de: üstün; “1. Üstün, benzerlerine göre daha yüksekte olan. 2. Arap yazısında bir ünsüzün geniş, kısa ve düz okunacağını gösteren işaret.”.

### 2.2.15 v ile başlayan kelimeler

#### birim

birim; “borç”.

T.T.’de: verim; “1. Çalıştırılan, işletilen, bakılan bir şeyin verdiği sonuç veya bu sonucun niceliği, mahsul, randıman. 2. Ortaya çıkan, istenilen, beklenen sonuç, semere.”.

A.T.’de: vèrim; “Verim, ürün verme yeteneği; bereket, semere, ürün.”.

G.T.’de: verim; “gelir, verim”.

Tkm.T.’de: berim; “1. Verme. 2. Rüşvet.”.

<sup>149</sup> İkinci üstün kelimesi Arap gramerinde bir terim ismidir.

## 2.2.16 y ile başlayan kelimeler

### yağ

yağ; “yağ”.

T.T.’de: yağ; “1. Birleşiminde stearik, oleik, palmitik asitlerle gliserin bulunan ve bunların oranlarına göre kıvamları değişen bitkisel veya hayvansal madde. 2. Vazelin, mazot gibi fizik nitelikleriyle yağları andıran ve sanayide kullanılan mineral madde. 3. Vücudun, atılması gereken amonyak, üre gibi bazı maddelerini içine alarak deriden sızan ve ter kokusunu veren madde. 4. Itırlı bitkilerden çıkarılan uçucu, kokulu ve sıvı madde.”.

A.T.’de: yağ; “1. Bitkilerden ve hayvan ürünlerinden elde edilen katı veya sıvı yiyecek maddesi. 2. Etin içinde olan beyaz ve eriyen madde. 3. tıp. Birleşiminde yağ maddesi olan bazı ilaçların adı. 4. mec. kon. Fayda, hayır anlamında.”.

G.T.’de: yaa<sup>150</sup>, “yağ”.

Tkm.T.’de: yağ; “1. Yağ. 2. Gaz yağı, benzin.”.

### yağmur

yağmur; “yağmur”.

T.T.’de: yağmur; “1. Atmosferdeki su buğusunun yoğunlaşmasıyla oluşan ve yer yüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı. 2. Çok ve sık düşen, gelen şey. 3. mec. Çokluk, bolluk.”.

A.T.’de: yağmur; “Gökte bulunan su zerreciklerinin birleşip ağırlaşması sonucu düşmesi ile meydana gelen yağış, rahmet.”.

<sup>150</sup> yağ>>yaa şeklinde gelişen kelimenin yukarıda incelenen kelime ile bir ilişkisi yoktur.

G.T.'de: yaamur; "yağmur".

Tkm.T.'de: yagmur; "yağmur".

### yaka

yaka; "yaka, hudut". (E.T.Y.)

yaka; "yaka; şef, reis, iktidar". (E.T.G.)

yaka; "yaka, elbise yakası". (D.L.T.D.)

T.T.'de: yaka; "1. Giysilerin boyna gelen, boynunu çeviren bölümü. 2. Giyeceklerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası. 3. Kıyı, kenar taraf. 4. Eğik yer. 5. Yapıların saçaklarında, suyun içeriye sızmasını önlemek için kiremidin altıyla oluk arasına konulan metal levha. 6. Semt. 7. den. Yelkenlerin kenar ve köşeleri."

A.T.'de: yaka; "1. Giyeceklerde boyun kısmı, boynu çevreleyen kısım, yaka. 2. bak. yaxalı; (1. Elbisenin yaka kısmı. 2. Elbise yakası için yararlı, uygun kıyafet.) 3. Sahil, kıyı, taraf."

G.T.'de: yaka; "yaka".

Tkm.T.'de: yaka; "1. Yaka. 2. Kıyı, kenar. 3. Taraf, civar, çevre."

### yağuk

yağuk; "yakın, civar".

T.T.'de: yakın; "1. (zamanda ve yerde) Az bir ara ile ayrılmış olan, uzak karşıtı. 2. Küçük, önemsiz değişikliklerle birbirinden ayrılan. 3. Aralarında sıkı ilgi bulunan. 4. Benzeyen, andıran, yaklaşan. 5. Erişmesi, olması zaman bakımından yaklaşmış olan. 6. Uzak olmayan yer. 7. Aralarında sıkı ilişki olan arkadaş, dost veya akraba. 8. Uzak olmayarak."

A.T.'de: yakın; "1. Mesafe olarak uzak olmayan, yakın. // Kısa. 2. Zaman olarak yakın olan. Uzak olmayan, yaklaşan; geleceğine , olacağına vs. az kalan. // Kan akrabalığı veya dostluk ilişkisi ile bağlı olan. 4. Vasıtasız ilgisi olan, derinden meraklandırıan, kalbine, isteğine göre olan; çok yakın, itina edilen. 5. İnanılır, güvenilir. 6. Muhtemellik, takribilik bildiren."

G.T.'de: yakın; "1. Yakın. 2. Tahminen."

Tkm.T.'de: yakın; "yakın".

### yalın

yalın; "yalın, çıplak". (O.A.)

yalın; "yalın, sert". (E.T.Y.)

yalın; "yalın". (E.T.G.)

yalın; "alev". (E.T.G.)

yalın; "alev", (D.L.T.D.)

yalın; "çıplak, kından çıkmış veya kınından çıkarılmış". (D.L.T.D.)

T.T.'de: yalın 1; "hlk. Alev".

yalın 2; "1. (söz, yazı için) Gösterişsiz, süssüz, sade. 2. hlk. Çıplak, kınından çıkmış."

A.T.'de: yalın; "1. Çıplak, açık hiçbir şeyle örtülü olmayan. 2. Boş hiçbir şeyi olmayan."

G.T.'de: yalın; "alev, yalın".

yalın; "yalın (yalınayak)".

Tkm.T.'de: yalın; "alev".

yalın; bkz. yalañaç; "çıplak".

## yalnuz

yalnuz; “yalnız”.

T.T.’de: yalnız; “1. Yanında başkaları bulunmayan. 2. Yanında başkaları olmayarak. 3. Sadece, salt. 4. Ama, şu kadar ki, ancak, fakat. 5. psikol. Toplumsal ilişkilerden yoksun veya yoksun bırakılan kişi.”.

A.T.’de: yalnız; “1. Ancak, sadece, yalnız. 2. Yalnız, تنها, başkası olmadan, diğerlerinden ayrı olarak.”.

yalğız; “1. Yalnız durumda, kimsesiz, تنها. 2. Müstesna olarak, ancak, sadece.”.

G.T.’de: yalnız; “yalnız”.

Tkm.T.’de: yalnız; “yalnız”.

## yan

yan; “yan, taraf”. (O.A.)

yan; “yan, yan taraf”. (E.T.Y.)

yan; “yan, kalça”. (E.T.G.)

yan; “yan”. (D.L.T.D.)

yan; “uca kemiği, uca kemiğinin başı”. (D.L.T.D.)

T.T.’de: yan; “1. (bir şeyin) Ön, arka, alt ve üst dışında kalan bölümü. 2. Yön, sağ ve solun ortak adı, taraf. 3. Yer. 4. Üst. 5. Birlikte, beraberinde olma. 6. Bedenin bir bölümü. 7. Üstte, altta, arkada veya önde olmayan. 8. ask. Savaş düzenindeki ordunun iki kanadından her biri. 9. mec. İstekleri karşıt olan iki kişiden veya topluluktan biri. 10. İkinci derece olan. 11. Bir yana yönelerek. 12. mat. Bir denklemde “=” işaretiyle ayrılmış olan iki anlatımdan her biri. 13. Tali.”.

A.T.'de: yan; "1. Taraf, etraf. 2. Vücutun omuzlardan bacakların başlangıcına kadar olan sağ ve sol tarafı. 3. Sağ veya sol tarafta olan. 4. Kenar. 5. Sağrı, oturak yeri, kalça. 6. Vasitasız yakınlık, beraberlik bildirir. 7. Yanında, yanımda şeklinde: Karşılaştırılan iki şeyden birinin diğerinden daha üstün olduğunu bildirir."

G.T.'de: yan; "yan, taraf".

Tkm.T.'de: yan; "1. Bedenin bir bölümü: Çep yanım: sol yanım. 2. Taraf, yan. 3. Giyim kuşamın vb. koltuktan eteklere değin uzanan parçası. 4. Bir şeyin yakını, yanı."

### yarım

yarım; "yarım".

T.T.'de: yarım; "1. Bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri. 2. Tam ve istenildiği gibi olmayan, eksik, noksan. 3. mec. Hastalıklı, sakat, sağlıksız. 4. Bir bütünün yarısı olan miktar. 5. (saat için) On iki otuz."

A.T.'de: yarım; "Bir bütünün bölündüğü iki eşit parçadan her biri."

G.T.'de: yarım; "yarım".

Tkm.T.'de: yarım; "yarı, yarım, buçuk".

### yaş

yaş; "yaş, ömür". (O.A.)

yaş; "yaş, gözyaşı; yaş, taze; genç". (E.T.Y.)

yaş; "(göz) yaşı". (E.T.G.)

yaş; "yaş, taze". (E.T.G.)

yaş; "zarar". (E.T.G.)

yaş; "yaş, taze nesne, zerzevat, sebze, yeşillik; yaş (gözden gelen); yaş (insanın yaşadığı)". (D.L.T.D.)

T.T.'de: yaş 1; "1. Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman, sin (II). 2. Hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ. 3. Bir kurum, bir kuruluş, düzen vb.nin kurulduğundan bu yana geçen zaman. 4. meteor. Bir gök cisminin oluşmaya başladığı günden bu güne kadar geçirdiği zaman süresi.

yaş 2; 1. Nemli, ıslak. 2. Kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, kurumamış, kurutulmamış, taze. 3. Ağlandığında gözlerden akan berrak sıvı, göz yaşı. 4. argo Kötü, korkulu, zor."

A.T.'de: yaş 1; "1. Doğuştan itibaren geçen ve sene, ay olarak ölçülen zaman, aşılan ömür miktarı, yaş. 2. Yaşından şeklinde: Doğduğu günden itibaren; ömür boyu.

yaş 2; 1. Islak, nemli, kurumamış halde. // Henüz kurumamış. 2. Su, nem. 3. Göz yaşı. 4. Civan, genç."

G.T.'de: yaş; "yaş, göz yaşı".

yaş; "(insan) yaşı".

Tkm.T.'de: yaş; "1. Yaş (insan). 2. Hayat, ömür."

yaş; "yaş, gözyaşı".

yaş; "1. Yetişmemiş, kemale ermemiş. 2. Genç. 3. Toy."

yaş; "soğan, patates, havuç vb. bitkilerin kökü ve gövdesi."

### yavaş

yavaş; "yavaş, uysal; özel ad". (E.T.G.)

yavaş; "yavaş, yumuşak huylu". (D.L.T.D.)

T.T.'de: yavaş; "1. Hızlı olmayan. 2. Yumuşak huylu, yumuşak başlı. 3. Alçak, hafif. 4. Hızlı olmayarak."

A.T.'de: yavaş; "1. Hareketi zayıf ve yavaş, ağır. 2. Sakin, usul, sessiz, gürültüsüz. 3. Sakin, yumuşak, mülayim."

G.T.'de: yavaş;"1. Yavaş. 2. Sakin, uslu."

Tkm.T.'de: yavaş; "1. Yavaş sesli, hafif sesle. 2. Sessiz, sessiz sedasız."

### yabız

yabız; "kötü, yavuz"

T.T.'de: yavuz; "hlk. 1. Kötü, fena. 2. hlk. Güçlü, çetin. 3. hlk. İyi, gürbüz, güzel."

A.T.'de: yavuz; "1. Şiddetli, çok sert. 2. Mahir, usta."

G.T.'de: yauz, yavuz; "tıknaz sığır"

Tkm.T.'de: yovuz; "yaman, kötü"

### yazuk

yazuk; "günah, suç"

T.T.'de: yazık; "1. Herkesi üzebilecek şey, günah. 2. ünl. Acınma, üzüntü anlatır. 3. ünl. Kınama anlatır."

A.T.'de: yazığ 1; "Sakin, fakara, sessiz, aciz. // Acımacaklı, zavallı, bedbaht."

yazığ 2; "mah. Yumurta yaptığı yerini yadırgamış, başka yere gitmiş (tavuk)."

G.T.'de: yazık<sup>151</sup>; "yazık"

Tkm.T.'de: yazık; "kabahat, suç"

<sup>151</sup> yazlık>>yazık şeklinde ortaya çıkan kelimenin yukarıda incelenen kelime ile ilişkisi yoktur.



## yim

yim; “yem”.

T.T.’de: yem; “1. Hayvan yiyeceği. 2. Kuş ve balık tutmak için tuzağa bırakılan veya oltaya takılan yiyecek veya yiyecek görünüşündeki nesne. 3. mec. Birini aldatabilmek için hazırlanmış düzen; kullanılan kimse veya şey. 4. Ağz otu.”.

A.T.’de: yèm; “1. Hayvanlara verilen yiyecek. // Kuşlara verilen yiyecek. 2. Kuşları ve hayvanları yakalamak için ağa, tuzağa konan yem, yiyecek. 3. mah. El ile taş çıkarırken kullanılan ağaç taş arasına konan kuru ot.”.

G.T.’de: em; “yem”.

Tkm.T.’de: iym; “yem”.

## ye-

yi-, ye-; “yemek”.

T.T.’de: ye- 1; “1. Yemek yeme, karın doyurma işi. 2. Yenmek için pişirilip hazırlanmış yiyecek, aş, taam. 3. Günün belli saatlerinde yenilen besin. 4. Çağrılıları veya konukları yemekle ağırlama.

ye- 2; 1. Ağzda çiğneyerek yutmak. 2. Aşındırmak, kemirmek, oymak, delmek. 3. Isırmak. 4. Batmak, çizmek, kaşındırmak, dalamak. 5. (hoşa gitmeyen kötü bir duruma) Uğramak, tutulmak. 6. Hakkı olmayan ve kendisine yasak edilmiş bulunan bir şeyi kabul etmek. 7. Harcamak, tüketmek, bitirmek. 8. Yasal yoldan cezalandırılmak. 9. mec. Gücünü kırmak, perişan etmek, mahvetmek. 10. Birine alacağını vermemek, ödememek. 11. Biri için başkasına para harcatmak. 12. Harcanmak, kullanılmak, sarf edilmek. 13. Sürekli üzme, tedirgin etmek.”.

A.T.’de: yè-; “1. Bir yiyeceği ağzda çiğneyip yutmak. // İnsanın belirli zamanlarda yediği şey; yemek. 2. Yemek, rızk. 3. kon. Sokmak, dişlemek. 4. Aşındırmak, oymak,

dağıtmak. // Kemirmek, içten yiyerek mahvetmek, bozmak. 5. mec. Rahat bırakmamak, takatini kesmek, enerjisini tüketmek. 6. mec. kon. Hiçbir imkan yaratmamak, tahammülü zor durum yaratmak, yaşamaya, çalışmaya bırakmamak. // mec. Yok etmek, mahvetmek. // Kırıp dökmek. 7. mec. kon. Yüzsüzcesine kendine almak, alıp vermemek, üzerinde yatmak. 8. mec. kon. Maruz kalmak, uğramak. // mec. Tahammül etmek, sabrederek cevap vermemek. 9. Bazı kelimelere takılarak çeşitli ifadeler yapılır. (Acıg yèmek ; sinirine hakim olmak.)”.

G.T.’de: i-; “1. Yemek. 2. Yoketmek, yiyip bitirmek (mec).”.

i-; “Yemek.”.

Tkm.T.’de: iy-; “1. Yemek yemek. 2. Kemirmek, aşındırmak. 3. Birleşik sözcükler oluşturur: başını iymek: başını yemek, mahvetmek, yok etmek, öldürmek.”.

## yaşıl

yaşıl; “yeşil”.

T.T.’de: yeşil; “1. Sarı ile mavinin karışmasından ortaya çıkan, bitki yapraklarının çoğunda görülen renk. 2. Bu renkte olan. 3. (sebzeler için) Kurumamış, taze. 4. (meyveler için) Olmamış, ham.”.

A.T.’de: yaşıl; “1. Yaprak rengi, yeşil, güneş ışığının tayfinda maviyle sarı arasında yer alan renk. 2. Henüz olgunlaşmamış, kelek. 3. esk. Yeşil renkli şey.”.

G.T.’de: eşil; “1. Yeşil. 2. Olmamış, olgunlaşmamış.”.

Tkm.T.’de: yaşıl; “yeşil”.

## yok

yok; “yok”.

T.T.'de: yok; "1. Bulunmayan, mevcut olmayan nesne, kimse vb., var karşıtı. 2. Yasaklanmış olan şey, yasak. 3. Olmayan, bulunmayan şey. 4. "Hayır" anlamında kullanılır. 5. Birbirine karşıt iki cümleden, ikincisinin başına getirilir. 6. bağ. Birinin söylediği sözlerden genelde kuşkulandığında veya sözler hafifsendiğinde kullanılır. 7. Savunulan bir düşüncüyü doğrulayan sözün başına getirilir."

A.T.'de: yox; "1. Bir şeyin olmadığını bildirir, hayır. 2. Soruya verilen menfi cevap veya bir şeyi tasvip etmemeği bildirir. // Genelde hoşnutsuzluk, memnuniyetsizlik bildirmek için kullanılır. // Söylenmiş düşüncüyü, fikri, kelimeyi düzeltmek, doğru hale getirmek için kullanılır. // Bir şeyi red veya yasaklamayı bildirir. 3. Olmayan şey. 4. ed. Değil. 5. Yoxam şeklinde: Sevmiyorum, sinir oluyorum, hoşlanmıyorum. 6. Yoxdur şeklinde: a- Cümlede işi, hareketi bildiren söz. b.- Kendinden önceki kelimenin anlamına müsbetlik havası verir."

G.T.'de: yok; "yok".

Tkm.T.'de: yok; "1. Hayır. 2. Yok, var olmama, sahip olmama."

yok; "1. Yemek artıkları. 2. Leke, iz."

## yol

yol; "yol". (O.A., E.T.G.)

yol; "defa, kere". (E.T.Y.)

yol; "yol, seyahat; saadet, tali". (E.T.Y.)

yol; "yol, sefer, ani yola çıkma". (D.L.T.D.)

T.T.'de: yol; "1. Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık, tarik. 2. Karada insan veya hayvanların geçmesi için açılan veya kendi kendine oluşmuş, yürümeye uygun yer. 3. Genellikle yerleşim alanlarını bağlamak için düzeltilerek açılmış ulaşım şeridi. 4. İçinden veya üstünden bir sıvının geçtiği, aktığı yer. 5. Yolculuk. 6. Gidiş çabukluğu, hız. 7. mec. Bir amaca ulaşmak için başvurulması gereken çare, yöntem. 8. Davranış, tutum, gidiş veya davranış biçimi. 9. Uyulan ilke, sistem, usul, tarz. 10. mec. Gaye, uğur, maksat. 11. Uzun çizgi. 12. hlk. Kez, defa."

A.T.'de: yol; "1. Bir yeredn başka bir yere giderken geçilen, bu gidiş gelişlerin yapılabilmesi için yapılan şerit, yer, râh. 2. Demir yolu. 3. Seyahat, sefer. 4. İstikamet, yön. 5. anat. Canlı organizmada çeşitli maddelerin geçtiği yol, boru. 6. mec. Bir yere girme yeri. 7. Bir şeyi elde etme yolu, usulü, vasıtası. // Çare, tedbir. 8. mec. Görüş, düşünce tarzı, ideal. 9. mec. Defa, kere. 10. Din, mezhep. 11. Cadde."

G.T.'de: yol; "1. Yol. 2. Defa, kez, kere (bil yolcuk: bir defacık)."

Tkm.T.'de: yol; "1. Yol. 2. Anat. Yol. 3. Yol, seyahat, yolculuk. 4. Yol, yön, istikamet. 5. Yol. 6. Yol, tarz, usul."

### yuka

yuyka; "yufka". (E.T.Y.)

yuka; "ince, muhtaç". (E.T.G.)

yuwka; "her şeyin incesi, yuka". (D.L.T.D.)

T.T.'de: yufka; "1. Oklava ile açılan ince, yuvarlak hamur yaprağı. 2. hlk. Sacda pişen bir ekmek türü. 3. mec. İnce ve çabuk kırılır, dayanıksız."

A.T.'de: yuha; "1. İnce yayılmış mayalanmamış hamurdan saçta pişirilen ekmek, yufka ekmek. 2. mec. Yumuşak ince, zarif şey."

G.T.'de: yufka; "yufka, zayıf, halsiz".

Tkm.T.'de: yuka; "1. İnce, yufka. 2. Zarif, ince, güzel."

### yokaru

yokaru; "yukarı".

T.T.'de: yukarı; "1. Bir şeyin üst bölümü, aşağı karşıtı, fevk. 2. Yetkili kimse. 3. mec. Aşama, sınıf, makam bakımından ilerde olan. 4. Benzerleri arasında üstte bulunan. 5. Üst tarafa, üstteki kata, üste, yükseğe, yukarıya."

A.T.'de: yuxarı; "1. Üst, üst tarafta olan, yüksekte olan. 2. Fazla, çok. 3. Görev, derece, vazife yönünden yüksek, üstün. 4. Bir şeyin yukarı,üst, yüksek kısmı. 5. Toplumun, teşkilatın yüksek görevliler kısmı."

G.T.'de: yukarı; "yukarı".

Tkm.T.'de: yokarı; "1. Yukarı. 2. Yüksek, yüce. 3. Önemli. 4. Yüksek. 5. Üstün, yüksek. 6. Büyük, üst. 7. Yukarıya doğru."

yu-

yu-; "yıkamak, yumak". (E.T.G.)

yu-; "yıkamak". (D.L.T.D.)

yumgak; "yumak, yuvarlak olan ve yuvarlanan her şey". (D.L.T.D.)

T.T.'de: yu- 1; "hık. Yıkamak".

yumak 2; "1. Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey. 2. Yuvarlak biçimde sarılmış olan."

A.T.'de: yu- 1; "1. Su veya sabunlu su ile ya da başka bir sıvı ile yıkamak, temizlemek. 2. Çarparak, dokunarak, dokunarak dağıtmak, götürmek (yağmur, dalga, ırmak. 3. mec. Karşılığını vermek "günahını, suçunu" sözleriyle birlikte kullanılır."

yumağ 2; "Top şeklinde sarılmış, iplik, bez, tel vs. yumak."

G.T.'de: yu-; "yumak".

Tkm.T.'de: yumak; "yumak (yün, örgü vs.)".

## yıdruk

yıdruk; "yumruk".

T.T.'de: yumruk; "1. Parmakların kapanmasıyla elin aldığı biçim. 2. Elin bu biçimiyle yapılan vuruş, yumrukla vuruş, yumruk darbesi. 3. mec. Baskı."

A.T.'de: yumruğ; "1. Sıkılarak kapatılmış elin aldığı şekil, yumruk. 2. Bu durumda olan el ile vurulan darbe."

G.T.'de: yumruk, yumuruk; "yumruk".

Tkm.T.'de: yumruk; "yumruk".

## yumurtğa

yumurtğa; "yumurta". (E.T.G.)

yumurtğa; "yumurta, bütün kuşların yumurtaları, insanları ve hayvanları taşakları". (D.L.T.D.)

T.T.'de: yumurta; "biy. 1. Bir dişinin vücudunda oluşan, yumurtlama ve döllenmeden sonra aynı türden bir canlı oluşturan hücre. 2. Tavuk yumurtası. 3. mec. Er bezi. 4. Çorap onarmakta kullanılan, yumurta biçiminde genellikle tahta veya mermerden kalıp."

A.T.'de: yumurta; "1. biyo. İnsan ve hayvan organizmasının yeni organizma vücuda getirebilen dişil hücreleri. 2. Kümes hayvanlarının, kuşların, kaplumbağaların vs. kabuklu üreme hücresi. 3. Tohum."

G.T.'de: yımırta; "yumurta".

Tkm.T.'de: yumurtga; "yumurta".

## yımşak

yımşak; “yumuşak”. (O.A., E.T.G., D.L.T.D.)

yımşak; “yumuşak, mülayim”. (E.T.Y.)

yumşak; “yudum, içilen nesne”. (E.T.G.)

T.T.’de: yumuşak; “1. Dokunulduğunda veya üzerine basıldığında çukurlaşan, eski biçimini kaybeden, katı karşıtı. 2. Kolaylıkla bükülen, sert karşıtı. 3. Dokununca hoş bir duygu uyandıran. 4. Avuçla sıkıldığında buruşmayan, sert karşıtı. 5. Kolaylıkla işlenebilen. 6. Kolay çiğnenen, kolay kesilen. 7. Ilıman. 8. mec. Kaba, hırçın, sert olmayan, kolay yola gelen, uysal. 9. Okşayıcı, tatlı, hoş. 10. Sessiz, hafif.”

A.T.’de: yumşag; “1. Baskı karşısında şeklini bozan, kaybeden, esneyerek çöken, katı sertliği olmayan. // Kemiksiz. 2. Bayat olmayan, taze. 3. Sıkınca kolaylıkla toplanabilen, şekli değişebilen. // Kolay işlenebilen, istenen şekle getirilebilen. 4. Gözü, kulağı okşayan, hoşça giden; keskin, şiddetli olmayan. // Mülayim, hoş, ne sıcak, ne soğuk. 5. Karakter olarak mülayim. 6. mec. Hafif, zayıf, sert olmayan. / mec. Keskin olmayan, şiddetli olmayan; nazik, hoş.”

G.T.’de: yımışak; “yumuşak”.

Tkm.T.’de: yumşak; “1. Yumuşak. 2. Mülayim, sessiz, sakin.”

## yurt

yurt; “yurt”. (O.A.)

yurt; “yurt, ülke”. (E.T.Y.)

yurt; “yurt, tarla, ev”. (E.T.G.)

yurt; “delik”. (D.L.T.D.)

yurt; “yurt; eski izerler, ören”. (D.L.T.D.)

T.T.'de: yurt; "1. Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası; vatan. 2. İnsanın doğup büyüdüğü, yaşadığı yer, memleket. 3. mec. Bazı nitelik veya değerleri taşıyanların çok bulunduğu yer, diyar. 4. mec. Bir şeyin ilk veya çok yetiştirildiği yer, vatan. 5. Bir grup insanın oturduğu, yetiştirildiği veya bakıldığı kurum. 6. Kalacak, barnacak yer. 7. Toplu olarak bir iş öğretilen yer. 8. Hastaların tedavi edildiği yer. 9. esk. Sahip olunan arazi, emlak. 10. hlk. Yörüklerin yazın veya kışın oturdukları yer. 11. Göçebe türklerin oturduğu çadır."

A.T.'de: yurd; "1. İnsanın doğup büyüdüğü yer, memleket, ülke, yurt; vatan. 2. Yaşanan yer, ev, ev bark. 3. Çocuk yuvası, kreş. 4. mec. Bir şeyin çok olduğu yer."

G.T.'de: yuurt; "yoğurt".

Tkm.T.'de: yurt; "1. Köyün göçtüğü ya da konduğu yer. 2. Ülke, yurt."

### yük

yük; "yük". (E.T.G., E.T.Y.)

yük; "yük, bohça". (D.L.T.D.)

yük; "kuş tüyü, kuş yelegi, ok yelegi". (D.L.T.D.)

T.T.'de: yük; "1. Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi. 2. Araba, hayvan vb.nin taşıyabildiği miktar. 3. Eşya. 4. mec. Birinin üzerine almak zorunda kaldığı ağır görev. 5. fiz. Bir cismin yüzeyinde biriken elektrik miktarı, şarj. 6. esk. Yüklük. 7. hlk. Doğacak bebek, cenin. 8. mec. Tedirginlik veren şey, engel. 9. tar. Yüz bin kuruşluk mal veya tutar."

A.T.'de: yük; "1. Taşınacak her şey, taşıma vasıtalarına yüklenen, bir hayvana yüklenen, elde vs. taşınan her şey. 2. Tertipli bir şekilde üst üste toplanmış yatak yorgan, halı, kilim."

G.T.'de: ük<sup>152</sup>; "yük".

<sup>152</sup> Sestaş ikinci kelime höyük>>ük, üük şeklinde meydana gelmiştir.



Tkm.T.'de: yük; "1. Yük. 2. Yükümlülük, mecburiyet, görev."

### yüräk

yüräk; "yürek".

T.T.'de: yürek; "anat. 1. Göğüs boşluğunda, iki akciğerin arasında, vücudun her yanından gelen kanı akciğerlere ve oradan gelen temiz kanı da vücuda dağıtan organ, kalp. 2. mec. Herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmama, yüreklilik, korkusuzluk, cesaret. 3. mec. Acıma duygusu. 4. Bazı deyimlerde "hiçbir gizli, art düşüncenin karışmamış olduğu duygu" anlamını verir. 5. Bir kimsenin ruhsal yönü, gönül. 6. hlk. Mide, karın, iç. 7. İskambil kağıtlarının dört grubundan benekleri kırmızı, yürek biçiminde olanı, kupa."

A.T.'de: ürek; "1. Kan dolaşımının hareket merkezi olan uzuv, yürek, kalb. // Göğsün sol tarafında bu organın üzerindeki yer. 2. mec. His, duygu merkezi, gönül, dil. // Aşk, sevgi, vurgunluk, yürekte bağlılık. 3. mec. bak. galb 2 2. anlamda. 4. mec. Cesaret, hüner. 5. Üreyinden: zf. istediği gibi, arzusuna uygun olarak, arzuladığı gibi. 6. Ürekte: zf. a- Korkmadan, çekinmeden, cesaretle. b- Hevesle canı gönülden."

G.T.'de: ürek; "yürek, kalp".

Tkm.T.'de: yürek; "1. Yürek, kalp . 2. mec. ruh, can, iç, iç alem, yürek."

### yüz

yüz; "yüz sayısı". (O.A., E.T.Y.)

yüz; "yüz, çehre". (O.A., E.T.Y.)

yüz; "yüz (vecih)". (E.T.G.)

yüz; "yüz, uzuv". (E.T.G.)

yüz; "yüz sayısı". (E.T.G.)

yüz; "yüz, çehre, veçhe". (D.L.T.D.)

yüz; "yüz sayısı". (D.L.T.D.)

Türkiye Türkçesi'nde: yüz 1; "1. Doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren işaret, 100, C. 2. On kere on, doksan dokuzdan bir artık olan. 3. Kez, kere kelimeleri ile birlikte kullanılarak yapılan işin çokluğunu abartmalı bir biçimde anlatır."

yüz 2; "1. Başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre, surat. 2. Yüzey, sath. 3. (kesici araçlarda) Keskin kenar. 4. Bir şeyin ön tarafta bulunan bölümü, cephe. 5. Bir kumaşın dikiş sırasında dışa getirilen gösterişli bölümü. 6. Yastığa geçirilen kılıf. 7. Bir şeyin görünen bölümünde kullanılan kumaş. 8. mec. Utanma. 9. Birinin görülegelen veya umulan hoşgörülüğüne güvenilerek gösterilen cür'et. 10. (çıkma durumunda) Nedeniyle, sebebiyle. 11. Yan, taraf. 12. Bir yapının dışı bakan düşey yüzeylerinin tümü."

A.T.'de: üz; "1. Başın ön kısmı, çehre, yüz, çehre, surat, sima. // Hayvan kafasının ön kısmı. 2. Dokuma şeylerin üst kısmı, yüzü. // Yatak, yorgan vs.nin üst kısmını örten kumaş vs. 3. Bir şeyin ön tarafı, ileri kısmı, önü. // Bir binanın vs'nin ön tarafı. 4. mat. Geometrik cisminin başka bir yüzeyle üçgen meydana getiren yüzeyi, düz sathı. 5. Bir şeyin kopyası, sureti. 6. Su vs. sıvıların sathı, yüzeyi. 7. Göğün sivri olarak gördüğümüz, kubbenin en uç kısmı. 8. Taraf, semt, yan anlamında. 9. mec. Utanma, ar."

G.T.'de: üz; "yüz (sayı)".

üz; "yüz, surat".

üz; "yüz, bıçağın kesici kısmı".

Tkm.T.'de: yüz; "1. Yüz. 2. Yüz, yüzey, sath. 3. Yan, taraf, yön, cihet. 4. Ağız, namlu. 5. Görevsi ad rolünde: yüzüne, yüzünde, yüzünden."

yüz, "yüz (sayı)".

### 3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada incelenen 250 kelimeye göre;

E.T.'deki kelimelerden 84 tanesi (T.T.;2, A.T.;18, G.T.;68, Tkm.T.;53) herhangi bir anlam değişikliğine uğramadan eski mânâlarını muhafaza etmektedir. 68 kelimeyi muhafaza eden G.T. eski şekilleri en çok yaşatan şive iken sadece 2 kelimedede herhangi bir değişme görülmeyen T.T. en çok gelişmeye uğrayan şivedir.

E.T.'deki kelimelerden 7 tanesi (T.T.;2, A.T.;2, G.T.;5, Tkm.T.;3) birinci dereceden anlam daralmasına uğramıştır. 5 örnek ile G.T. en çok daralma gösteren şive iken ikişer örnekle T.T. ve A.T. en az daralma görülen şivelerdir.

E.T.'deki kelimelerden 2 tanesi (A.T.;1, Tkm.T.;1) ikinci dereceden anlam daralmasına uğramıştır. T.T. ve G.T.'de bu değişme türüne rastlanılmamıştır.

İncelenen kelimelerin hiç birisinde birinci dereceden anlam genişlemesi yaşanmamıştır. Türkçe'deki genişlemeler en çok ikinci dereceden genişlemeler şeklinde görülmektedir.

En hareketli grup ikinci dereceden anlam genişlemesine uğrayan kelimeler gurubudur. İncelenen kelimelerden 129 tanesi (T.T.;125, A.T.;107, G.T.;49, Tkm.T.;69) bu guruba girmektedir. 125 kelime ile en çok genişlemeye uğrayan şive T.T.'dir. Bu şivede E.T.'deki kelimelerden %50'si anlam genişlemesine uğramıştır. En az genişlemeye uğrayan şive ise 49 kelimeyle G.T.'dir.

E.T.'deki kelimelerden 8'inde (T.T.;1, A.T.;1, G.T.;6, Tkm.T.;2) birinci dereceden anlam kayması tespit edilmiştir. G.T. 6 değişmeyle en çok kaymaya uğrayan şive iken T.T. ve A.T. birer örnek ile en az kayma görülen şivelerdir.

E.T.'deki kelimelerden sadece bir tanesinde (A.T.;1, G.T.;1) ikinci dereceden anlam kayması görülmektedir.

Birinci dereceden çok yönlü değişmeye uğrayan kelimeler 15 tanedir (T.T.;8, A.T.;8, G.T.;8, Tkm.T.;7). Şivelerin hemen hepsi eşit sayıda değişmeler yaşamıştır.

İkinci dereceden çok yönlü değişmeye uğrayan kelimeler 3 tanedir (T.T.;3, A.T.;3, G.T.;3, Tkm.T.;2). Bu değişme türü de şivelerde hemen hemen eşit sayıda yaşanmıştır.

Bu istatistiklere göre Türkçe'de en çok görülen anlam değişmesi türü ikinci dereceden anlam genişlemesidir. En az görülen değişme türü -hatta hiç görülmeyen- ise birinci dereceden anlam genişlemesidir. Demek ki Türkçe yeni mânâları karşılamak için de eski kelimeleri kullanmakta, yeni bir kavramı karşılamak için eskisini bozmak yerine onun yanına yeni bir mânâ daha katmaktadır.

Gerek kendi aralarındaki farklardan dolayı(51) gerekse D.L.T.D. ile aralarındaki farklılıklardan ve çelişkilerden dolayı(54) 105 kelime guruplandırmaya dahil edilmemiştir. Bu kelimelerin sayısının beklenenden fazla olması Türkçe üzerine yapılan çalışmaların azlığının yanında Türkçe'nin anlam hazinelerinin birkaç esere sığamayacak kadar çok olmasından kaynaklanmıştır.

Çalışma boyunca günümüz şivelerindeki bir çok kelimenin hem E.T.'ye göre hem de birbirlerine göre farklı bir takım değişiklikler yaşadığı tespit edilmiştir. Bugün Türk Cumhuriyetleri ile olan münasebetler oldukça artmış, iletişim daha da önem kazanmıştır. Türk dünyasının gittikçe artan münasebetleri dikkate alındığında, Türk dilinin yapılacak yeni sözlüklerinde özellikle anlam değişmesine uğramış kelimelere ayrı bir yer verilmeli, bu kelimelere dikkat çekilmelidir. Aksi takdirde; Bakü'ye inmek üzere olan bir uçakta hostes; "Düşürük, kemerlerinizi bağlayın!" deyince ne yapılacağı, bir Türkmen "Arkadaşına telefon sokmak istediğini..." dile getirince nasıl davranılacağı veya eve gelen bir Gagavuz "Siz çorbacı mısınız?" diye sorduğunda ne cevap verileceğinin bilinmemesinin doğuracağı problemler şüphesiz, çok önemli olmayabilir. Ancak, sözvarlığını, dilimizin kendi yekpareliği içinde yerli yerine oturtmak, nesiller arasındaki münasebetlerin sıhhati bakımından önemli olduğu gibi, bu konudaki değişmelerin başka değişmelerle karşılaştırılmasından istifade edilerek kültür değişmeleriyle ilgili başka sonuçlara ulaşmak da mümkündür.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu en mühim sonuçlardan biri de; hem tarihi metinler hem günümüz diyalektleri için yapılan ve yapılacak münferit sözlüklerde mânâ farkları ve incelikleri konusunda yeni ve dikkatli yaklaşım usullerine büyük ihtiyaç bulunduğu. Bugün bütün bu anlam özelliklerini birden verebilecek tutarlı ve disiplinli eserlere, anlam sözlüklerine ihtiyaç vardır.

Anlambilim çalışmalarında dikkat edilmesi gereken noktalara gelince; Türkçe'nin anlam özellikleri anlatılırken çevrilen metinlerdeki anlam özellikleri bir kenara bırakılmalı, yabancı dildeki değişmeler, olaylar ve terimler doğrudan doğruya Türkçe'ye aktarılmamalı, Türkçe'nin kendine özgü mânâ ve şekil yapısı dikkate alınmalıdır.



## KAYNAKLAR

### (i) Tek Yazarlı Kitaplar

**AKSAN, D.;** “Anlambilimi ve Türk Anlambilimi”, DTCF Yay., Ankara; 1971.

**AKSAN, D.;** “Dilbilim Seçkisi (Günümüz Dilbilimiyle İlgili Yazılardan Çeviriler”, TDK Yay., Ankara 1982.

**AKSAN, D.;** “Anlambilimi ve Türk Anlambilimi”, DTCF Yay., Ankara; 1987.

**AKSAN, D.;** “Her Yönüyle Dil – Ana Çizgileriyle Dilbilim”, 3. Cilt, TDK Yay., Ankara , 1995.

**AKSAN, D.;** “Anlabilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi”, Engin Yay., Ankara; 1999.

**ALTAYLI, S.;** “Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü”, 2 cilt, M.E.B. Yay., İstanbul, 1994,.

**AŞIKOĞLU, İ.;** “Anlatım Sözlüğü”, İmce Yay., İstanbul, 1997.

**AYTAÇ, B.;** “Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler”, T.D.A.V. Yay., İstanbul, 1994.

**BARTHESES, R.;** “Göstergebilim İlkeleri”, Çev. Berke Vardar, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara, 1979.

**BAŞKAN, Ö.;** “Bildirişim-İnsan Dili ve Ötesi”, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1988.

**BAYRAV, S.;** “Filolojinin Oluşumu (Çağdaş Dilbilimin Eleştiri ve Sorunları”, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1975.

**ERCİLASUN, A.B.;** “Türk Dünyası Üzerine İncelemeler”, Akçağ Yay., Ankara, 1993.

**ERCİLASUN, A.B.;** “Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri”, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994.

**ERGİN, M.;** “Orhun Abideleri”, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1994.

**EYUBOĞLU, İ.Z.;** “Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü”, Sosyal Yay., İstanbul, 1998.

**GABAİN, A.V.;** çev. AKALIN,M., Eski Türkçenin Grameri; TDK Yay., Ankara, 1995.

**GUİRAUD, P.;** “Anlabilim”, Çev. B. Vardar, Gelişim Yay., İstanbul, 1975.

**HATİBOĞLU, V.;** “Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü”, TDK Yay., Ankara, 1972.

**İLKER, A.;** “Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil”, TDK Yay., Ankara, 1997.

**NIDA, A.E.;** “Dilbilim Üzerine Tartışmalar”, İ.Ü. Edb. Fak. Yay., İstanbul, 1973.

**ORKUN, H.N.;** “Eski Türk Yazıtları”, TDK Yay., Ankara, 1994.

**ÖZKAN, N.;** “Gagavuz Türkçesi Grameri”, TDK Yay., Ankara, 1996.

**SAUSSURE, F.;** “Genel Dilbilim Dersleri”, Çev. B. Vardar, TDK Yay., Ankara, 1978.

**TOĞROL, B.;** “Duygusal Anlatım Sistemleri”, İ. Ü. Edb. Fak. Yay., İstanbul, 1967.

**VARDAR, B.;** “Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri”, TDK Yay., Ankara 1982.

(ii) İki Yazarlı Kitaplar

**BABAYEV, A.M.-İSMAYILZADE, C.B.;** “Azerbaycan Klassik Edebiyyatında İşledilen Ereb ve Fars Sözlere Lügeti”, Maarif Neşriyyatı, Bakı, 1981.

**DOĞRU, A. - KAYNAK, İ.;** “Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü”, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1991.

**VARDAR, B. - RIFAT, M.;** “Göstergebilim İlkeleri”, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1980.

**ÖLMEZ, M - Z.;** “Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü”, Dil Derneği, Ankara, 1994.

(iii) İkiyden Fazla Yazarlı Kitaplar

**PARLATIR, İ. vd.;** “Türkçe Sözlük”, TDK Yay., Ankara, 1998, 2 cilt.

**TEKİN, T. vd.;** “Türkmence-Türkçe Sözlük”, Simurg Yay., Ankara, 1995.

(iv) Yazar Adı Olmayan Kitaplar

Divan-ı Lugat’it Türk Dizini; TDK Yay., Ankara, 1972.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü; Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1994.

(v) Süreli Yayınlar

**AKSAN, D.;** “Türk Anlambilimine Giriş-Anlam Değişmeleri”, Belleten; s.167-184, Ankara, 1965.

# İNDEKS

## 1. İncelenen Kelimeler İndeksi

açığ 29  
aç 30  
aç- 31  
at 32  
ada 33  
ak 33  
ağır 34  
ağız 35  
ağla- 36  
ağrığ 37  
ağ- 37  
aktar- 38  
al 39  
alçak 40  
al- 40  
altun 42  
ara 42  
artuk 43  
as- 44  
aş- 44  
at 45  
ata 45  
atım 46  
atlığ 46  
at- 47  
ab 48  
abla- 49  
adak 49  
adır- 50  
az 51  
baba 51  
bağ 52  
bas- 53  
baş 54  
batur- 56  
bat- 56  
bay 57  
badruk 58  
bäklä- 58

bäl 59  
biş 60  
bäg 60  
bıçak 61  
bıçğu 61  
bıç- 62  
biltiz- 62  
biläk 63  
bil- 63  
bin- 64  
büt- 65  
biz 65  
buka 66  
boguz 66  
boş 67  
bod 68  
müñüz 69  
boyun 69  
boyunduruk 70  
boz- 70  
buzul- 71  
bulğan- 72  
bulğaş- 72  
bulıt 73  
burğu 74  
bur- 74  
burun 75  
but 75  
buyur- 76  
büg- 76  
bütün 77  
bädük 78  
çağur- 78  
çak- 79  
çal- 80  
çiz- 81  
cök- 82  
tağ 82  
tala- 83

tamar 83  
tamğa 84  
tar 85  
tayak 86  
tayan- 86  
tilwä 87  
ti- 88  
temir 89  
täri 89  
tawlat 90  
tik- 91  
tıl 91  
tüp 93  
tirig 93  
tiş 94  
toğ- 95  
tuğum 95  
tokı- 96  
tol- 96  
tolı 97  
ton 98  
toñ- 99  
tod- 99  
täşäk 100  
tuman 100  
tüz 101  
äkin 102  
älig 102  
ärkäk 103  
äski 104  
äşgäk 104  
işik 105  
ät 106  
etek 106  
äb 107  
kiçä 108  
kälın 108  
köwşäk 109  
kädım 109



kök 110  
köligä 110  
köz 111  
küç 112  
küçlüg 113  
kün 113  
iç 114  
ikinti 115  
yilik 116  
yinçgä 116  
irig 117  
iş 117  
iz 118  
kalın 119  
kamuş 120  
kan 120  
kanat 121  
kapıg 122  
kara 122  
karı 124  
karın 124  
karşı 125  
kaş 125  
kat 126  
katıg 127  
kadın 127  
kazguk 128  
käm 129  
kıl 129  
kılıç 130  
kılık 130  
kış 131  
kışlağ 131  
kız 132  
kızıl 132  
kim 133  
kirpik 133  
kişi 134  
koru 134  
kök 135  
köpük 137  
kulkak 137  
kum 138  
kuruğsak 139  
kurt 139  
kuruğ 140  
kudruk 140  
kuduğ 141

kozi 142  
küp 142  
oçuk 143  
oğlan 144  
oğul 144  
ok 145  
ortu 145  
ot 146  
oyug 147  
ölüg 148  
ölüm 148  
ön 149  
örtük 150  
öz 150  
saç 151  
sakız 152  
sap 152  
sarp 153  
san 153  
sirjir 154  
süwri 155  
soğık 155  
sol 156  
soñ 156  
söz 157  
sub 157  
sürüg 158  
süt 159  
tatiğhğ 159  
tabışkan 160  
töpü 160  
tärs 161  
tırıñak 161  
tilkü 162  
tok 163  
toku 163  
top 164  
tuprak 165  
topık 165  
tor 166  
tutsık 166  
tuz 167  
türk 167  
türlüg 168  
tütün 168  
uç 169  
uçuk 169  
uğur 170

uluğ 171  
uşak 171  
uzak 172  
ün 172  
üst 173  
üstün 174  
birim 174  
yağ 175  
yağmur 175  
yaka 176  
yağuk 176  
yalañ 177  
yalañuz 178  
yan 178  
yarım 179  
yaş 179  
yawaş 180  
yabız 181  
yazuk 181  
yim 182  
ye- 182  
yaşıl 183  
yok 183  
yol 184  
yuka 185  
yokaru 185  
yu- 186  
yidruk 187  
yumurtğa 187  
yımşak 188  
yurt 188  
yük 189  
yüräk 190  
yüz 190

## 2. Terimler İndeksi

- aktarmalar 4  
anlam 1,2,3  
anlam daralması 4,5,6,11,12  
anlam değişmeleri 4,20,21,22,192,193  
anlam değişmesi(anlam kayması) 4  
anlam genişlemesi 4,6,8,13  
anlam iyileşmesi 4  
anlam kayması 4,8,9,11,18  
anlam kötüleşmesi 4  
anlam olayları 4  
anlambilim 1,2,3,4,7,11,12,194  
art zamanlılık ölçüsü(art zamanlı yöntem)  
11  
artzamanlı yöntem 4  
başka anlama geçiş(anlam kayması) 4,8  
birinci dereceden anlam daralması  
6,12,192  
birinci dereceden anlam genişlemesi  
7,13,192,193  
birinci dereceden anlam kayması  
9,18,192  
birinci dereceden çok yönlü değişmeler  
19,193  
çok anlamlılık 5,6,7  
çok mânâlı(çok anlamlı) 8  
çok yönlü değişmeler 9,19,20  
deyim aktarması 4  
dilbilim 2,3  
dilbilimsel anlambilim 2  
dİlbirliği 1  
durgun anlambilim 4,5  
eşadlılık 21  
eşseslilik 21  
eşzamanlılık 25  
gelişmeli anlambilim 2,5  
genel anlambilim 2  
genelleşme 7  
gerçek anlam daralması(birinci dereceden  
anlam daralması) 6  
gerçek anlam genişlemesi(birinci  
dereceden anlam genişlemesi) 7  
gösterge 1,3  
ikinci dereceden anlam daralması  
6,12,192  
ikinci dereceden anlam genişlemesi  
7,8,13,192,193  
ikinci dereceden anlam kayması 9,18,192  
ikinci dereceden çok yönlü değişmeler  
21,193  
kök birleşmesi 21  
mânâ(anlam) 8,9  
mantıksal/felsefi anlambilim 2  
semasia(anlam) 2  
semasiologie(anlambilim) 2  
sözdizimi 3 (dizge; Aksan 1971)  
tek anlamlılık 5,7  
tek mânâlı(tek anlamlı) 8  
üst tabaka dili 10

## ÖZGEÇMİŞ

1974 Konya doğumlu. İlk, orta ve lise öğrenimini Konya'da tamamladı. 1993 yılında Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girdi. 1997 yılı Haziran ayında Türkolog unvanını alarak mezun oldu. 1998'de Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında yüksek lisansa başladı. Şu an tez savunması aşamasındadır. Bir yıllık evlidir.

“Azerbaycan Türkçesi ile Tataristan Türkçesinin Fonetik ve Morfolojik Bakımdan Karşılaştırılması”, “Türkçe’de İkilemeler” ve “Batı Türkçesinde Anlam Değişmeleri” isimli yayımlanmamış üç semineri vardır. Ayrıca “Toplam Kalite Yönetimi ve Toplam Kalite Yönetiminin Azerbaycan’a Uygulanabilirliği” adlı kitabın redaktörlüğünü yapmıştır.

